STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03821

ALE VERK

Sholem Aleichem

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלע ווערק פון שלום עליכם

דרייצנטער באַנד

אַלט-ניי-כתרילעווקע

ווילנע—וואַרשע 1925
ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין

עס איז שטרענג פאַרבאָטן צו קויפן און פאַר־
קויפן דאָס דאָזיקע בוך אין צפון און דרום
אַמעריקע, אין דרומאַפריקע און אין ענגלאַנד

Copyright 1917, by Olga Rabinowitz (Sholom-Aleichem), New York

צוליב דעם פאַרלאַנג פון שלומעליכמס יורשים, איז די
אויסגאַבע געדרוקט לויט דער אַמעריקאַנער אויסגאַבע.

„Szolem-Alejchem T. XIII. „Alt-Naj-Kasrilewke".

Drukarnia „Wydawnictwo Wilenskie" B. KLECKINA.

אַלט=ניי=כּתרילעווקע

אינהאַלט

בתרילעווקער נשרפים . . . . [illegible]

דאָס נייע בתרילעווקע 61

בתרילעווקער מושב־זקנים 129

אַ פסח'יגע עקספּראָפּריאַציע 141

מילכיגס 155

אַ גרינגער תענית 165

צוויי טוידטע 179

חרוסת 201

כתרילעווקער נשרפים

(אַ מעשה פון די קליינע מענשעלעך).

געשריבען אין יאָהרען 1903 — 1910

כתרילעווקער נשרפים

קאפיטעל א.

די אויסדערוועהלטע.

די גרויסע, שענע, אלטע גויישע שטאדט יעהופעץ, וואס האט זיך פון פאר טויזענד יאהרען, נאך בימי וולאדימיר דעם היילינגען, צעווארפען אין דער לענג און אין דער ברייט, בארג ארונטער, בארג ארויף, אויפ'ן ברעג פונ'ם אלטען גרויען דניעפר, האט שוין לאנג אזעלכע מינים אידען נישט געזעהען, ווי איינמאל אין א פריהמארגען — סוף זומער איז דאס געווען. מע קאן נישט זאגען, אז די דאזיגע נישט־אידישע שטאדט איז, חלילה, זשעדנע א אידען אויף א רפואה. אדרבא, עס איז בעוואוסט, אז זי האט צו טהון פון קדמונים נאר מיט אידען, גלייך ווי איהר פעהלט שוין מעהר נישט, ווי מע זאגט, קיין זאך, נאר אידען און קאפוועהטיג. ווען איהר זאלט נישט קומען אהין צו פאהרען, אדער ווען איהר זאלט דארט נישט עפענען א בלאט־צייטונג, איז דאס ערשטע, וואס קומט אייך פאר די אויגען — „אידען". אזוי פיעל און אזוי פיעל אידען האבען זיך אנגעגעבען אין אוניווערזיטעט — און מע האט זיי נישט צוגענומען. אזוי פיעל און אזוי פיעל אידען האט מען געפאקט ביינאכט אויף איין „אבלאווע" — און מע האט זיי יא צוגענומען. אשטייגער, ס'זאל זיך אמאל טרעפען, חלילה,

פערקעהרט: אז די אידען פון אוניווערזיטעט זאָל מען יאָ צונעמען, און די פון „אָבלאוועס" נישט — דאָס איז אַ זאַך, וואָס עס קאָן נישט זיין, אזוי ווי עס קאָן נישט זיין, למשל, אז בעת איהר זענט שטאַרק הונגעריג, זאָלט איהר על־פּי טעות טרעפען מיט'ן ביסען צו יענעם אין מויל אריין.

הכלל, וואָס זשע זענען דאָס געווען פאַר אַ מינים אידען אין יענעם פריהמאָרגען, וואָס מיר דערצעהלען? — דאָס זענען געווען כתרילעווקער בעלי־בתים. און נישט נאָר סתם בעלי־בתים, נאָר אויסגעקליבענע, אויסדערוועהלטע צוליעב זעהר־זעהר אַ וויכטיגער זאַך, צוליעב זעהר־זעהר אַ גרויסער מצוה; דאָס זענען געווען איינס אין איינס, די שענסטע, די חשוב'סטע בעלי־בתים פון שטאָדט, דער סאַמע צימעס פון כתרילעווקע. איך וואָלט אייך זיי אָנגע־רופען ביי די נעמען — איז נישט נויטיג. אַ כתרילעווקער איד, איין עוסק במצוה, זוכט נישט ביי דער וועלט קיין כבוד און איז נישט געוועהנט געוואָרען, אז זיין נאָמען זאָל זיין געדרוקט אין דרויסען אויף די בלעטער; פאַר איהם איז גענוג דאָס ביסעל כבוד, וואָס ער האָט אויפ'ן אָרט, און ער דאַנקט גאָט, אז ער ווערד חאָטש נישט נעזידעלט פון די זייניגע...

צווישען די דאָזיגע אויסדערוועהלטע איז געווען איינער איין עלטערער, גאָר איין אַלטער מאַן, אַ איד אַ זקן, אריבער שמונים, וואָס געהט שוין איינגעבויגען, אָנגעלעהנט אויף איין אַלטען שטע־קען, אָבער ער האַלט זיך נאָך, קיין עין־הרע, גאַנץ נישקשה'דיג. אָנגעטהאָן איז ער געווען שבת'דיג: אין אַ זיידענער שרייעגדיגער רעזעוואולקע, אָהן ארבעל, אויף איין אַלטער נאָר אַטלעסענער צע־האַקטער קאַפּאָטע, מיט אַ שטריימעל אויפ'ן קאָפּ און מיט שיך און זאָקען אויף די פיס. דער איבעריגער עולם איז שוין געווען נישט אזוי יום־טוב'דיג אָנגעטהאָן. דערפאַר זענען זיי אָבער גע־ווען יום־טוב'דיג געשטימט. געגאַנגען מיט אימפּעט, אַ ביסעל אָנגעצויגען, נערוועז, געטראָגען בייכיגע טלית־ותפילינס און זאַנ־טיקעס, משונה־מאָדנע גרויסע פּאַראַסאָלען, וואָס נאָר איין גאָט

ווייסט דעם אמת — אויף וואָס בעדאַרף מען זיי, אַז קיין רעגען
געהט נישט און די זון ברענט נישט? דער מחבר פון דער דאָ־
זיגער געשיכטע האָט שוין לאַנג בעמערקט, אַז עס געפינען זיך
אידען אַזוינע, וואָס קאָנען זיך נישט צעשיידען מיט'ן שירם סאַי
זומער, סאַי ווינטער. וויפיעל איך האָב מיך שוין אָנגעזעהען אויף
מיין לעבען מיט די דאָזיגע מינים אידען, האָב איך נאָך כמעט
קיינמאָל נישט געזעהען, דער שירם זאָל זיין ביי זיי איין אויפ־
געשטעלטער איבער'ן קאָפּ, ווי עס וואָלט, אייגענטליך, בעדאַרפט
צו זיין. מעהרסטענטייל בעגעגענט איהר אַ אידען לויפען איינ־
געבויגען, דער ווינד בלאָזט, שמייסט אין פּנים אַריין, צענעמט
איהם די פּאָלעס פון דער קאַפּאָטע און פּערקאַטשעט איהם פון
הינטען, מחילה, איבער'ן קאָפּ — און ער מיט'ן שירם: טיאָפּ־
טיאָפּ, פּיטש־פּאַטש איבער די ליטקעס פון די פּיס. איך בין אַ
בעלן געווען אַמאָל אָפּשטעלען אַזאַ אידען, בעטראַכטען דעם שירם,
איהם נעמען אין האַנד אַריין — וועגט ער, נישקשה, שענע עט־
ליכע פונט. ס'איז איהם כמעט אונמעגליך צו עפענען. און אַז
איהר האָט איהם שוין אויפגעעפענט, מעגט איהר זיך שוין גע־
זעגענען: איהר וועט איהם צוריק אַזוי גיך נישט פערמאַכען. די
שטעקלעך זיינע שטעלען זיך פּאָפּעריק מיט די קעפּלעך אַרויף, און
פון דעם שירם ווערד אַ מין פּאַראַשיוט, וואָס ביי אַ רעכטען ווינד
קאָן דאָס אייך, חלילה, אויפהויבען און אַוועקטראָגען אינאיינעם
מיט'ן זאַנטיק וויט־וויט אַרויף, אונטער דער חמאַרע, כמעט ווי
מיט איין אַעראָפּלאַן... נאָר לאָמיר אַוועקוואַרפען די זאַנטיקעס
און זיך אומקעהרען צוריק צו אונזערע אידען.

גענאַנגען זענען זיי געשמיידיג, גלייך ווי עמיצער וואָלט זיי
געטריבען האַלז־אין־נאַקען, אָדער גלייך ווי זיי וואָלטען מורא
האָבען פערשפּעטיגען ערגיץ אויף אַ שמחה, אַ סעודה אָדער אַזוי
איין אסיפה. און גערעדט האָבען זיי הויך אויף אַ קול, און אַלע
אינאיינעם, און מיט הענד, ווי געוויינטליך. נאָר זעלטען האָט
געטראָפען, אַז מע האָט זיך אָפּגעשטעלט, פערלעגט די הענד אַרונ־

טער און בעטראכט די הויכע שענע רייכע מויערען פון שטאָדט, זיך גאַרנישט געקאָנט זאַט אָנקוקען.

— געפעלט אייך, אשטייגער, אָט דאָס הייזעל? — רופט זיך אָן איינער, פּערוקט דאָס היטעל, אָטהעמט ווי א בלאָז־זאַק און מאַכט מיט די זייטען, ווי איין איינגעמיעדט פערדעל. — איהר זענט עפּעס א מבין אויף דאָס הייזעל? שוין איין מאָל א הייזעל!

— יאָ, נישקשה פון א הייזעל, — ענטפערט איהם דער אַנ־דערער שטיל און קוים וואָס ער זשיפּעט.

— וואָס, רעכענט איהר, באַדאַרף עס קאָסטען, דאָס היי־זעל? — מאַכט איינער א יאַדישליוּוער מיט גלאַנצענדיגע אויגען און נעמט זיך מיט ביידע הענד אונטער די זייטען.

— דאָס הייזעל? — ענטפערט איהם איינער מיט א ברייטען שטערן, ווייזט אויס, א בעל־חשבון און א מבין אויף הייזער. — איך רעכען, אז דאָס הייזעל מיט'ן פּלאַץ באַדאַרף זיין ווערטה אָט דאָ, אין דעם שטעדטעל, נישט ווינציגער פון א מאה אלף.

— האַ־האַ־האַ! — צעלאַכט זיך א יונגערמאַן מיט א בלאַס פּנים, וואָס נאַר־וואָס האָט זיך אָנגעהויבען שיטען אויף דעם א בערדעל. — מאה אלף, זאָגט איהר? לאָמיר עס אלע פּאַרמאָגען, וואָס מעהר...

— בהמה! — רופט זיך אָן דער יאַדישליוּוער מיט די גלאַנ־צענדיגע אויגען. — וויבאַלד אַז ווינשען, לאָמיר זיך שוין בעסער ווינשען פאַרמאָגען, וואָס מען איז שולדיג אויף'ן דאָזיגען הייזעל!...

און עס קייטעלט זיך א שמועס וועגען הייזער, א לאַנגער שמועס, אָהן א שום צוועק; דאָס איז מעהר נישט אז איין אויס־רעד. אייגענטליך, זענען זיי שוין אלע רעכט מיעד פון'ם געהן באַרג־אַרויף און וואָלטען אלע חשק געהאַט זיך אָפּשטעלען אויף א ווײַלע איבערהאַפּען דעם אָטהעם.

— אַפּנים, ס'איז אייך שווערליך, רבי, צו געהן באַרג־אַרויף? אפשר וואָלט איהר אייך צוגעזעצט אָט דאָ ערגיץ אויף א ווײַלע אָפּרוהען?

דאָס איז געזאָגט געוואָרען צום אַלטען, וואָס איז געגאַנגען, נישט קוקענדיג אויף זיינע אַכציג יאָהר, מיט פעסטע טריט, אויף־צו־פריהער. און אַלע אויסדערוועהלטע פון כתרילעווקע האָבען זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ ווייליע, אויפגעהויבען די אויגען און גע־נומען זוכען איין אָרט פאַר'ן אַלטען אויף צו צוזעצען זיך. נאָר אַידער זיי האָבען צייט געהאַט ארומקוקען זיך, וואו זיי זענען אין דער וועלט, איז אַרויסגעוואַכסען, ווי פון אונטער דער ערד, אַ נפש, אַ בעוואָפּענטער פון אויבען ביז אַראָפּ, מיט אַ רויט פּנים און מיט ווייסע הענטשקעס, און — גלייך אויף זיי!... אַלע אויסדערוועהל־טע האָבען דערפיהלט, אַז ס'איז ביי זיי פערקיהלט געוואָרען דער מאַמע'ס מילך, און אַלע אויגען האָבען זיך געווענדט צום אַלטען, וואָס וועט ער זאָגען? דער אַלטער האָט אָבער נישט געזאָגט דאָס צווייטע וואָרט. ער האָט זיך נאָר אָנגעלעהנט אויף'ן אַלטען שטע־קען און געגאַנגען מיט דיזעלבע פעסטע טריט פאָראויס, ווי איין אמת'ער גבור, און אַלע נאָך איהם, אַזוי אַז דער אָנגעוואָפּענטער נפש איז געבליבען שטעהן אין דער הינהער־פּלעט, נישט צו ווייסען, וואָס טהוט מען מיט זיי? פערהאַלטען? — ווייסט ער נישט פאַר וואָס? ווענמען שטעהרען זיי? דורכלאָזען? — ווי אַזוי ווערד מען נישט געוואָהר, וואָס דאָס זענען פאַר מינים בעשעפּעניש׳ען אויף דער וועלט? האָט ער אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צוריק און נאָכגעקוקט זיי מיט די אויגען ביז העט־העט אַרויף. דאָרט האָבען זיי זיך אָפּגעשטעלט און אָנגעקלונגען אין אַ טויער פון אַ רייך גרויסאַרטיג הויז.

איצט פרעגט זיך: וואוהין זענען דאָס געגאַנגען, אייגענטליך, די דאָזיגע אויסדערוועהלטע פון כתרילעווקע? צו וועמען און צו־ליעב וואָס? דאָס איז מען געגאַנגען צו די נגידים קלויבען נדבות, בעטען ברויט, וועקען רחמנות אויף די אָרעמע עלענדע שטאָדט כתרילעווקע. איין אומגליק האָט געטראָפען אין כתרילעווקע. איהר קענט מיך נישט פון נעכטען. איהר ווייסט, אַז איך בין נישט קיין מענש פון אָנזאָגען שלעכטע בשורות. נאָר וואָס זאָל

מען טהון — עס איז געקומען די צייט, וואָס איהר דאַרפט עס וויסען:

רבותי! כתרילעווקע איז אָפּגעברענט געוואָרען!

קאַפּיטעל ב.

פּישעל רייסט די וועלט.

יאָ, ליעבע פריינד, כתרילעווקע איז אָפּגעברענט געוואָרען. נאָר איהר מיינט, עפּיס גלאַט אַזוי אָפּגעברענט געוואָרען?

עס זענען דעם זומער, נישט צו פערזינדיגען, אָפּגעברענט געוואָרען געננוג אידישע שטעדט און שטעדטלעך. נאָר וואָס דען? ס'איז אַ חילוק; ברענען צו ברענען איז נישט גלייך. כתרילעווקע האָט זיך געוואַלט, אַפּנים, אויספּיינען פאַר דער וועלט, האָט זי זיך אָנגערופען צו די איבעריגע אידישע שטעדט: „וואָס? איהר ברענט? חאַ־חאַ! לאָזט מיך, אָט וועט איהר זעהען, ווי אַ שטאָדט ברענט!" און כתרילעווקע האָט זיך אָנגעצונדען ווי אַ ליכט... נאָר ניין. מיר לאָזען איבער די בעשרייבונג פון כתרילעווקער שרפה פאַר אונזער קאָלעגע, פּישעל דעם קאָרעספּאָנדענט — דאָס איז זיין ארבייט. באַלד אויף מאָרגען נאָך דער גרויסער שרפה האָט פּישעל קאָרעספּאָנדענט, וואָס איז אַליין אויך אָפּגעברענט געוואָרען, קוים מיט'ן לעבען ארויס, ערגיץ געקריגען מיט נסים אַ טינט־און־פעדער און האָט צעשיקט קאָרעספּאָנדענציעס אין אַלע אידישע צייטונגען אין זעהר אַ שענער מליצה־שפּראַך און מיט אַ זעלטען שענער האַנדשריפט, בזה הלשון:

„אַ קול אין הימעל טהוט זיך הערען! די טאָכטער כתרילעווקע וויינט אויף איהר גרויסען אומגליק — זי וויל זיך נישט טרייסטען! אַ בראָך אויף אַ בראָך! אַ וואונד אויף אַ וואונד! כתרילעווקע איז נאָך נישט געקומען צו זיך נאָך דער „בהלה", וואָס אויף איהר איז געוועזן, האָט זיך אויסגעגאָסען אויף איהר אַ נייער גרים־צאָרן, זי האָט אויסגעטרונקען דעם ביטערען כוס פון גאָט'ס האַנד — אַ

פייער האָט אַראָפּגעניִדערט פונ׳ם הימעל און אָנגעצונדען די שטאָדט פון איין עק ביז׳ן אַנדערען עק, אויסגעלעקט ביז׳ן אָפּגרונד — נישט געהאַט קיין רחמנות אויף די הייליגע בתי־מדרשים, און אויף קינדער, קליינע, זויגענדיגע פון דער ברוסט, זענען אַרויף מיט׳ן פייעריגען פלאַם אין הימעל אריין. און אויך אַלטע מענ־שען, אָרעמע, קראַנקע און שוואַכע, זענען געווען איין עסענוואַרג פאַר׳ן פייער אינ׳ם טאָג, וואָס גאָט האָט אונז געטהאָן בעשטראָפען בכפל כפלים פאַר אונזערע גרויסע זינד, און אפילו אויף זיין הייליגער תורה האָט גאָט קיין רחמנות נישט געהאַט, זי איז פער־ברענט געוואָרען אינאיינעם מיט׳ן אַלטען בית־המדרש, און מיר געפינען זיך איצט אונטער דער דעק פונ׳ם הימעל עלענדע, נאַ־קעטע און באָרוויסע, הונגעריגע און דאָרשטיגע, און ווי די אינדען אויף די אויסגאַנגען פון די וואַסערען, אַזוי קוקען אַרוים אונזערע אויגען צו אונזערע באַרעמהערציגע ברידער, די קינדער פון די באַרעמהערציגע: מיר בעטען אייך! דערבאַרעמט אייך! לייט־זעליגט אונז! לאָז אויפגעוועקט ווערען רחמנות אין אייערע גוטע הערצער און לאָזען אייערע בעוויליגטע הענד אויסשטרעקען אונז הילף וואָס גיכער, וואָרום מיר זענען פעראָרעמט געוואָרען זעהר! זייט אונז אַ דערנעהרונג און לאָזט נישט פערלוירען געהן דאָס איבערגעבליבענע ביסעל יעקב!"...

דאַכט זיך, וואָס וואָלט געווען פאַר איין אומגליק, אַז די דאָזיגע האַרצרייסענדיגע קאָרעספּאָנדענציע, וואָס איטליכס וואָרט פון איהר איז אַ זיפץ און איטליכס אות — אַ טרער, זאָל טאַקי, חלילה, זיין געדרוקט אין אַ אידיש בלאַט? ניין. האָט מען גענומען פישעל׳ס האָרעוואַניע נעבאַך צו פערקירצען, קוועטשען און אַרוים־קוועטשען פון איהר דאָס תמצית, און מע האָט ערגיץ אין אַ ווינ־קעלע מיט גאַנץ קליינע אותיות אַריינגעקוועטשט קוים דריטהאַלבען שורה׳לעך.

„אָפּגעברענט כתרילעווקע, נישט בעגאַנגען זיך אָהן מענש־ליכע קרבנות. מע בעט הילף".

אמת, די צייטונגען פערענטפערען זיך אפילו, אז זיי זענען נישט שולדיג. זיי האָבען, זאָגען זיי, פונ'ם דאָזיגען פישעל פון כתרילעווקע כמעט אלע טאָג א קאָרעספּאָנדענציע; זיי זאָלען וועלען, זאָגען זיי, דרוקען אלסדינג, וואָס דער דאָזיגער קאָרעספּאָנדענט שרייבט זיי, וואָלטען זיי בעדאַרפט, זאָגען זיי, ארויסגעבען פון די קליינע מענשעלעך וועגען א בעזונדער בלאט און האלטען א בעזונדערע דרוק מיט בעזונדערע מענשען.

טאַקי נאָר חידושים און געגוג! קומט צו עפּיס, אזוי ווערד כתרילעווקע ביי איטליכען גרויס אין די אויגען. די זעלבע רעדאקטאָרען און ארויסגעבער, אז זיי האלטען ביי ארויסלאָזען נייע בלעטער מיט נייע ביכער, זשאלעווען זיי נישט פאר כתרילעווקע קיין לאַנגע שענע ברייטע פּראָספּעקטען, שעמען זיך ניט אָנרופען די קליינע מענשעלעך מיט'ן נאָמען „פיעל געעהרטע און זעהר געליעבטע אבאָנענטען". אמת, מיט קייך סך אבאָנענטען אויף זייערע בלעטער אין כתרילעווקע קאָנען זיי זיך נישט בעריהמען — ארום און ארום האָבען זיי אין גאַנץ כתרילעווקע בסך־הכל איין אבאָנענט, זיידעל, אונזער אלטער בעקאַנטער זיידעל רב שעיה'ס, וואָס ביי איהם געניסט שוין אויף צו לייענען אונזער קאָרעספּאָנדענט פישעל, און נאָך איהם אלע איבעריגע, וואָס גאַהרען נאָך א געדרוקט וואָרט. נאָר וואָס געהער זיך עס אָן מיט פישלען? פאר וואָס געהען זיינע אלע בריעף מיט אלע זיינע שרייבעכצען גלייך אונטער'ן טיש אין קויש אריין, נאָך איידער מע ווייסט, וואָס דאַרטען שטעהט? פאר וואָס, אז סע קומט אונטער א יום־טוב און דער רעדאקטאָר טרעט־ארויס מיט שענע געצאַצקעטע ווערטער וועגען דעם פאָלק ישראל, צעהיצט ער זיך און זאָגט:

„ווער האָט געצעהלט דעם שטויב פון יעקב'ען?

און ווער האָט גערעכענט די צאָהל פון די ריטער ישראל?"

מיינט ער נישט אויך די קליינע מענשעלעך בתוכם? צום משל, יענע מוסר־זאָגער, די וואָס זעצען־אויס אונזערע פעהלערען, רופען אונז אָן מיט די שענע נעמען „עקספּלאָאטאטאָרען", „וועלט־

פרעסערס", „בלוטזויגערס" וכדומה, — מיינען זיי דען נישט אויך די כתרילעווקער אידען בתוכם? כתרילעווקע מעג טאקי אויף זיך זאגען: „צו א פגירה בין איך אויך א בהמה".

מיינט נישט פון דעסטוועגען, אז נאך דער שרפה האט מען זיך בענוגענט נאר מיט פישעל'ס קארעספאנדענציעס אליין: עס זענען צעשיקט געווארען אויך בריעף — זעהר שענע מליצה־בריעף, טאקי פישעל'ס ארבייט, בכל תפוצות־ישראל, אומעטום וואו עס איז פארהאן ערגיץ א גביר מיט א נאמען, וואס לאזט זיך הערען אויף דער וועלט: קיין יעהופעץ, קיין אדעס און קיין מאסקווע, און קיין לאנדאן, און אפילו קיין פאריז, צום גרויסען־גרויסען רויטשילד אליין. עס זאל אייך קיין חידוש נישט זיין, ווי קומט דאס, וואס כתרילעווקע זאל אנשפארען אזש קיין פאריז, צו רויטשילדען! שטעלט אייך פאר א מעשה, אז א צייט מיט יאהרען פלעגט כתרילעווקע בעקומען אלע ערב פסח פון פאריז, פון רויטשילדען, אויף רב יוזיפעל'ס אדרעס הונדערט פראנק מעות־חטים. אמת, שוין פון א צייט, אז רויטשילד האט אויפגעהערט זיי צו שיקען מעות־חטים, מע ווייסט נישט, פאר וואס; נאר פון דעסטוועגען שרייבען זיי צו איהם בריוולעך אלע מאל, ווען עס מאכט זיך עפּיס ביי זיי א שמחה אדער, חלילה וחס, נישט אין אזא שעה אויסגערערט זאל זיין, איין אומגליק. אי, פאר וואס האבען זיי פון איהם קיין שום תשובה נישט שוין אזוי פיעל יאהרען? דאס איז קיין קשיא נישט! אפשר האט זיך איהם צוגעגעסען לייענען זייערע לאנגע מגילות? — קרעפּלעך עסען, זאגט מען, ווערד אויך נמאס! און אפשר איז דער אדרעס נישט געשריבען, ווי עס געהער צו זיין? און אפשר האט זיך געטראפען דארטען ביי רויטשילדען אין פאריז דאס, וואס, להבדיל, ביי פרעה מלך מצרים האט זיך געטראפען, ווי אין פסוק שטעהט: ויקם מלך חדש — ס'איז אויפגעשטאנען איין אנדער מלך, אשר לא ידע את יוסף — וואס האט זיך געמאכט נישט ווייסענדיג... איך רעד פון רויטשילד'ס סעקרעטאר, פון דעם, וואס נעמט־אפּ די פאסט און לייענט איבער אלע בריעף. די, וואס געהפעלען דעם

סעקרעטאר, די בעווייזט ער איהם, און די בריעף, וואָס געפעלען איהם נישט, זאָגט ער: „זה חליפתי, זה כפרתי״ — און מארש אונטער׳ן טיש... פאר געווים ווייס איך נישט; נאָר איך מיין, אז אזוי בעדארף עס זיין.

הקיצור, איהר זעהט שוין, אז כתרילעווקע איז, ברוך השם, אזא שטאָדט, וואָס זי שטעהט אין פערבינדונג, קאָרעספּאָנדירט מיט דער גאַנצער וועלט. און וויבאַלד עס האָט זיך נאָר געטראָפען ביי זיי דאָס גרויסע אומגליק, אזוי האָט מען שוין די רגע געגעבען צו וויסען דורך פּישעל קאָרעספּאָנדענט, אויסגעפּויקט איבער דער גאַנצער וועלט, און ארויסגעקוקט: טאָמער וועט זיך עמיצער אָנ־רופען אויף דער גרויסער צרה, וואָס זיי איז געשעהען.

קאַפּיטעל ג.

כתרילעווקע ברענט ווי א ליכט.

פון וואַנען האָט זיך גענומען דאָס אומגליק? — פון דעם אַלטען כתרילעווקער מרחץ, וואָס מיר האָבען עס שוין אמאָל בע־שריבען. איין אָבאַפּעלעק האָט זיך איינמאָל אין א דאָנערשטאָג אָנגעצונדען, און עס האָט באלד א חאַפּ געטהאָן דעם דאַך, און עס האָט נישט געדויערט קיין סך — איז דאָס גאַנצע מרחץ געוועזען איין שטיק פייער. און אז „אדם״ מיט „חוה׳ן״, דער בעדער מיט דער בעדערין, זענען ארויסגעשפּרונגען פון באָד קוים לעבעדיגע, איז דאָס ערשטע, וואָס זיי איז געקומען אויף דער מחשבה: „אוי־וועה, דער רבי!״ — אין איין כהרף־עין איז „אדם הראשון״ (דער בעדער) געוועזען אין שטוב, און ווי מע טראָגט א קליין קינד פון וויעגעלע, אזוי האָט ער ארויסגעטראָגען דעם רב רב יוזיפעל אויף זיינע געזונדע גרויסע הענד, און רב יוזיפעל דער רב האָט ווי א קליין קינד זיך פערשטעלט די אויגען פונ׳ם פייער, וואָס האָט בעלויכטען דעם גאַנצען טייך מיט די ווערבעס, מיט׳ן געמייזעכטס, מיט א גאַנצען שטיק הימעל, וואָס אהין האָט זיך געצויגען דאָס

פייער און זיך געקוויקעלט דער רויך, דער געדיכטער רויך, דורכגע־
ווארפען אלע מאל גרויסע און קליינע פונקען, און אלץ האט מיט א
מאל בעקומען איין אנדער פנים, א מאדנעם חן, געווארען רויט: דער
רויך רויט, דער הימעל רויט, די ווערבעס רויט, די מענשען רויט —
רב יוזיפעל האט נאך קיינמאל אזא מין רויטקייט און אזא מין
שענקייט נישט געזעהען, און ער האט נישט געקאנט איינהאלטען
זיך פון התפעלות. און אז „אדם הראשון" האט איהם אנידער־
געשטעלט אויף דער ערד, האט ער א זאג געטהאן צו זיך אליין:
„ווי שען איז גאט'ס וועלטעל און וואונדערליך!" — און האט זיך
אבער באלד פערחאפט און א קעהר געטהאן זיך צו „אדם" מיט
„חוה'ן":

— קינדערלעך, האט עס אייך, חלילה, נישט געשאדט אין די
נפשות? דאנקען השם יתברך, וואס איהר זענט נישט געשטראפט
געווארען מיט פייער...

— נישט געשטראפט געווארען מיט פייער? — האט זיך
דער בעדער נישט געקאנט איינהאלטען און א זאג געטהאן מיט א
ביטער געלעכטער. — מיט וואס דען האט אונז גאט געשטראפט:
מיט וואסער?

— נישט דאס מיין איך. — פערענטפערט זיך דער רב. —
איך מיין דעם נס, וואס מיר זענען ניצול געווארען מיט'ן לעבען,
געלויבט דער בורא.

— מיט'ן לעבען? וואס טויג אונז שוין דאס לעבען, אז מיר
האבען נישט קיין באד?

— רעדסט ווי א קינד — מאכט צו איהם רב יוזיפעל און
פערשטעלט זיך מיט ביידע הענד פונ'ם פייער — ווי א קינד
רעדסט דו! וואו שטעהט דאס געשריבען, אז דו בעדארפסט הא־
בען א באד? אז דו ביזט געבוירען געווארען, ביזט דו דען גע־
בוירען געווארען, נארעלע, מיט א באד? צי דו האסט גערעכענט
איבער הונדערט יאהר אויף יענער וועלט, אם ירצה השם, קומען
מיט א באד? אמאל איז געוועזן א מלך...

און רב יוזיפעל האָט געוואָלט דערצעהלען זעהר אַ שענעם משל מיט אַ מלך, ווי זיין שטייגער איז; האָט איהם דער בערער, מחילה, איבערגעשלאָגען סאַמע אין אָנהויב:

— וואָס מיר מלך? ווער מיר מלך? איהר טהוט בעסער אַ קוק, זייט מוחל, ווי דאָס פייער קויקעלט זיך מיר עפּיס, עפּיס אהין, אין שטאָדט אריין, און דער ווינט בלאָזט מיר עפּיס צו געשמיידיג! איך האָב מורא, עס זאָל נישט אָננעמען לוי־מרדכי דעם קצב'ס שטוב מיט די שטאַהלען, דעמאָלט איז — זייט געזונט, כתרי'לעווקע!...

און ווי אין אַזאַ שעה אויסגערעדט — עס האָט אַ וואָרף געגעבען דאָס פייער אויף לוי־מרדכי דעם קצב'ס שטוב מיט די שטאַהלען, און עס איז מיט אַ מאָל בעלויכטען געוואָרען אַ נייער שטיק הימעל. עס האָט זיך געלאָזט הערען אַ קנאַקען מיט אַ טרישטשען, מיט אַ מעקען פון ציעגען, און עופות אַ פּאָר האָבען זיך פון ערגיץ געלאָזט לויפען הענדום־פּענדום, אַראָפּ־אַ־באַרג, צע־לאָזט די פליגלען און אויפגעבלאָזען די פעדערען, און גיך איז בע־לויכטען געוואָרען דער גאַנצער באַרג מיט דער גאַנצער שטאָדט מיט'ן גאַנצען הימעל. אַ משונה־מאָדנער געשריי מיט אַ הילך לאָזט זיך הערען פון שטאָדט אַזש אהער, דאָס געשריי וואַכסט אַלע מאָל שטאַרקער און ווערד צענויפגעגאָסען אינ־איינעם מיט אַ בילען פון הינד, מיט אַ רעווען פון קיה, מיט אַ קוויטשען פון ווייבער, מיט אַ וויינען פון קינדער און מיט אַ שרייען: „וואַסער! עמער! ראַטעוועט! גיכער! סע נעצט! סע ברענט!" — פּלוצים זעהט מען שפּרינגען אַראָפּ־אַ־באַרג צום טייך אַ האָלעוועשקע אויף פיער פיסלעך; די האָלעוועשקע טאַנצט, מאַכט מיט די הערנער און פליהט גלייך צום טייך, דערלויפט נישט אָבער און פאַלט אַנידער און ציהט זיך אוים אויף דער ערד מיט די פיסלעך ארויף, און ציטערט, ווי פאַר'ן טוידט, און לאָזט ארויס אויף אַ צוגעלעגערט קול אַ מאָדנע „מע־ע־ע!" — דאָס האָט אַ ציעג נעבאַך פאַר גרויס נארישקייט געגומען און איז אריינגע־

שפרונגען אין פייער אריין און האט באלד חרטה געקריגען און ארויסגעשפרונגען צוריק; ס'איז שוין אבער געווען שפעט — ס'האט זיך אנגעצונדען אויף איהר דאס פעלצעל און גיך פערסמאליעט געווארען, האט זי זיך געלאזט לויפען, האפ־האפ, משוגענערווייז, גלאט אזוי אין דער וועלט אריין, אהן א שום פלאן און אהן א שום שכל.

נישט קיין גרעסערער שכל איז געלעגען אינ'ם לויפען פון די כתרילעווקער אידען און ווייבער, וואס האבען זיך געווארפען פון איין גאס אין דער אנדערער, ווי פער'סמ'טע מייז, אדער ווי נישט־דערקוילעטע חיהנער, שווארץ פון רויך, ווי די מלאכי־חבלה, און אנגעזאגט איינס דאס אנדערע א בשורה:

— איהר ווייסט? אלי־דוד ברענט!

— איהר ווייסט? עס האלט שוין ביי'ם מארק!

— איהר ווייסט? סע ברענט די גאנצע שטאדט! א דונער איז מיר, די גאנצע שטאדט!

— ווי א ליכט! ווי א סטערינענווע ליכט.

און סע בושעוועט דאס פייער און סע שטורעמט, ווי דער ים, אז ער צעשפיעלט זיך, און דער ווינד טראגט גאנצע האלעוועשקעס, גאנצע סנאפעס שטרוי, און פונקען פליהען אהן א שיעור. די פונקען פאלען אויף די גוט־אויסגעטריקענטע פון אלטקייט שטרויענע און הילצערנע דעכער, און עס הערט זיך א קנאקען מיט א וואלגערען, א פאלען מיט א זעצען, א ברעכען מיט א טרישטשען — און דאס אלץ ווערד ווי צענויפגעגאסען אינאיינעם מיט'ן געשריי און מיט'ן הילך, מיט'ן קוויטשען און מיט'ן וויינען, און שדים, רוחות, נישט קיין מענשען, לויפען, דער אהין, דער אהער, משוגענערווייז, ווארפען זיך אויף אלע זייטען, ווי פער'סמ'טע מייז, ווי נישט־דערקוילעטע היהנער, און דאס גרויסע ליכטיגע פייער בעלייכט און בעשיינט זייערע וויסטע פינסטערע איבערגעשראקענע פנימ'ער — און כתרילעווקע ברענט, ברענט ווי א ליכט.

קאפיטעל ד.

רב יוזיפעל האלט מלחמה מיט׳ן רבונו־של־עולם.

אז דאס מרחץ האט נאך געהאלטען אין ברענען, האט זיך נישט „אדם״, נישט „חוה״ ארומגעקוקט אויפ׳ן רב ר׳ יוזיפעל. נאר שפעטער, אז פונ׳ם באד איז נאר געבליבען דער אייזערנער קעסעל מיט׳ן קוימען (אפילו די מקוה האט אויך אויסגעברענט ביז׳ן דעק), האבען „אדם״ מיט „חוה׳ן״ זיך געגעבען א חאפ צום רבי׳ן — נישטא דעם רבי׳ן! אומזיסט האבען זיי איהם געזוכט ביי׳ם ברונען, ביי׳ם ברעג פונ׳ם טייך, ביי׳ם געמייזעכטס, און נאכדעם אין שטאדט, צווישען די ברענענדיגע גאסען.

— האט איהר נישט באגעגענט ערגיץ דעם רבי׳ן? — האט דער בעדער זיך נאכגעפרעגט ביי די אנטלאפענע אומגליקליכע נשרפים פון שטאדט. נאר די אומגליקליכע אנטלאפענע פון שטאדט זענען געווען אזוי צעטומעלט, אז זיי האבען גארנישט געהערט, וואס מע רעדט צו זיי, און געפרעגט, ווי פער׳חידוש׳טע, געקוקט מיט מורא׳דיגע אויגען:

— וואסער רבי׳ן? ועמענ׳ס רבי׳ן?

וואו זשע איז געווען דער רב רב יוזיפעל? רב יוזיפעל דער רב, אז ער איז געקומען צו זיך און דערזעהען, אז די גאנצע שטאדט שטעהט אין סכנות, האט דאס איהם אויפגעטראגען אין דער לופטען, און ער האט געחאפט דאס אלטע ארויסגעראטעווועטע שטרייםעל מיט׳ן אלטען שטעקען און האט זיך געלאזט געהן צו זיינע אידען אין שטאדט אריין, גארנישט טראכטענדיג, וואוהין ער געהט און צוליעב וואס. פאר זיינע אכציג יאהר איז דאס געווען נישקשה פון א שפאציער. נאר דערזעהען פאר זיך א גאנצען ים פון פייער, האט ער נישט געפיהלט די פיס. עס האט איהם געטראגען ווי אויף פליגלען אהין, אהין, צום אלטען בית־המדרש צו, וואו ער האט כמעט דאס גאנצע לעבען זיינס פערבראכט מיט גאט. שוין־זשע

וועט דער אויבערשטער נישט טהון קיין נס מיט זיין אייגען הויז? שוין־זשע וועט דער רבונו־של־עולם נישט בעשיצען זיין תורה, זיין אייגענע תורה?

מיט די דאָזיגע מחשבות איז אונזער רב יוזיפעל אָנגעקומען צום אַלטען בית־המדרש פּונקט אין דער צייט, ווען ארום און ארום האָט געבושעוועט דאָס פייער. רויטע צונגען האָבען זיך געריסען פון אַלע זייטען און האָבען בעלויכטען דעם האלב־איינגעפאַלענעם דאַך מיט די אָפּגעקאַלופּעטע געלע ווענד פון דעם אַלטען־אַלטען כתרילעווקער בית־המדרש. אָט־אָט, נאָך אַ מינוט — און גאָט'ס הויז וועדר אַרומגענומען מיט פייער.

און רב יוזיפעל קאָן נישט משיג זיין מיט'ן שכל, ווי שווייגען ־יאָס אידען? פאַר וואָס ראַטעוועט מען נישט דאָס בית־המדרש? די הייליגע ספרים? ספרי־תורות? אָנשטאָט דעם זעהט ער לויפען אידען הין און צוריק, ווי ווילדע ברואים, שפּריגגען אין פייער אַריין, ראַטעווען אַלטע קראַנקע ווייבער, קליינע קינדער, בענקלעך, בעטלעך, קישענס, טעפּלעך, סקאַ ב און בעבעבעס — און גאָט'ס הויז האָט מען פערגעסען, מפקיר געווען — ווי געשיקט זיך עס?!... רב יוזיפעל פּרובט זיך שרייען, רופען צו הילף: „דאָס מקום־קדוש! דאָס בית־המדרש!" — קיינער הערט איהם נישט. נאָך אַ מינוט — און רב יוזיפעל איז אַליין אין שוהל, און גלייך צום אָרון־קודש, ארויסגעצויגען איין ספר־תורה און די אַנדערע ספר־תורה, קוים ארוים מיט'ן לעבען אויף דער גאַס, אַוועקגעלעגט זיי ווייט פאַר דער טהיר, אויף אַ צעבראָכען בענקעל, וואָס עמיצער האָט ארויסגעשליידערט פון אַ שטוב, און אַליין אַוועקגעשטעלט זיך נעבען זיי און אָנגערופען זיך צום רבונו־של־עולם אויף אַ קול:

— וואָס איך האָב געקאָנט, האָב איך געטהאָן. וויפיעל איך האָב געקאָנט, האָב איך ארויסגעראַטעוועט; די איבעריגע ספרים האָב איך איבערגעלאָזט אויף דיר. איך טרעט נישט אָפּ פון דאַנען אויף אַ רגע אפילו. לאָמיר זעהען, ווי אַזוי דו וועסט פאַרברענען

דיין אייגענע תורה, וואָס דו האָסט אונז געגעבען דורך משה דיין קנעכט אויפ'ן בארג סיני!...

אין דער מינוט איז אָנגעקומען דער בעדער, אונזער בעקאַנטער „אָדם הראשון". דאָס הארץ האָט איהם געזאָגט, אַז דער אַלטער דאַרף זיין ערגיץ ביי דער שוהל. דערזעהען דעם רבי'ן שטעהן נעבען ברענענדיגען בית־המדרש, האָט „אָדם הראשון" נישט געמאַכט מיט איהם קיין לאַנגע מחזקות, איהם אַ נעם געגעבען אין זיינע געזונדע האַרעפּאַשנע אָרעמס און אינאיינעם מיט די צוויי ספרי־תורות איהם אַוועקגעשלעפּט פון פייער צוריק, אַראָפּ־אַראָפּ, צום אָפּגעברענטען מרחץ, וואָס ביי'ם ברעג פונ'ם טייך.

קאַפּיטעל ה.

נ אָ כ ' ן ח ו ר ב ן.

דער מנהג פון דער וועלט איז, אַז בשעת מלחמה קוקט מען זיך אַזוי נישט ארום אויפ'ן אומגליק, ווי נאָכדעם, און די געפאַלענע צעהלט מען ערשט דעמאָלט, אַז עס ווערד אוים געשלעג, און אַז אַלץ געהט־איבער, הויבט מען ערשט דעמאָלט אָן אונטערפיהרען חשבונות, וויפיעל מע האָט אין דער הריגה פערלוירען.

אין כתרילעווקע איז אויך אַזוי געווען. מע האָט אָנגעהויבען זיך ארומקוקען, ווי וויים דאָס אומגליק איז גרוים, ערשט אויף מאָרגען נאָך דער שרפה. תחילת האָט מען, געוויינטליך, דערצעהלט איינער דעם אַנדערען חידושים, ווי אַזוי און ווען און וואו מען איז געוואָהר געוואָרען, אַז עס ברענט; דערביי האָט איטליכער, געוויינטליך, געהאַט צו דערצעהלען זיין מעשה, אַ לאַנגע מעשה: ווי אַזוי ער איז נעכטען, ווי אויף צו־להכעיס, געקומען פריה פאַרנאַכט אַהיים, מחמת אַ גאַנצען טאָג איז נישט געווען וואָס צו טהון, און, ווי אויף צו־להכעים, איז ער דעם אויפדערנאַכט געווען הונגעריג, ווי אַ הונד, און, ווי אויף צו־להכעים, איז נישט געווען וואָס צו עסען, האָט ער זיך אויף צו־להכעים געלעגט

פריה שלאָפען, און, ווי אויף צו־להכעיס, האָט ער מחמת הונגער נישט געקאָנט אנשלאָפען ווערען, און, ווי אויף צו־להכעיס, איז ער א האלבע שעה פאַר דער שרפה דוקא אנשלאָפען געוואָרען, און דוקא געשמאַק. פלוצים הערט ער א גוואלד: „סע נעצט, סע ברענט!"...

דער אנדערער דערצעהלט א שענערע מעשה, און נאָך א לענגערע, ווי יענער: ווי אזוי ער איז נעכטען אויפגעשטאַנען גאַנץ פריה, כמעט פאַרטאָג, און איז ארויסגעקומען אין מאַרק אריין, געמיינט, טאָמער וועט ער עפּיס האנדלען, וואָס ס'וועט זיך מאַכען: א טחוירעל, א ביסעל פּאָלאָווע, א זעקעל קארטאָפלים, אבי עפּים פערדיענען. צום סוף — איז נישטאָ קיין לעבעדיגער נפש: סך הכל איין ערל מיט א זעקעל קויהלען. פרעגט ער איהם: „גוי, וואָס ווילסט דו פאַר די קויהלען?" זאָגט ער: „א גילען". פרעגט ער: „אפשר וועט זיין געגוג א גריוונע?" זאָגט ער: „א גילען". ער האָט זיך איינגע'חזר'ט א גילען — חאָטש נעם געב איהם א קרענק! האָט ער אוועקגעקויפט ביי'ם ערל דאָס זעקעל קויהלען, גענומען דאָס זעקעל קויהלען, מחילה, אויף די פּלייצעס — און אזוי ווייטער און ווייטער, א מעשה אויף דריי זייגער־שעה, ביז ער קומט ארויף אויף דער שרפה. און סע לאָזט זיך אויס, אז בשעת די שרפה האָט זיך אָנגעהויבען איז ער געשלאָפען ווי א גע'הרג'עטער, מע האָט איהם קוים־קוים אויפגעוועקט.

דער דריטער דערצעהלט נאָך א שענערע מעשה. הויבען הויבט ער אָן אזש פון עהערנעכטען, און דערצעהלט א לאַנגע־לאַנגע מעשה, נאָך א לענגערע פון יענער, וואָס מיט'ן זעקעל קויהלען, און פלוצים מישט זיך אריין איינ'ם שמועס א אידינע און לייקענט־אָפּ די גאַנצע מעשה:

— וויים איך וואָס זיי וועלען אייך דערצעהלען מעשיות, נעכטיגע טעג! אָט וועל איך אייך דערצעהלען, ווי אזוי ס'האָט זיך אָנגעהויבען: איך האָב דעם דאָזיגען דאָנערשטאָג, וואָס פאַר דער שרפה, געפּעשטשינעט חלה פון דער מעהל, וואָס בערעל ברכה'ס

האָט געבראַכט צו פיהרען, שענע מעהל, גאָט זאָל מיך נישט שטראָ־פען, אזא יאָהר אויף אונזערע שונאים, אז בסך־הכל האפט זי נאָר א ביטערקייט...

און סע געהט אוועק א געשיכטע פון דריי זייגער־שעה, איין ערצעהלונג פון ביטערע מעהל, מיט ביטערע הייוועז, מיט א מול־מער, וואָס איהרע א שכנה, פעסיל הייסט זי, א פעסיל פון גאָט!... און אזוי ווייטער — א מעשה אָהן איין עק, און עס ווייזט זיך אייך אויס, אז צו דער שרפה וועט זי נישט קומען קיינמאָל, פיעל זי וועט לעבען!

און אינאיינעם מיט די דאָזיגע שענע מעשיות און ערצעה־לונגען פון דער שרפה לאָזט זיך הערען אויף א געוויין, א יללה, א יאָמער, א קלאָג פון פערביטערטע הערצער, פון בעלעדיגטע נשמות, פון פערוואָגעלטע, עלענדע, אָרעמע, אָרעמע, אָרעמע! דאָרט שטעהט א מוטער און ברעכט די הענד און קלאָגט אויף איהר ברעקעלע קינד, וואָס איז פערברענט געוואָרען נעבאך אינ־איינעם מיט'ן וויעגעלע; און דאָרט בעוויינט א איד שטילערהייד זיין אלטען קראַנקען פאָטער, וואָס איז גראָד יענע נאַכט געשלאָפען אויפ'ן בוידעם — קיינמאָל נישט און איצטער יאָ, און איז דאָרט פערברענט געוואָרען צו אש... און דאָ געהט ארום א מיידעל און שלאָגט זיך מיט די הענד אין קאָפּ: "די מאַמע! די מאַמע! די מאַמע!

. . . .

האָב קיין פאַראיבעל נישט, פריינד לעזער, וואָס איך האָב איבער אין מיטען. מיין מוזע, די וואָס שטעהט איבער מיר בשעת'ן שרייבען, איז, ווי אַלע כתרילעווקער לייט, א פריילעכע נשמה, איין אָרעמע, נאָר א פריילעכע. זי האָט פיינט טרערען, זי האַלט נישט פון טרויעריגע סצענעס. זי זאָגט, אז טרערען זענען נאָר די, וואָס זענען נאָס און געזאַלצען; די אַלע איבעריגע טרערען, וואָס דער שרייבער גיסט אויף פּאַפּיער — דאָס זענען, זאָגט זי,

טרוקענע, געמאַכטע טרערען, וואָס האָבען נישט קיין ווערטה. זי האַלט, אַז אַ וועהטיג איז נישט דער, וואָס מע גיט איהם איבער, נאָר יענער, „וואָס טהוט וועה“... דערפאַר לאָזען מיר איבער די שרעקליכע טרויעריגע סצענעס, געהען אַוועק פון דאַנען אַ ביסעלע ווייטער און שטעלען זיך אָפּ נאָר ביי די היזקות, וואָס מיינע כתרילעווקער בעלי־בתים האָבען געהאַט פון דער שרפה. דער חסרון איז אָבער, וואָס עס לאָזט זיך גאָר נישט בערעכענען דעם גרויסען היזק, וואָס כתרילעווקע האָט געהאַט. דאָס איז נומער איינס. והשנית, וואָס וועט העלפען דאָס רעכענען? אפּנים, עמי־צער וועט זיי דען אומקעהרען? די געזעלשאַפטען, וואָס אַסעקו־רירען פון פייער, האָבען זיך ווי צענויפגערעדט און האָבען שוין כתרילעווקע לאַנג אויסגעשטרייכט פון דער לאַנד־קאַרטע, גלייך ווי ס׳איז גאָר קיינמאָל קיין כתרילעווקע נישט געווען אויף דער וועלט אפילו! היינט גלאַט, ווער איז דאָס אימשטאַנד צו שאַצען יענעמ׳ס גוטס, ובפרט נאָכדעם, אַז ס׳איז שוין לאַנג אַוועק מיט׳ן ווינד און מיט׳ן רויך? בעל־הבתישקייט בכלל, און כתרילעווקער בפרט, האָט גאָר איין אַנדער ווערטה, וואָס לאָזט זיך נישט שאַצען. אַלטע שמאַטעס, צעבראָכענע דראָבעס, זענען ביי׳ם אָרעמאַן אַזוי טייער (אויב נישט נאָך טייערער), ווי די שענסטע שפּיעגלען מיט די טייערסטע כלים ביי׳ם נגיד. ביי׳ם נגיד, אַז סע ווערד פער־פאַלען אַ זאַך, קאָן ער פאַר געלד קויפען איין אַנדערע זאַך; דעם אָרעמאַן ווער וועט אומקעהרען דאָס, וואָס דאָס פייער האָט צו־גענומען?...

אַזוי האָבען גע׳חקירה׳ט די כתרילעווקער נשרפים און האָבען אַרויסגעזעהן, אַז מיט חקירה׳ן און פילאָזאָפירען וועלען זיי גאָר נישט מאַכען. מע בעדאַרף זעהען עפּיס טהון, עפּים צוטראַכטען, געפינען איין עצה, ווי אַזוי ראַטעוועט מען די שטאָדט? ווי אַזוי מאַכט מען, אַז די שטאָדט זאָל בלייבען אַ שטאָדט? ס׳איז קיין קונץ נישט, אַז אַ גאַנצע שטאָדט זאָל זיך צעקריכען איבער דער וועלט, זיך לאָזען איבער די הייזער און בעטען נדבות, ווי געוויינט־

ליכע „נשרפים". פע, דאָס איז נישט קיין תכלית! מע בעדאַרף זעהען, אז כתרילעווקע זאָל בלייבען כתרילעווקע! אָט אויף וואָס מע האָט זיך גענבראָכען די קעפּ.

פון די אַלע פלאַם־פייעריגע און האַרץ־רייסענדיגע בריעף, וואָס מע האָט צעשיקט בכל תפוצות ישראל, האָבען זיך אָנגערופען סך־הכל א פּאָר שטעדטלעך, אויך אַזעלכע אָרעמע, ווי כתרילעווקע, און האָבען אריינגעשיקט ווער א ביסעל ברויט, ווער אַלטע מלבושים און ווער עטליכע קערבלעך מזומנ'ע, און געקלעקט האָט דאָס אויף איין צאָהן; די לאַגע האָט אָנגעהויבען ווערען שרעקליך! ס'איז געוואָרען אַזוי ביטער, אַז מע האָט שוין אויפגעהערט וויינען און קלאָגען און אפילו קרעכצען. אַזוי איז א מענש, וואָס האַלט ביי דערפרוירען ווערען, הויבט אָן שטילערהייד אויסגעהן, אַנשלאָפען ווערען אויף אייביג... אָט דאָ האָט זיך, ווי אַלע מאָל, בעוויזען רב יוזיפעל דער רב מיט זיין קראַפט, וואָס גאָט האָט אריינגעגעבען אינ'ם דאָזיגען אַלטען שוואַכען גוף, און ער האָט צונויפגעזאַמעלט איין אסיפה פון בעלי־בתים, און דוקא ער אַליין מיט זיין אייגענעם כבוד, נישט געשיקט קיין שמשים און נישט פערקלויבען זיך אויבען־אָן, נאָר פּראָסט און פּשוט אַנידערגעשטעלט זיך און אָנגערופען זיך צום גאַנצען עולם בזה הלשון:

— הערט צו, אידישע קינדער, וואָס איך וועל אייך זאָגען. נישט איך זאָג עס, נאָר דער, וואָס לעבט אייביג, זאָגט עס אייך מיט מיינע זינדיגע ליפּען: זאָרגט נישט — איהר זענט באַוויליגט! איך בין אייך מבטיח, אַז עס וועט, אם־ירצה־השם, זיין גוט. וואָס איז דער פּשט? דער פּשט איז אַזוי: אמת, מיר זענען געשטראָפט געוואָרען מיט פייער, אָפּגעברענט געוואָרען אַליין און פאַרברענט געוואָרען מיט די בתי־מדרשים, מיט די שוהלען, מיט היילינע ספרים און אויך מיט לעבעדיגע נפשות, קליינע ברעקלעך קינדער, וואָס זענען נעבאָך גאָט די נשמה שולדיג. אודאי איז דאָס א גרויסער, א ביטערער שטראָף, וואָס מסתמא האָבען מיר עס כשר פאַרדיענט ביי דעם, וואָס לעבט אייביג. נאָר שטאַרק טרויערען

דערויף טאָרען מיר אויך נישט. ערשטענס, וועלען מיר מיט אונ־זער טרויערען, וואָס מיר וועלען טרויערען, גאָרנישט העלפען, והשנית, וועלען מיר באַווייזען פאַר דעם, וואָס לעבט אייביג, אַז דער חורבן כתרילעווקע איז פאַר אונז, חלילה, ערגער פון חורבן ירושלים, חורבן בית־המקדש. אַ משל קעגען אַ מלך. אמאָל איז געווען אַ מלך, האָט ער געהאַט אַ בן־מלך, אַ בן־יחיד...

און רב יוזיפעל דערצעהלט זיי זעהר אַ שענעם משל מיט אַ מלך, ווי זיין שטייגער איז תמיד צו דערצעהלען משלים פון מלכים, און ער לאָזט אוים מיט די דאָזיגע ווערטער:

— דערפון אליין איז גרינג אַרויסצוזעהען, אַז מיר טאָרען נישט זינדיגען. מיר דאַרפען זיך אָנטהון אַ כח, און לאָמיר, קינ־דער, נעמען די שטעקענס אין די הענט און לאָמיר געהן אַלע אָפּ־ריכטען גלות. פאָלגט מיך, קינדערלעך, איך געה אויך מיט אייך. איך בין אייך מבטיח, אַז וואוהין מיר וועלען קומען צו געהן, וועלען מיר, אם ירצה השם, געפינען חן אין די אויגען פון אונזערע רייכע ברידער, און זיי וועלען אונז נישט לאָזען פאַלען. שטעהט אויף, אידען, גורט אָן אייערע לענדען און לכו ונלכה — לאָמיר געהן!

און בשעת מעשה גלייכט זיך אוים ביי רב יוזיפלען דער רוקען און דאָס פנים הויבט איהם אָן צו שיינען, און ער פיהלט זיך יונג און פריש, ווי אַ בחור, ווי אַ גבור, וואָס איז גרייט צו דער מלחמה. און אויך דער גאַנצער עולם דערפיהלט זיך, ווי עפּים אויפגעמונ־טערט, און מען איז גרייט אין וועג אַריין. עס בלייבט נאָר איבער איין זאַך: „וואוהין? וואוהין געהט מען פריהער? ס'איז פאַרהאַן, קיין עין הרע, אַזוי פיעל אידישע שטעדט און, קיין עין הרע, אַזוי פיעל נגידים!"...

קאַפּיטעל ו.

לאָז זיין שטיל — כתרילעווקע פאָהרט!

דער פסוק „מי ומי ההולכים" — ווער זאָלען זיין די פאָה־רערס? האָט אַ ביסעל אויפגערודערט די שטאָדט, אָדער, ווי פישעל

דריקט זיך אויס אין איינער פון זיינע קאָרעספּאָנדענציעס, „גע־מאַכט פון איהר אַ געפּרעגלעכטס". אויף דער דאָזיגער נסיעה האָבען זיך געפונען אין כתרילעווקע אַ סך, אַ סך בעלנים. אַלע, די גאַנצע שטאָדט כמעט, איז געווען גרייט צו פאָהרען! איטליכער האָט געוואָלט די מצוה, און אפשר טאַקי פּשוט — זיך אַ ביסעל דורכלופטערען, דורכטרייסלען די ביינער, — מע וועט פערשימעלט און פערקליאַנעט, זיצענדיג אויף איין אָרט. ביי איטליכען מענשען איז פאַרהאַן אַ יצר־הרע, וואָס רעדט־אָן; עס ווילט זיך אַמאָל אַנקוקען אַ וועלט, זעהען זיך מיט מענשען און ברענגען נאָכדעם אַהיים צו פיהרען נייעס, פּעק מיט נייעס. און באמת טאַקי, וואָס קאָן זיין נאָך מעהר אייננעהמען פון דעם, וואָס אַז איהר קומט צו פאָהרען פון ערגיץ אַהיים, שטעקט מען אייך פון אַלע זייטען שלום־עליכמס, איטליכער שטופּט זיך, וויל אייך זעהען, אַ קוק טהון גלייך אין פּנים אריין? דאַכט זיך, וואָס? אַ פּנים ווי אַלע פּנימ'ער, נאָר פאָרט אַ בא מן הדרך, פאָרט איין אנדער פּנים! און אַז איהר רעדט, דערצעהלט נייעס פון וועג, חידושים פון דער גרויסער שטאָדט, קוקען אייך הונדערטער מענשען אין פּנים אריין, שלינגען מיט דאָרשט אייערע ווערטער, און איהר שטעהט, קיין עין־הרע, פאר אזא עולם און דערצעהלט, און איהר בעקומט מיט אַ מאָל אַ מאָדנעם חן ביי אַלעמען אין די אויגען. איהר ווערד אַ גאַנצען „יש" אין שטעדטעל, איין אָדם, אַ העלד אויף עטליכע טעג. אמת, די עטליכע טעג געהען־איבער און דער העלד ווערד אפילו באַלד אויס העלד, ווערט־אָן דעם גאַנצען חן און ווערד דער אייגענער כתרילעווקער, וואָס אַלע; פון דעסט־וועגען, ווער וויל דאָס נישט זיין קיין העלד? אויף אַ שעה — און דאָך אַ העלד! נאָר, צוריק שמועסענדיג, איז דען מעגליך, אַז אַ גאַנצע שטאָדט זאָל זיך אויפהויבען און זיך לאָזען אויף דער וועלט? לכן איז געבליבען, מע זאָל אויסקלייבען אַ דעפּוטאַציע פון עטליכע געצעהלטע מענשען. און דאָ האָט זיך ערשט אָנגעהויבען אויף דאָס ניי: מי ומי — וועמען קלויבט מען אויס? דאָס פאַרשטעהט

מען אליין, אז קלויבט מען די נגידים מיט די פיינסטע בעלי־בתים. נאָר געהט, אשטיינער, זייט חכמים און מאכט א גרעניץ אין כתרילעווקע צווישען א נגיד און צווישען נישט־קיין־נגיד, צווישען א פּײנעם בעל־הבית און נישט־קיין־פּיינעם בעל־הבית! אז בסך הכל זענען אַלע כתרילעווקער פיינע בעלי־בתים, און די נגידים אַליין זענען אויך, עס זאָל אייך צו קיין חרפּה נישט זיין, כמעט אָרעמע לייט! נאָר אז מע וויל שמועסען נאָך א מאָל דאָס אייגענע ווייעדער צוריק, האָט דאָך יעדע שטאָדט פאָרט איהרע „פני". נארישקייטען! דעם בעדער מיט'ן וואסערפיהרער קאָן מען דאָך נישט שיקען. איז געבליבען, מען זאָל אויסקלויבען די גבאים פון אַלע שוהלען און פון אַלע חברות, און דעם אַלטען רב רב יוזיפעל, נעוויינטליך, אויך בתוכם. און מע האָט זיך צענויפ־געפּאַקט די פּעקלעך, מיטגענומען איטליכער זיין קלאָפּערגעצייג — די טלית־ותפילינס מיט די זאַנטיקעס מיט די איבעריגע כלי־זיין, און מע האָט געדונגען צוויי גרויסע בוידען — „בוכטעס", און מע האָט זיך גאַנץ פיין אָפּגעזעגענט מיט דער שטאָדט, וואָס איז ארויסגעגאַנגען בעגלייטען די אויסדערוועהלטע, געווינשעוועט, זיי זאָלען מצליח זיין — און מע האָט זיך אין א גוטער שעה א מזל־דיגער געלאָזט אין וועג אריין.

צוויי מעת־לעת האָבען זיך אונזערע אויסדערוועהלטע געטריי־סעלט אין די „בוכטעס" איבער דער געהאַרטעווטער בלאָטע, איבערגעהאפּט דעם אָטהעם אויף א קליינע צייט נאָר דעמאָלט, ווען מע האָט בעדאַרפט אָפּשטעלען זיך ערגיץ אין א קרעטשמע דאווענען, אָדער עפּיס נעמען אין מויל אריין, אָדער אונטערפּאשען די פערד — און ערשט אויפ'ן דריטען טאָג האָט מען זיי, צעבראָ־כענע, צע'חרג'עטע, אויסגעמוטשעטע, געבראַכט צו פיהרען צו דער באהן, און די אויסדערוועהלטע האָבען זיך א לאָז געטהאָן צו דער קאָסע אַלע מיט א מאָל אויף דערשטיקעניש און גענומען בילעטען. דער עולם, וואָס אויפ'ן וואָקזאַל, האָט זיי אָפּגעטרעטען דעם וועג, געזאָגט מיט ליצנות: „לאָז זיין שטיל — כתרילעווקע פאָהרט!"

און ווער שמועסט כריסטען — די האָבען זיך אָפּגעשטעלט, מיט דרך־ארץ בעטראַכט די דאָזיגע אידלעך, וואָס האָבען אַלע אינ־איינעם געערדט אין איין אָטהעם, און הויך אויף אַ קול, און גע־מאַכט בשעת מעשה מיט די הענד. און אַז ס'איז געקומען צום ערשטען קלונג, אַז מע האָט זיך בעדאַרפט זעצען אין די וואַגאָנעס אַריין, איז צווישען די אויסדערוועהלטע געוואָרען אַ גוואַלד, מיט אַ בהלה, מיט אַ שטופּעריי, אַ לויפעריי מיט אַ געפּילדער, מיט אַ געשריי: „לייזער! לאַזער! חנניה! מיכאל!" — דער זשאַנ־דאַרם האָט אַ קוק געגעבען אויפ'ן סטאַראָזש מיט אַזעלכע אויגען, אַז דער סטאַראָזש האָט זיך נעבאַך געמוזט פערשטעלען דאָס גע־שטופּעלטע פּנים מיט ביידע קולאַקעס, מע זאָל נישט זעהען, ווי ער לאַכט מיט'ן גאַנצען ברייטען מויל און שטשירעט די גרויסע ווייסע צייהן, און אַרויסגעלאָזט האָט ער בשעת מעשה אַ קוויטש: „יאַק וואָראַני זליטאַליסיאַ זשידי!" — און ביי דער „בריגאַדע" האָבען די כתריל'עווקער בעלי־בתים גאָר ווינציג אויסגענומען. די קאָנדוקטאָרעס האָבען זיי אַריינגעשטופּט אַלעמען אין אַ בעזונ־דערען וואַגאָן, צווישען פּראָסטען עולם, זיך בעגאַנגען מיט זיי עפּיס נישט אַזוי, ווי מיט פיינע בעלי־בתים, גבאים, דעפּוטאַטען, וואָס פאָהרען מכח אַזאַ וויכטיגען ענין לטובת הכלל... און דאָ, אין דעם וואַגאָן, האָט זיך פאַר אונזערע אויסדערוועהלטע שוין אָנגעהויבען אַ צעטעל פון צרות מיט אַנגסטען מיט יסורים מיט בזיונות — דער אמת'ער גלות.

ראשית חכמה, זענען זיי אַריין אין וואַגאָן, וואָס, אַז ס'זאָלען דאָרט נישט זיצען קיין מענשען, מענשען מיט מענשליכע פּנים'ער, וואָלטען זיי זיכער מיינען, אַז מע האָט זיי אַריינגעלאָזט, מחילה, צווישען דברים־אחרים. די בלאָטע איז געווען אַזוי גרויס, דער רויך איז געווען אַזוי בלוי, און געשמעקט האָט דאָרט אַזוי געדיכט, אַז אונזערע כתריל'עווקער בעלי־בתים, וואָס זענען אַליין אויך נישט פון די גרויסע מפונקים, האָבען דערפיהלט, אַז עס ווערד זיי ענג אין האַלז אויף צו חלש'ען! הייבט די ענגשאַפט, וואָס דאָ איז!

קעפ אויף קעפ! און אלץ אזעלכע פראסטע נפשות, ארבייטער, מיט גרויסע, מאדנע שמעקענדיגע טארבעס אויף די פלייצעס, און מיט נאך מעהר מאדנע שמעקענדיגע לאפטיעס אויף די פיס, און דערצו רויכערען זיי זיך אונטער מיט אזא מין טיטון, וואס מע קאן דערוואָרגען ווערען. נישטא וואו צו זעצען זיך. וואו זיי האבען זיך נישט געגעבען קיין קעהר, געוואלט זיך אנידערזעצען, האט מען זיי דורכגעטריבען: „פאשלא־וואן, פארחאטיע, זאניא־טא!“ אויף אונזער לשון הייסט דאס: „זייט זשע מוחל, רב איד, ס'איז פערנומען“... דורך פערנומען! אפילו דארט, וואו ס'איז נישט פערנומען, איז אויך געוועזן פערנומען... און די כתרילעווקער אויסדערוועהלטע האבען, מחילה, געמוזט שטעהן אויף די פיס, זיך צענויפגעשלאגען אלע אינאיינעם אין א ווינקעל, ווי די שעפעלעך, א ביסעל זיך געקוועטשט און געשטיקט, געשטיקט, און אלץ גערעדט, גערעדט מיט הענד, און הויך אויף א קול, און אלע אינאיינעם, ווי געוויינטליך.

און גערעדט האט מען, פערשטעהט זיך, פון דער באהן, פון היינטיגע פאהרעכטסען, מבטל געוועזן, געמאכט פשוט א תל פון די שענע המצאות, וואס מע האט היינט אויסגעטראכט, שטארק געבענגט נאך דער כתרילעווקער בוכטע, וואס חאטש דארט איז אויך גאר נישט פוינעלדיג, דאך נישט אזוי פאסקודנע, ווי דא...

— נאראנים! — אזוי האבען זיך געשמועסט אונזערע מפונקים. — טפשים! משוגעים האבען אויסגעקלערט א באהן! א טארעראם! א טערעבענדרע — חא־חא!

און דארטען, אין די הויכע פענסטער, זיצען הונדערטער טויזענדער געלעהרטע, אויפגעקלערטע מענשען, איינגעבויגען אין דרייען, סקריפען מיט די פעדערס, שרייבען, מאהלען, קלאפען רע־פעשען, ברעכען זיך די מוחות, טראכטען צו אלע מאל נייע המצאות, ווי אזוי מע זאל בעסער פאהרען, בעסער, גיכער, און ביליגער, האלטען שוין ביי לופט־שיפען, עראפלאנען — און זיי וגייסען

גאַרנישט, עס חלומ'ט זיך זיי אפילו נישט, אַז ז'אַ, אין וואַגאָן, פאָהרען אַ בינטעל כתריעלעווקער בעלי־בתים, פאַרשטעהער פון שטאָדט, און קריטיקירען, זענען מבטל, מאַכען אַ תל פון אַלע זייערע המצאות און אויפטהועכצען, און דוקא אויף אַ קול, בפרהסיה...

לאָז זיין שטיל — כתריעלעווקע פאָהרט!

קאַפּיטעל ז.

כתריעלעווקע צווישען די „פּעלקער".

אונזערע כתריעלעווקער אויסדערוועהלטע האָבען זיך אַזוי לאַנג געשליפען די צינגלעך, געמאַכט חוזק איבער די באַהנען און איבער אַלע אַנדערע היינטיגע אויפטהועכצען, ביז ס'איז זיי נמאס געוואָרען און זיי האָבען אָנגעהויבען אַרומקוקען זיך אויף אַלע זייטען און אויסקוקען ערטער, און, געוויינטליך, קודם־כל איין אָרט פאַר'ן אַלטען רב רב יוזיפעל, וואָס איז שוין געוועז נעבאַך שטאַרק אויסגעמוטשעט פון דער נסיעה. און גאָט האָט זיי געהאָלפען, זיי האָבען דעם אָרט געפונען און האָבען בעזעצט דעם רבי'ן נעבען איינעם אַ פּאַרשוין, אַ רעכטען חברה־מאַן מיט אַ רויט העמדעל איבער די הויזען און מיט אַ האַרמאָניקע אין די הענד. אַ ביסעל איז דער חברה־מאַן געוועזן מבוסמ'דיג, דאָס הייסט, טאַקי רעכט בגילופין, אונטער'ן גלעזעל, מיט איבערגעקעהרטע אויגען, געשפּיעלט אויף דער האַרמאָניקע און געזונגען בשעת מעשה זעהר אַ שען ליעדעל:

קאַסטיושקינאַ מאַט
סאַביראַלאַס פּאָמיראַט —
סאַביראַלאַס פּאָמיראַט.
אומיערעט ניע אומיערלאַ —
דראַס וורעמיאַ פּראָוויעלאַ!

און נאָך אַ מאָל דאָס אייגענע, שוין העכער מיט אַ טאָן:

קאָסטיושקינאַ מאַט
סאָבּיראַלאָס פּאָמיראַט —
סאָבּיראַלאָס פּאָמיראַט.
אומיערעט ניע אומיערלאַ —
דאראָם ווּרעמיאַ פּראָוויעלאַ!

און טאַקי נאָך אַ מאָל דאָס אייגענע, נאָך העכער און נאָך גיכער:

קאָסטיושקינאַ מאַט
סאָבּיראַלאָס פּאָמיראַט...

און אַזוי ווייטער, אָהן אַיין אויפהער, ווי אַ מאַשינע.

מילא, איז דאָס געווען אַ שכן האָטש אַ פּריילעכער. פון דער אַנדערער זייט אָבער האָט גאָט מזכה געווען רב יוזיפלען מיט אַ נפש, איינעם אין אַ באַראַשקענעם פּעלץ, איז ער געווען בייז, אָנגע׳ברוגז׳ט אויף דער גאַנצער וועלט, און געהאַלטען אין איין שפּייען. יעדער שפּיי, וואָס ער האָט געטהאָן, איז געווען מיט אַזאַ רציחה, גלייך ווי עמיצער וואָלט איהם דאָ דער׳רגזנ׳ט מיט איין איבעריג וואָרט. אַ גליק, וואָס רב יוזיפעל האָט דאָס נישט בעמערקט. רב יוזיפעל איז געווען גאָר נישט בהאי עלמא. זיינע מחשבות זענען געווען ווייט פון דאַנען, דאָרטען ערגיץ אין דער גרויסער שטאָדט, אַזש ביי די „גדולים"...

ווי אַלע כתרילעווקער אידען, האָט אונזער רב יוזיפעל געלעבט אין עולם־הדמיון, אַרומגעגאַנגען שטענדיג אין הרהורים, אין פאַנטאַזיעס. האָט איהם די פאַנטאַזיע דאָ אויפגעחאַפּט אויף די פליגלען און האָט איהם אוועקגעטראָגען גלייך אַהין, צום גרעסטען פון די „גדולים"... עס האָט זיך איהם פאָרגעשטעלט אַ פּאַלאַץ אַ גרויסער מיט גילדענע כלים... אויבען־אָן, אויף אַ שטוהל, זיצט דער גביר אַליין... דערזעהען אידען, שטעהט אויף דער גביר און גיט זיי אָפּ שלום און פרעגט זיי, וואָס איז זייער באַגעהר? שטעלט

זיך ארויס ער אליין טאקי, רב יוזיפעל הייסט דאס, און זאגט איהם: דאס און דאס, אזוי און אזוי... און ער לייענט איהם א צעטעל פון כתרילעווקע מיט איהרע אידען און מיט זייערע צרות, ווי אומגליקליך זיי זענען נעבאך פון תמיד אן, ובפרט אצינד, נאך דעם גרויסען חורבן... און דער גביר הארכט־אויס די גאנצע מעשה ביז'ן סוף און שטעהט־אויף און געהט־צו צו דער שאפע און נעמט־ארויס א היבשע פויטיקע, און רופט זיך אן צו איהם, צום רב הייסט דאס:

— ווי מיינט איהר — עס וועט זיין גענוג?

— שייך זאגען גענוג? — ענטפערט איהם רב יוזיפעל און רעדט צו זיך אליין, מאכט בשעת מעשה מיט די הענד, מיט די אויגען און מיט'ן שטערן און זעהט גארנישט, אז אקעגען איהם, אויף דער באנק, זיצען פארשוינען, פערשיעדענע פנים'ער, צווישען זיי אויך נקבות מיט רויטע פנים'ער, קנאקען סעמעטשקעס, לאכען גאנץ געשמאק און מאכען חוזק פון אונזערע כתרילעווקער לייט אין די אויגען, קרימען איבער, ווי אזוי זיי רעדען און ווי אזוי זיי מאכען מיט די הענד און ווי אזוי זיי טרייסלען מיט די פאות! און איבערהויפט האט מען זיך געמאכט לוסטיג איבער איהם אליין, איבער דעם אלטען רב יוזיפלען מיט'ן טיזליק און מיט'ן שטריימעל.

דאס דאזיגע לאכען מיט'ן חוזק מאכען איז אבער געווען, ווי מע זאגט, אפגעגעבען ברויט; די כתרילעווקער לייט פון זייער זייט האבען אויך נישט געשוויגען. זיי האבען געקריטיקירט, גע־פראוועט ליצנות צווישען זיך איבער די דאזיגע פרייליכע פאר־שוינדלעך, און איבערהויפט — איבער דעם חברה־מאן, וואס מיט'ן רויטען העמדעל, מיט דער הארמאניקע און מיט דעם שענעם ליע־דעל, וואס סע ווערד איהם גאר נישט נמאס איבער'חזר'ען זיעבען הונדערט מאל אלץ די אייגענע ווערטער: „קאסטיושקינא מאט סאבוראלאס פאמיראט — סאבוראלאס פאמיראט"...

— אפנים, אז דער ערל האט שוין חיינט געמאכט „שהכל נהיה בדברו", — בעמערקט איינער פון אונזערע כתרילעווקער, און דער אנדערער חאפט איהם אונטער אויף לשון־קודש:

— מע זעהט דאס ארוים בחוש פון די עינים.

— א כוס'ע און דוקא א גרויסע! — שטעלט־אריין א דריטער צום גראם.

— יא, ער איז מלא! — רופט זיך אן נאך איינער און קוקט בלומרשט נישט אויף איהם, נאר אויף דער סטעלי, און נאך איינער ענדיגט דעם פסוק:

— וגדוש על כל גדותיו... — און קראצט זיך אונטער'ן קאל־נער.

— געפעלט אייך דער ניגון וואס ער דבר'ט?

— א חסיד'יש ליעדעל מסתמא.

— מיט קלוגע ברבורים!

— טיעף — שכל'דיג! די אמי פון קאסטיושקינא איז שיער נישט מת געווארען. א קלייניגקייט!...

אפילו רב יוזיפעל, וואס איז ווייט פון ליצנות, האט זיך נישט געקאנט איינהאלטען און איז א בעלן געווען א פרעג טהון מיט א שמייכעל ביי זיינע כתרילעווקער אידען: וואס בעדייטען די דא־זיגע משונה־מאדנע ווערטער פונ'ם ליעדעל? האט זיך געפונען איינער, וואס האט איהם געגעבען צו פערשטעהן דעם פשט:

— ס'איז געווען, פארשטעהט איהר, איינער, אפנים, א קאס־טיושקע, א מענטש, וואס מע האט איהם גערופען קאסטיושקע, האט דער דאזיגער קאסטיושקע געהאט א מאמע, האט זיך די דאזיגע מאמע, זאגט ער, געקלויבען שטארבען, און איז נישט געשטארבען...

רב יוזיפעל לעגט־צו קאפ, נאר ער פערשטעהט נישט דעם שכל, וואס דא שטעקט? וואס הייסט — זי האט זיך געקלויבען שטארבען? שטארבען איז דען געווענדט אן דעם מענשען? בעל־ברחך אתה מת — איבער נויט שטארבט מען...

— עם הדומה לחמור! פון וועמען רעדט מען? — רופט זיך אָפּ איינער פון די אויסדערוועהלטע און שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און קוקט אויף דער חברה פון אויבען אראָפּ, און באלד בעקומט ער א קאָמפּלימענט פון איינעם פון דער חברה, וואָס קרימט זיך נאָך, ווי אזוי אידען דאַוונען, דאָס הייסט: ער שלאָגט זיך מיט דער האנד אין הארצען אריין און זאָגט מיט א מאָדנעם ניגון: „טאַטעלי! מאַמעלי! טאַטעלי! מאַמעלי!" — און דער גאַנצער איבעריגער עולם ווערד צעשמאָלצען פאַר געלעכטער.

— מע לאַכט דאָס אָפּ פון אונז! מע לאַכט פון א אידען! אומעטום מאַכט מען פון אונז חוזק! — מאַכט איינער פון די אויסדערוועהלטע מיט א זיפץ און ווינקט מיט'ן קאָפּ צום רבי'ן, און דער רב רב יוזיפעל קוקט אויף יענעם נפש, ווי ער וואַרפט זיך און ווי ער קרימט זיך.

— נישט פון אונז לאַכט ער, קינדעניו, — זאָגט רב יוזיפעל, — פון זיך לאַכט ער אָפּ, פון זיך אליין! פון אונז איז נישטאָ וואָס צו לאַכען, נשמה מיינע; פון אונז דאַרף מען ווײנען און זיך א מוסר אראָפּנעמען, א מוסר: ו ו אָ ס מ י ר ז ע נ ע ן ג ע ו ו ע ן א ו ן ו ו אָ ס מ י ר ז ע נ ע ן ג ע ו ו אָ ר ע ן...

און רב יוזיפעל דערצעהלט דערביי זעהר א שענעם משל, געוויינטליך, מיט א מלך, און דער עולם הערט־אויס דעם משל, עס קאָן זיין, נישט דעם ערשטען מאָל, און יענער חברה־מאַן, וואָס מיט'ן אראָפּגעלאָזטען רויטען העמדעל און מיט דער האַרמאָניקע, לאָזט זיך אראָפּ אלע מאָל נידעריגער און נידעריגער מיט א האַלבען טאָן (אפנים, ס'איז איהם שוין אליין אויך נמאס געוואָרען):

קאַסטיושקינאַ מאַט
סאַביראַלאַס...
פּאַמיראַט...
פּאַמיראַט... פּאַמיראַט...

— שלום־עליכם! — רופט זיך אָן פּלוצים אַ פרישער פּאַר־שוין, גלייך ווי פון הימעל אַראָפּגעפּאַלען. — פון וואַנען פאָהרען דאָס אידען און וואוהין? און וואָס האָט איהר זיך פארקלויבען גאָר אַהער, צווישען אַט די דאָזיגע?... קומט צו אונז, אין אונזער וואַגאָן אריין. דאָרטען וועט איהר חאָטש זיין צווישען אונזעריגע, צווישען אייגענע...

קאַפּיטעל ח.

כתרילעווקע צווישען „אייגענע".

ווי פיש, נאָר־וואָס געהאַפּטע אין דער נעץ און אריינגעלאָזטע צוריק אין טייך אריין, — אזוי האָבען זיך געפיהלט אונזערע כתרי־לעווקער דעלעגאַטען, אַז זיי האָבען זיך איבערגעפּעקעלט אינ'ם אַנ־דערען וואַגאָן, צווישען „אייגענע", צווישען אידען. מע קאָן נישט זאָגען, אַז דאָרט זאָל געוועזען זיין אַ סך ריינער און אַ סך גראַמער, ווי אינ'ם ערשטען וואַגאָן. עס קאָן זיין, אַז דאַ, אויפ'ן נייעם אָרט, איז זיי געוועזען נאָך ערגער, וואָרום דאָרטען, אינ'ם פריהעריגען וואַגאָן, איז דער עולם חאָטש געזעסען אַ סך אויף דער ערד, נישט געהאַט קיין איבעריגע פּעקלעך. אַ טאָרבע מיט אַ פּאָר שטיוועל — און איין עק. און דאַ, אויף דעם נייעם אָרט, צווישען אידען, איז געוועזען דער טומעל אַ סך גרעסער, די ענגשאַפט אַ סך ערגער, און איבער די פּעקלעך איז נישט געווען, וואו זיך אַ קעהר צו טהון.

דאָס איז ידוע, אַז יעדער איד האָט מיט זיך אונטערוועגס נישט ווינציגער ווי צוויי־דריי פּעקלעך, און ווייבער האָבען, אחוץ די פּעקלעך, אויך קישענס מיט קאָלדרעס מיט שמאַטעס. פון דער וועלט שמאַטעס. אין וועג זעהען דעריבער אידען אויס נישט נאָר ווי רייזענדע אליין, נאָר ווי וואַנדערער, ווי עמיגראַנטען, וואָס פאָהרען־אריבער ערגיץ זעהר אין אַ ווייטע מדינה, דאָרט וואו ס'איז נישט צו קריגען פאר קיין געלד נישט קיין קישענס, נישט קיין קאָלדרעס, נישט קיין שמאַטעס... און זיי פיהלען זיך דערפאַר

אומעטום, ווי ביי זיך אין דער היים. אידען, וואוהין זיי זאָלען נישט פאָהרען, פיהרען זיי, ברוך־השם, מיט זיך זייער היים, זייער „געטאָ" מיט זייער גלות, און דערפאַר, אַפּנים, האבען זיי אומע־טום און אַלע מאָל מאַקי איין פּנים, בייטען זיך אַזוי גיך נישט איבער און פיהלען זיך גוט נאָר דעמאָלט, ווען זיי זענען אַלע אינ־איינעם. און די וועלט טהוט זיי צוליעב: איהר ווילט אינ־איינעם — זייט אייך אינאיינעם...

אריינגעטראָטען אינ'ם נייעם וואַגאָן און דערזעהען, אַז מען איז אין דער היים, צווישען „אייגענע", האָבען זיך אונזערע אויס־דערוועהלטע צעלעגט, ווי ביי'ם טאַטען אין ווייניגאַרטען, אַוועק־געלעגט זייערע פּעקלעך אויף יענעמ'ס פּעקלעך, זיך געזעצט גאַנץ נאָהענט איינס נעבען דאָס אַנדערע, נעבעטען יענעם זיך אַ ביסעלע אַ רוק טהון, און קוים אריינגעהאַפּט זיך, מאַכט שוין נישט אויס, מעג מען שוין יענעם אַ ביסעל צוקוועטשען, און פאַר וואָס מאַקי נישט אינגאַנצען ארויסקוועטשען?... מען איז דאָך צווישען „אייגענע", צווישען אידען!...

און האָט קיין יסורים נישט: מע וועט זיך, חלילה, נישט קריגען, נישט זידלען איבער אַזעלכע נאַרישקייטען. ווערטלעך זאָגען, געבען יענעם אַנצוהערעניש — דאָס מהכתיתי. צום ביי־שפּיעל: אַז איינער טרעט־אָן דעם אַנדערען רעכט אויפ'ן פוס, טהוט יענער אַ שפּרונג־אונטער און אַ זאָג כלומרשט אַזוי, פערביי־געהענדיג:

— אוי האָט איהר, קיין עין־הרע, אַ הארטען טראָט, פעטער!

אָדער אַז איינער שטעלט־אַוועק זיין טשעמאָדאַן כמעט גלייך אויף יענעמ'ס פּלייצע, מאַכט יענער חוזק נישט איבער איהם, נאָר איבער'ן טשעמאָדאַן, און טהוט זיך אַ זאָג אונטער דער נאָז:

— הערט איהר? אייער טשעמאָדאַן האָט, אַפּנים, קיינמאָל נישט געקרענקט.

אָדער אַז איינער פערשטעלט דעם אַנדערען די שיין, טהוט ער איהם אַ זאָג:

— ווייסט איהר, וואס איך וועל אייך דערצעהלען? איך האב מורא, אז איהר זענט נישט קיין גלעזערנער...

און אז סע מאכט זיך אפילו אמאל, אז צוויי אידען צעאמפערען זיך שוין גאר איבער איין ארט אין וואגאן, הויבען זיי אן שיטען איינס אויפ'ם אנדערע מיט ליצנות און שטעכווערטלעך:

— זייט־זשע מוחל, פעטער, דאס איז מיין ארט.

— טאקי באמת? מיט וואס איז דאס אייער ארט, למשל?

— ווייל דא בין איך געזעסען.

— וואס־זשע, איהר האט דא שבת געהאלטען? צי עס שטעהט אויפגעשריבען אויף דעם ארט: „זה המקום שייך"?...

און דער זיצענדיגער פארשוין פוילט זיך נישט, הויבט זיך אויף און זוכט אויפ'ן ארט די אויפשריפט: „זה המקום שייך". ווערד צווישען עולם א געלעכטער, פערדריסט דאס דעם שטעהענדיגען פארשוין און ער רופט זיך אן צום זיצענדיגען:

— איהר זענט, דאכט מיר, שוין א ביסעל צו דאסיג.

— צו וואסיג? — פרעגט איהם דער זיצענדיגער, און דאס געלעכטער צווישען עולם וואכסט. אזוי לאנג, אזוי ברייט, ביז מע גיט זיך איין עצה: מע ענגט זיך א ביסעל, מע רוקט זיך צענויף און מע מאכט איין ארט פאר'ן שטעהענדיגען. ממה־נפשך, עס זיצען, קיין עין־הרע, אזוי פיעל אידען, וועט זיצען נאך איינער... און די דאזיגע צוויי, וואס האבען זיך נאר־וואס געווערטעלט, בלאזען זיך נאך א קליינע ווײלע, נאכדעם נעמט מען זיך צו די זייגערס: וואו האלט ביי אייך דער זייגער? אדער מע קוקט אין פענסטער ביידע: ווייסט איהר נישט, ווי אזוי הייסט די סטאנציע? און מע מאכט א שמועס פון סטאנציעס און פון באהנען און פון גע־שעפט — און עס געהט אזועק, ווי א מזמור. דער פרישער פאר־שוין, וואס קומט־אריין און טרעפט די צוויי, מיינט ער, אז דאס זענען אדער צוויי שותפים, אדער קרובים, אדער מחותנים, אדער אזוי גוטע פריינד פון איין שטאדט...

לאָזען חכמים זיך וויצלען, וויפיעל זיי ווילען. לאָזען זיי צו־טראַכטען אַזעלכע שפּריכווערטלעך, ווי, למשל: „זיצען זאָל מען צווישען גויים, ליגען — צווישען אידען", „מיט אידען איז גוט נאָר קונעל עסען", וכדומה. איך געה מיר מיט מיין גאַנג, אַז אידען, און נאָך כתרילעווקער דערצו, פּיהלען זיך צווישען איינענע אַ סך בעסער און אַ סך היימישער, ווי צווישען פרעמדע.

קאַפּיטעל ט.

„אַ איד וואָס קאַטאָרי".

דער מענש, וואָס איז ווי אַראָפּגעפאַלען פון'ם הימעל און האָט אַריבערגעפּעקעלט אונזערע דעלעגאַטען אַהער פון יענעם וואַגאָן, איז געווען איינער פון יענע זעלטענע פּאַרשוינען, וואָס מע קאָן זיי זעהען נאָר אונטערוועגענס. אַז איהר בעגעגענט זיך מיט זיי, ווערד איהר באַלד חבר, אויסגעבונדען, גלייך ווי איהר זענט שוין מיט זיי בעקענט פון כמה וכמה יאָהרען. ווער ער איז — ווייסט איהר נישט. וואָס ער איז — ווייסט איהר אויך נישט. עס איז רעכט צו זאָגען, אַז ער איז אַ איד, אַ קרעמער, און עס איז רעכט צו זאָגען, אַז ער איז אַ מעקלער פון דער בערזע. נאָר גיכער פון אַלץ איז ער גאָר אַ שניידער, אַ חשוב ביי נאַטשאַלסטווע און דרעהט זיך ביי „פּראַוואָזשיטעלסטווע"...

אַליין איז ער אַ מענש פון מיטעלמעסיגען וואוכס און מיטעל־מעסיגען שטאַנד, אַ שוואַרצער מיט אַ גלאַנץ פון אַרמענישען טיפּ, מיט אַ קליין בערדעל, מיט קליינע שוואַרצע אומרוהיגע אויגען, מיט'ן קאַפּעלישעל אַהינטער — אַ ריהרעוודיגער, אַ לעבעדיגער פּאַרשוין, וואָס קאָן נישט זיצען אויף איין אָרט, מוז עפּיס טהון, ערגיץ געהן, מיט עמיצען רעדען. און איבערהויפּט — רעדען. רעדען — דאָס איז זיין וועלט. געפינט זיך אין וואַגאָן אַ איד — איז אודאי גוט. אַלאַ נישט — איז אַ גוי, אַ סאָלדאַט, אַ פּריצה, אַ גלח. פאַר נויט איז גוט אַ קאָנדוקטאָר. איין אויוועגהייצער.

אַ רעדער־שמירער, אַ שוואַרציאַהר, אַבי אינ׳ם גּעשטאַלט פון אַ מענשען. און אַ כח האָט ער: ווער ס׳זאָל נישט זיין — מוז ביי איהם ווערען רעדעוודיג. סיידען אַ געבוירענער אַ שטומער. מחמת ער ווייסט, פערשטעהט איהר מיך, פון וואָס און ווי אַזוי מיט וועמען אָנהויבען צו רעדען. און רעדען וועט ער מיט אייך פון וואָס איהר ווילט, כמעט קאָן מען זאָגען, אַז ס׳איז נישטאָ אַזאַ זאַך אויף דער וועלט, וואָס ער זאָל ניט וויסען, און נישטאָ אַזאַ מענש אויף דער וועלט, וואָס ער זאָל איהם נישט קענען. מיט אַזעלכע איז אַ פערגעניגען צו זיצען אין איין וואַגאָן. דערצו איז ער גלאַט אַ גוטער מענש. איין אָפּגעהעריגער און זעהר אַ צו־געלאָזטער. ער מעג אייך זעהען דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבען, איז ער גרייט צוליעב אייך פון דעסטוועגען גּעהן, וואוהין איהר ווילט: אפשר ווילט איהר צו דער קאַסע נאָך אַ בילעט? אָדער העלפען אייך צענויפּפּאַקען די זאַכען? — מיט׳ן גרעסטען כבוד! ער וועט אריינקוקען דערווייל צו אייך אין פעקעל אריין, אָפּשאַצען, וואָס איז ווערטה אייער טשעמאָדאַנדעל, אָדער אייער פעלץ, אָדער אייער זייגער, אויסרעכענען אייך פּינקטליך, אין וואָסער שעה און וויפיעל מינוט איהר דאַרפט קומען אַהיים, און וואָס וועט אייך קאָסטען דער באַגאַזש, און געבען אייך איין עצה, ווי אַזוי, אויף וואָסער וועג, איהר זאָלט פאָהרען, און וואו איהר זאָלט זיך אָפּשטע־לען. בשעת־מעשה וועט ער אייך האַלטען ביי אַ קנעפּעל, אָדער בויערען אייך מיט׳ן פינגער א לעבעל, און דאָס קאַפּעלישעל האַלט שוין ביי איהם . . . יט, און די בעקלעך פלאַמען, און די אויגען ברענען, גלייך ווי ער טהוט זעהר אַ נויטיגע זאַך. מיט איין וואָרט — דאָס איז געווען אַזאַ מין פּאַרשוין, וואָס ביי אונז רופט מען איהם: „אַ איד וואָס קאַטאָרי״.

פאַר אונזערע כתרילעווקער פּאַסאַזשירען איז דער דאָזיגער „איד וואָס קאַטאָרי״ געווען, קאָן מען זאָגען, אַ אָאַזיס אין דער מדבר, אַ געזונד אין בויך, אַ זאַלץ אין די ביינער. אַ קלייניג־קייט — זייער מיסיאָן, וואָס זיי האָבען אויף זיך געהאַט! דאָס

ערשטע מאָל אין אַ פרעמדען אָרט, אין אַזאַ גרויסער שטאָדט, וואָס זייער באָבע׳ס באָבע איז דאָרט קיינמאָל נישט געווען אין חלום אפילו! מע ווייסט נישט, וואו אַ טהיר עפענט זיך, און מע פאַהרט מכח אַזאַ ענין, אַזאַ הייליגע זאַך!...

אויך דער פאַרשוין האָט זיך מחיה געווען מיט זיי, ממש דער־קוויקט זיך. געוואָהר געוואָרען, וואוהין, צו וועמען און צוליעב וואָס זיי פאָהרען, האָט ער זיי בעשאָטען מיט עצות, ווי אַזוי זיי זאָלען זיך נוהג זיין פון דער ערשטער מינוט, וואָס זיי וועלען אָנ־קומען אויפ׳ן וואָקזאַל, ביז זיי וועלען זיך צושלאָגען צום פונקט, וואָס זיי בעדאַרפען. און די כתרילעווקער אויסדערוועהלטע האָבען איהם געקוקט אין מויל אריין, געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ און געשלונגען איטליכס וואָרט זיינס.

— איהר פאָהרט, מיינע ליעבע אידען, — האָט ער איינגע־טענה׳ט מיט זיי געטריי, ווי אַ פאָטער, געשמייכעלט און געגלעט זיך דאָס בערדעל, — איהר פאָהרט, מיינע ליעבע אידען, ווענען זעהר אַ וויכטיגען עסק. מע קאָן זאָגען, אַ הייליגע זאַך, הלואי איהר זאָלט נאָר מצליח זיין, און איהר וועט, אם ירצה השם, געוויס מצליח זיין. איך בין זיכער, אַזוי ווי מיר האָבען היינט יום גימל אויף דער גאַנצער וועלט. דער עיקר, איהר זאָלט ווימען, וואו איין און וואו אויס. די שטאָדט איז אַ גרויסע און אַ צעוואָרפענע. אַ גויישע שטאָדט, פאַרשטעהט איהר מיך. נאָר אידען זענען, קיין עין־הרע, פאַרהאַן, און דוקא רייכע אידען. דאָס הייסט, ס׳איז פאַרהאַן קבצנים אויך גענוג, אפשר מעהר קבצנים ווי נגידים. נאָר צו די קבצנים דאַרפט איהר דאָך נישט האָבען. קבצנים, זאָגט איהר, האָט איהר אַליין. עצתי, אַז געהן זאָלט איהר נאָר צו די גרויסע, צו די סאַמע גדולים. ווער זענען ביי אונז די סאַמע גדולים — ווילט איהר ווימען? נעמט, זייט מוחל, אַ שטיקעל פּאַ־פּיער מיט אַ בלייפעדער און פאַרשרייבט, וועל איך אייך זאָגען אקוראַט מיט די אדרייסים און מיט׳ן יחוס פון איטליכען באַזונדער. איך קען זיי, פאַרשטעהט איהר מיך, אויסגעבונדען. גדולים זענען

זיי אַלע, און וואָלטען וועלען איבערשטייגען, איבערשפּרינגען, איינשלינגען איינס דאָס אַנדערע מיט די ביינער, זיי זאָלען נאָר קאָ־נען. און אַלע רייסען זיי זיך אַרויף, אַרויף, טאַנצען נאָך גאָר דעם גרויסען, דעם אמת'ען גדול, דעם ל י י ב צווישען די חיות... איך זעה נאָך אייערע פּנים'ער, אז איהר ווייסט שוין, וועמען איך מיין... אַזוי איז טאַקי דער נאָמען זיינער. און כשמו כן הוא... ער איז טאַקי א לייב. א קעניג איז ער, א גביר, א גרויסער גביר, איין אדיר, א מיליאָנער. איהר ווילט וויסען, וויפיעל ער פאַרמאָגט? פרעגט גאָר נישט. וויפיעל איהר זאָלט אייך נישט פאָרשטעלען — פאַרמאָגט ער צוויי מאָל, דריי מאָל, צעהן מאָל אַזוי פיעל. ס'איז רעכט צו זאָגען — פופציג מיליאָן, און ס'איז רעכט צו זאָגען — זיעבעציג. און אז איהר וועט מיך שטאַרק בעטען, איז אפשר טאַקי אַלע הונדערט. אַהין דאַרפט איהר זיך דערשלאָגען שוין צום סוף, אז איהר וועט פאַרטיג ווערען מיט אַלע איבעריגע גדולים. ווייל איהר ווילט דאָך מסתמא א גראָבס, א מנה יפה. און וויבאַלד א מנה יפה, איז נאָר ביי איהם. וואָרום וועט איהר איהם טרעפען אין דער גוטער מינוט — איז נישט שייך צו זאָגען. ביי איהם געבען א נדבה א טויזענד, און פופציג טויזענד, און הונדערט טויזענד — איז טפו! אָדער שאַ! ווייסט איהר גאָר וואָס? איך וועל אייך געבען א בעסערע עצה.

דאָ האָט זיך דער „איד וואָס קאַטאָרי" פערטיעפט אין מחשבות, נאָכדעם האָט ער זיך אָנגענומען ביי'ם בערדעל און אָנ־געריפען זיך, ווי א מענש, וואָס איז געפאַלען אויף זעהר א גליק־ליכע אידעע:

— הערט־זשע אויס, מיינע ליעבע אידען, וואָס א י ך וועל אייך זאָגען. ביי אייך איז, זאָגט איהר, אָפּגעברענט געוואָרען דאָס גאַנצע שטעדטעל? דאַרפט איהר דאָך געהילץ אויף בויען הייזער? האָט ער א וואַלד, טאַקי נישט ווייט פון אייערע מקומות, אָבער א וואַלד, ווי זאָגט איהר, מיט ביימער! וואָס פאַר א וועודע

האָט ביי אַזאַ מיליאָנער איינטונקען די פּען און אַוועקשרייבען אַ קוויטעל אין וואלד אריין: „אבקש ליתן על חשבוני״?

און דער „איד וואָס קאַטאָרי״ טהוט אַ מאַך מיט דער האַנד אין דער לופטען, ווי דער גביר מיט דער פּען, און אונזערע כתרילעווער אויסדערוועהלטע געבען זיך ביי די ווערטער אַ הויב־אויף, און טרערען האָבען זיך אַזש געשטעלט ביי זיי אין די אויגען. נאָר דאָ האָט זיי דער „איד וואָס קאַטאָרי״ אַ ביסעל אראָפּגעוואָרפען. ער האָט, אפּנים, פערשטאַנען, אַז ער האָט זיי אריינגעגעבען אַ ביסעל צופיעל האָפּענונג, האָט ער זיך אַ גלעט געגעבען דאָס בערדעל און אַ זאָג געטהאָן צו זיי:

— איך דאַרף אייך אָבער זאָגען, מיינע ליעבע אידען, נאָך אַ מאָל דאָס אייגענע: עס ווענדט זיך אָן דעם, אין וואָס פאר אַ מינוט איהר וועט איהם טרעפען... טאָמער, חלילה, טרעפט איהר איהם אויף דער לינקער זייט, בין איך אייך נישט מקנא. ער איז אַ מענטש, וואָס אַלע קוקען איהם אין מויל אריין, פאַרשטעהט איהר מיך, און איז אַזוי גרויס, אַזוי תקיף, ווי זאָגט איהר: „מה יעשה הבן״... אודאי ווען איהר זאָלט זיין נישט קיין אידען — עהע־הע!

די כתרילעווקער אויסדערוועהלטע זענען ביי די ווערטער גאָר מבולבל געוואָרען. זיי האָבען נישט פערשטאַנען, וואָס מיינט דערמיט אָט דער מענש: וואָס הייסט — ווען זיי זאָלען נישט זיין קיין אידען? וואָס דען זאָלען זיי זיין — אנדרוגוניסען?... דער „איד וואָס קאַטאָרי״ האָט, אפּנים, געזעהען, אַז זיי פערשטעהען איהם נישט, האָט ער גענומען זיי מסביר זיין:

— פאַרשטעהט איהר מיך, מיינע ליעבע אידען, דער מענטש איז זעהר גרויס, זעהר תקיף און שטאַרק אָנגענומען צווישען כריסטען. „גענערעלער״ קומען צו איהם אין שטוב אריין, זיצען מיט איהם אָט אַזוי־אָ, ווי איך מיט אייך... נו, פאַרשטעהט זיך, אַז וויבאַלד כריסטען זענען מיט אַ אידען אָט אַזוי־אָ, וועט זיך אַ איך פאַר זיי מפקיר זיין...

מע קאָן נישט זאָגען, אַז דער דאָזיגער פּירוש איז געווען פאַר אונזערע כתרילעווקער לייט אינגאַנצען פערשטענדליך. זיי האָבען נישט אויפגעהערט צו האַלטען אָפּען מויל און אויהערען, און יענער האָט נישט אויפגעהערט צו גלעטען זיך דאָס בערדעל און לויבען אין טאָג אריין די סאַמע גדולים, אויסגערעכענט זיי אַ גאַנץ צעטעל פון „גרויסע גדולים" און פון „קליינע גדולים׳לעך", און אַלע מיט די נעמען און מיט די גאַסען און מיט די נומערען פון די הייזער, זיך אָפּגעשטעלט אַלע מינוט כמעט ביי יעדען איינציגען גדול מיט אַ קורצער נאָר אַ שאַרפער כאַראַקטעריסטיק, וואָס פון דעם אַליין וואָלט געקאָנט זיין אַ בעזונדער בוך, ווען דאָס זאָל זיין ביי אונז דער עיקר. נאָר אַזוי ווי דער עיקר איז דאָך די מעשה מיט די כתרילעווקער נשרפים, לאָזען מיר עס דורך פערביי און קעהרען זיך אום צוריק צו אונזערע כתרילעווקער דעלעגאַטען אין דער גרויסער נישט־אידישער שטאָדט, וואו מיר האָבען זיי איבערגע־לאָזט סאַמע אין רעכטען אָנהויב פון זייער הייליגער ארבייט.

קאַפּיטעל י.

אין עולם התוהו.

דער עולם־התוהו, ווי עס ווערד בעשריבען ביי אונז אין די הייליגע ספרים, — דאָס איז געווען די גרויסע שטאָדט מיט איהרע „גדולים" פאַר אונזערע אויסדערוועהלטע פון כתרילעווקע. די גאַנצע קונץ פונ׳ם עולם־התוהו בעשטעהט אין דעם, וואָס דעם מענשען׳ס נשמה בלאָנזעט ארום אויף דער וועלט, איז אויסען אין אַלע ווינקעלעך, זעהט און הערט און פיהלט אַלסדינג, נאָר דער גוף איז דערביי נישט אויסען. צי מחמת גרויס אויפרעגונג פון די מעשיות, וואָס זיי האָבען זיך אָנגעהערט אין וואַגאָן פונ׳ם „אידען וואָס קאַטאָרי", אָדער אפשר ווייל זיי זענען דאָס ערשטע מאָל ארוים אויף דער גרויסער פרייער וועלט — דאָס איז זיכער, אַז זיי זענען נישט געווען בהאי עלמא. דאָס הייסט, די נשמה

האָט זיך ביי זיי אַרומגעבאָמבעלט דאָ, צווישען די „גדולים", נאָר דער גוף איז געווען ערגיץ ווייס איך וואו, ווייט פון דאַנען.

פון דער ערשטער מינוט איז זיי געגאַנגען נישט כשורה, יעדענ־פאַלס — נישט אַזוי, ווי זיי האָבען זיך פאָרגעשטעלט. געגאַנגען זענען זיי דוקא מיט אַ סדר, מיט אַ סיסטעם, לויט ווי יענער פאַר־שוין מיט די ברענענדיגע אויגלעך האָט זיי געלעהרענט און לויט די נומערען פון די הייזער מיט די נעמען פון די גאַסען, וואָס יענער האָט אויפגעגעבען. פריהער האָבען זיי אָנגעקלונגען צו די „קלענערע גדולים", דערנאָך צו די „גרעסערע גדולים", און גע־שטיגען וואָס ווייטער אַלץ העכער און העכער. מע קאָן נישט זאָגען, אַז זיי האָבען נישט מצליח געווען. נדבות זענען דוקא איינגעגאַנגען, אָדער, ווי זיי האָבען זיך נאָכדעם בעריהמט פאַר זייערע כתרילעווקער: „אַ רעגען פון נדבות האָט געגאָסען אויף זייערע קעפּ". אויב עס האָט באמת געגאָסען אַ רעגען פון נדבות — דאָס ווייסען מיר נישט. איינס איז זיכער, אַז ביי זיי אין דער היים זענען זיי צו אַזעלכע נתינות געוויס נישט געוועהנט געוואָרען, און אַזעלכע מטבעות, ווי מע האָט זיי דאָ דערלאַנגט, האָבען זיי געזעהען דאַרטען סיידען אין חלום, איז דאָס — נישט אַלע מאָל... נישט מעהר, וואָס האָט זיי געקוועטשט? זיי האָט געקוועטשט נאָר איין זאַך: עס האָט זיך זיי אויסגעוויזען, אַז זיי זענען נישט צווישען אייגענע... ווי ווילד־פרעמדע, ווי גאַנץ ווייטע האָט מען זיי אויפגענומען, אָפּגעגעבען זייערס און — האָט קיין פאַראיבעל נישט.

אַנדערע האָבען אפילו נישט געוואָלט אָנקוקען זייערע פּנים'ער, אַרויסגעשיקט זיי זייער נדבה נאָך איידער זיי האָבען אַריבערגע־טראָטען די שוועל. אַנדערע זענען נאָך געווען בייז אויך, נישט געלאָזט זיך אויסרעדען איין איבעריג וואָרט: „אָפּגעברענט גע־וואָרען? געהערט אַזעלכע זאַכען, איהר זענט נישט די איינציגע"...

עס זענען געווען אויך אַזעלכע, וואָס האָבען אָנגעשריגען אויף זיי, אָנגערופען זיי מיט עפּיס זעהר מיאוסע נעמען: „פלעכטלעך",

„פּאַנאַרעלצים", „שנאָרערס"... איינער אַ יונגערמאַן מיט אַ בלאַס פּנים, מיט אַ שפּיצעכיגער נאָז און מיט צוויי קליינע בערדלעך, צעקעמט רעכטס און לינקס, האָט זיך געהייסען ווייזען אַ בוך.

— וואָסער בוך?

— דאָס בוך, וואו עס ווערען ביי אייך פאַרשריבען די נדבות.

דאָ האָט זיך שוין אַרויסגעשטעלט דער זקן, רב יוזיפעל דער רב:

— די נדבות, וואָס ווערען געגעבען אויף אונזערע נשרפים, ווערען פאַרשריבען מיט אַזאַ כתב און מיט אַזאַ לשון, וואָס נישט איהר און נישט מיר וועלען דאָס קאָנען לייענען אפילו...

רב יוזיפעל האָט איצטיגס מאָל געגעדט פערשטעלט, אפילו מיט אַ בנעימות'דיג שמייכעלע, ווי אַלע מאָל, נאָר אין קול האָט זיך געלאָזט הערען אַ פּערדראָס. רב יוזיפעל דעם רב איז נישט געגאַנגען אין דעם, וואָס מען איז זיי חושד בכשרים. ניין. איהם האָט געאַהרט די קאַלטקייט, וואָס האָט זיי בעגעגענט אומעטום, אין יעדער אידישער שטוב פון די דאָזיגע „גדולים". רב יוזיפעל איז געוועהנט געוואָרען ביי זיך אין כתרילעווקע, אַז אַ איד גיט אַ נדבה, עס מעג זיך זיין נאָר אַ פּרוטה, לאָז זיין אפילו אַ האַלבע פּרוטה, גיט ער זי מיט'ן גאַנצען האַרצען. וואָרום אחוץ, וואָס ער איז מחיה איין אָרעמאַן, אחוץ וואָס ער העלפט אַ נויטבעדערפ־טיגען, טהוט ער אַ גוטע זאַך און פּ ע ר ד י ע נ ט אַ מ צ ו ה...

רב יוזיפעל דעם רב האָט געוואונדערט, וואָס צווישען די אַלע גדולים האָט זיך נישט געפונען קיין איינער, וואָס זאָל זיי אָפּגעבען אַ אידישען, אַ פּשוט'ען, אַ היימישען שלום־עליכם. קיין איינער האָט זיך נישט געפונען, וואָס זאָל זיך נאָכפרעגען אויף כתרילעווקע, וואָס זאָל חאָטש וועלען אויסהערען זייער אומגליק, זייער האַרץ, און האָבען זיי זיך נאָר געפּרובט אָנהויבען רעדען, אויסרעדען זיך, דערצעהלען וועגען דעם גרויסען חורבן, וואָס זיי האָבען איבערגע־לעבט, אַזוי האָט מען געעפענט דאָס בייטעלע, ווי איינער רעדט: „נאָט אייך און געהט אייך געזונטערהייד"...

געוועהנט געוואָרען פון תמיד צו פערענטפערען יעדען איינ־צינען, האָט רב יוזיפעל געזוכט צו געפינען אַ זכות אויך אויף די דאָזינע „גדולים".

— מענטשען געפינען זיך אין אַזאַ עולם־התוהו! — האָט ער זיך געטראַכט און געגאַנגען מיט פעסטע טריט, גאָרנישט נאָך זיינע יאָהרען, אַלץ ווייטער און ווייטער.

עס איז געוועזען שוין נישט פריה, ווען אונזערע דעלעגירטע פון כתרילעווקע זענען צוגעטרעטען צום סאַמע גרעסטען גדול, צום „לייב צווישען די חיות", ווי יענער מענש אין וואַגאָן האָט איהם אָנגערופען. און דאָ האָבען זיי זיך דערמאָנט אָן דעם, וואָס יענער מענש האָט זיי געגעבען אָנצוהערעניש אויף דעם „גדול", אַז ווען זיי זאָלען זיין נישט קיין אי־דען — עהע־העע!...

דער דאָזיגער „עהע־העע" מיט דער קיהלקייט, וואָס זיי האָט בעגעגענט אומעטום, אין יעדען הויז, האָט זיי געבראַכט דערצו, אַז זיי זאָלען ביסלעכווייז פערלירען זייער קוראַזש און מורא האָבען אָנצוקלינגען ביי אַזאַ גדול, וואָס רעכענט זיך פאַר „אַ לייב צווישען די חיות"... אַ היבשע ווייל איז מען געשטאַנען ביי דער טהיר און געדרונגען זיך, צי מע זאָל טאַקי אָנקלינגען פשוט, ווי מע האָט אָנגעקלונגען אומעטום, צי אפשר?...

— אפשר וואָס?

— גאָרנישט.

— וואָס זשע זאָגט איהר „אפשר"?

— ווער זאָגט דען „אפשר"?

— אַז איהר זאָגט נישט „אפשר", פאַר וואָס זאָלט איהר נישט אָנקלינגען?

— וואו שטעהט עס, אַז איך? פאַר וואָס נישט איהר?

— הויבט זיך אָן אַ מעשה מיט אַ אידען!

— שא, שא, קינדערלעך, לאז זיין שטיל! — רופט זיך אן רב יוזיפעל און טהוט א ציה דאס גלעקעל פון דער טהיר, קוים־קוים, אויף וויפיעל עס ערלויבען איהם זיינע אכציג יאהר.

קאפיטעל יא.

אין די הויכע פענסטער.

שטעהענדיג הינטען ביי דער טהיר ביי'ם סאמע גרעסטען פון די „גדולים", ביי'ם סאמע „לייב פון די חיות", האבען אונזערע בתרילעווקער דעלעגאטען געהאט א געלעגענהייט א ביסעל צו פער־נעמען זיך מיט חקירה ווענען די הויכע פענסטער: וואס טהוט זיך דארטען? אשטיינער, וואס טהוען די „גדולים" ביי זיך אין די אפארטאמענטען אין דער צייט, ווען הינטען ביי דער טהיר שטעהען און ווארטען „קליינע מענשעלעך" מיט זייערע קליינע עסקים, געשעפטען, בקשות, פלאנען און חלומות? אפשר זיצען זיי דארטען בעת־מעשה איבער זייערע גרויסע געשעפט־ביכער, ברעכען זיך די מחות און זענען אזוי פערטיעפט, אז זיי ווייסען גארנישט, וואס אונטען טהוט זיך?... און אפשר זיצען זיי און קלערען, וואס זאלען זיי אויפטהון, מתקן זיין אויף דער וועלט מיט דעם כח פונ'ם גאלד, וואס דער אויבערשטער האט זיי בעגליקט צוליעב דער טובה פון זייער פאלק, אדער פון דער גאנצער מענש־הייט? און אפשר זיצען זיי גלאט אזוי צענויפגעלענט די הענד, טהוען זיך אן כל תענוגי העולם הזה, עסען און טרינקען און שלאפען, ווי גאנץ געוועהנליכע מענשען?

צייט אויף צו חקירה'ן האבען אונזערע דעלעגאטען געהאט גענונג: אויף דעם שוואכען קלונג פונ'ם אלטען רב יוזיפעל האט מען זיך נישט געהאפט זיי צו עפענען. זיי האבען געהאט צייט אויך אויף צו דורכשמועסען זיך ווענען דעם, ווי אזוי מע זאל זיך פארשטעלען פאר'ן „גדול שבגדולים" און ווער עס זאל מיט איהם רעדען. זעלבסטפערשטענדליך, אז רעדען דארף מיט איהם דער

רב. ווער דען? די פראגע איז נאר פון וואס ער זאל אנהויבען? ווארום לויט ווי דער פארשוין אין וואגאן האט זיי אנגעשראקען, דארף מען וויסען, ווי מיט איהם צו האנדלען און וואס איהם צו זאגען. נישט אומזיסט שטעהט ביי אונז געשריבען: „החיים והמות ביד הלשון" — דער פשט איז: אז מיט איין ווארט קאן מען אמאל קאלי מאכען אזוי פיעל, וואס איהר וועט דערנאך נישט פעררייכטען מיט קיין צעהן טויזענד ווערטער.

און די דעות האבען זיך דא ביי זיי צעטיילט אויף צוויי כתות, צוויי לאגערען: ר ע כ ט ע און ל י נ ק ע. די רעכטע, די עלטערע פון די אויסדערוועהלטע, זענען געגאנגען מיט דעם ר ע כ ט ע ן וועג. זיי האבען געדרונגען, אז מע קומט צו אזא גרויסען נגיר, דארף מען קומען מיט תחנונים, אויסמאהלען דעם חורבן פון כתרילעווקע מיט אלע פישטשעווקעס: „אט ערשט נישט לאנג געוועזען א שטאדט, ווי אלע שטעדט. האט זיך אויפגעהויבען אין מיטען דער נאכט א שטורם-ווינט מיט א פייער פון גאט, און עס איז אוועק מיט'ן רויך די גאנצע שטאדט, אפגעמעקט געווארען כתרילעווקע פון דעם פנים פון דער ערד"... דערביי דארף מען נישט זשאלעווען קיין טרויעריגע פארבען, ווי אזוי נאקעטע, באר־וויסע, הונגעריגע ליגען אונטער גאט'ס הימעל און בעטען ברויט, לאזען א טרער, און פאר וואס טאקי נישט געבען קיין רעכטען וויין, ווי עס געהער צו זיין?... און די ל י נ ק ע, יונגעלייט גע־ווייגטליך, האבען גע'טענה'ט פערקעהרט: וואס פאר א וויינען פלוצים אין מיטען דרינען? וואס זענען מיר, ווייבער? ציי איהר מיינט, אז די נגידים זענען זשעדנע טרערען? זיי דארף מען נעמען מיט י ו ש ר, מיט ג ע ר ע כ ט י ג ק י י ט. היתכן, — דארף מען זיי פרעגען — אז אין דער צייט, וואס ד א וואלגערט זיך גאלד אין די גאסען און מענשען טהוען נישט אריין קיין האנד אין קאלט וואסער, געהט מען ד א ר ט ע ן אוים פאר א לעפעל געקעכטס — לעבעדיגע נפשות, אייגענע ברידער, בלוט און פלייש?!"... „אי־אי! אי־אי! — האבען זיך די רעכטע אנגע־

האפט ביי׳ם קאפ. — זיי ווילען אונז איבערקוילען דעם האלז אהן א מעסער! אלה תולדות יונגעלייט!״...

א גליק, וואס רב יוזיפעל איז געווען דערביי, האט ער זיי גיך איינגעשטילט מיט ווייכע רעד, ווי זיין שטייגער איז.

— קינדערלעך, — האט ער צו זיי געזאגט, — אומזיסט אייער קריעגען זיך, וואס איהר קריעגט זיך. וואס קאן א מענטש, א בשר־ודם משטיינס געזאגט, וויסען, וואס .ער וועט זאגען? און אז בלעם הרשע איז שוין געווען אונטערגעקויפט און גאר פארטיג אויף צו שעלטען די אידען — נו, האט ער זיך דען געריכט, אז דער וואס לעבט אייביג וועט איהם איבערדרעהען די ווערטער מיט׳ן קאפ אראפ? מיר ווערען, אם ירצה השם, איהם נעמען נישט מיט תחנונים און נישט מיט סטירדעס, נאר מיט א משל. אז גאט וועט הייסען, וועל איך איהם דערצעהלען א משל מיט א מלך, וואס האט זיך צעבייזערט אויף זיינע אייגענע קנעכט און האט פארברענט זיין אייגענעם פאלאץ...

א שאד. אזא שענער משל — און איז געבליבען אין מיטען, איבער א סיבה, וואס נישט רב יוזיפעל און נישט די איבעריגע אויסדערוועהלטע זענען געווען אין דעם שולדיג. שולדיג איז גע־ווען אין דעם גאר א זייטיגער פארשוין. דאס איז געווען דער אנגעוואפענטער נפש, וואס איז דערמאנט ביי אונז אין אנהויב בעשרייבונג. א סברה, אז דער דאזיגער יון, וואס איז געשטעלט געווארען אכטונג צו געבען אויף דער גאס, האט די גאנצע צייט געהאלטען אונזערע כתרילעווקער לייט אויפ׳ן אויג. איהם איז די גאנצע קאמפאניע נישט געפעלען געווארען מיט זייער געהן פון שטוב צו שטוב, מיט זייער פעררייסען די קעפ און קוקען אויף די בוימערען פון די הייזער און מיט זייער אלע מאל אפשטעלען זיך איבערשמועסען זיך אויף א קול אלע אינאיינעם, ווי די גענז: גער־גער־גער! דא, ביי זייער לעצטען אפשטעל און אויס׳טענה׳ן זיך, האט ער שוין מעהר נישט געקאנט אריבערטראגען און ער האט

זיך ווידער א מאָל געלאָזט גלייך אויף זיי — דאָס מאָל שוין מיט מעהר פרישקייט און מיט מעהר אימפּעט.

דערזעהען פאַר זיך דעם שונא אזוי נאָהענט און דערפיהלט א סכנה, זענען אונזערע דעלעגאַטען פערשטאָרבען געוואָרען, און ס'איז געבליבען בהסכם כולם, אז מע דאַרף זיך ראַטעווען, מאַכען פּליטה. וואוהין? צוריק — הייסט געהן גלייך אויף איהם. האָבען זיי גענומען קלינגען אַלע מיט א מאָל אין דער טהיר אריין, גוט קלינגען, מיט אַלע כחות, און גאָט האָט געהאָלפען — די טהיר האָט זיך טאַקי, עפּיס ווי על־פּי־נס, געגעבען איין עפען־אויף, און עס האָט זיך בעוויזען א פּאַרשוין מיט א רויט אויסגעהאָדעוועט פּנים, מיט אויסגעשניטענע פּאַלעס און מיט ווייסע הענטשקעס אויף די הענד. אַרויסגעלאָפען איז דער פּאַרשוין מלא רציחה, געמאַכט מיט די הענד, געשריגען און געשאָלטען און געאַרבייט אזוי, גלייך ווי דאָס וואָלטען זיין ווילדע מענשען, אָדער גזלנים, חוליגאַנעס, וואָס האָבען געוואָלט מאַכען איין אָנפאַל אין מיטען העלען טאָג אויף זיין בעל־הבית'ס שטוב.

דערזעהען פאַר זיך „איין אָפענע טהיר", האָבען זיך די כתרילעווקער חוליגאַנעס געגעבען אַלע אינאיינעם א שפּאַר־אַריין. האָט זיי אָבער דער פּאַרשוין מיט'ן אויסגעהאָדעוועט פּנים מיט די ווייסע הענטשקעס געגעבען מיט'ן גאַנצען כח א שפּאַר־אַרויס צוריק. און אין דער מינוט איז אונטערגעקומען דער יון מיט'ן שווערד, געגעבען א שטאַרקען פייף, און ס'איז אויסגעוואַכסען, ווי פון אונטער דער ערד, נאָך א יון, אויך איין אָנגעוואָפּענטער פון קאָפּ ביז פיס.

אומזיסט האָבען זיך אונזערע כתרילעווקער אויסדערוועהלטע געבעטען ביי'ם פּאַרשוין מיט די ווייסע הענטשקעס, ער זאָל זיי אַריינלאָזען אינעווייניג, כאָטש פון פאָרענט, כאָטש אין קיך אריין. אומזיסט האָבען זיי פערריסען די אויגען אַרויף, אַריינגעקוקט אין די הויכע פענסטער אריין, טאָמער וועט דער אויבערשטער טהון א נס (ער, אז ער וויל, קאָן ער!), טאָמער וועט דער גביר אַליין, אָדער עמיצער פון זיין הויזגעזינד, דערזעהען אידען זענען אין א

סכנה, וועט מען ארויסגעבען א בעפעהל פון אויבען, מע זאָל זיי נישט אָנריהרען...

האָט אָבער אויף זייער מזל קיינער פון די הויכע פענסטער נישט אראָפּגעקוקט, און אונזערע דעלעגירטע, די פּאַרנעמסטע בעלי־בתים פון כתרילעווקע מיט'ן רב רב יוזיפעל בראש, זענען אָפּגעפיהרט געוואָרען מיט גרויס כבוד אין אזא מקום אריין, וואָס קיין דירה־געלד קאָסט דאָרט נישט און אלע זענען דאָרט גלייכע מיוחסים: אפילו אידען, און אפילו כתרילעווקער אידען, קאָנען זיך דאָרטען זיצען און זיצען, אבי יאָהרען.

קאַפּיטעל יב.

דער נס.

דער וואָס מיינט, אז היינטיגע צייטען טרעפען זיך שוין גאָר קיין נסים נישט — דער האָט א טעות. אמת, א נס טרעפט זיך היינט זעלטען, זעהר זעלטען, אָבער עס טרעפט. דעם בעסטען בעוויז האָבען מיר — אונזערע כתרילעווקער געפאַנגענע.

די לעזער מעגען זיך מיינען, אז, ווי יעדער מחבר, זענען מיר מסתמא מגזם און טראַכטען־אויס אזעלכע זאַכען, וואָס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען. מיר פערזיכערען אָבער, אז דאָס, וואָס מיר דערצעהלען דאָ, איז לויטער אמת. פּונקט אין דעם מאָמענט, וואָס עס האָט זיך געטראָפען דער אויבענבעשריבענער פאַל מיט די כתרילעווקער דעלעגאַטען ביי דער טהיר פונ'ם גדול, פונ'ם „לייב צווישען די חיות", פונקט אין דער מינוט, ווען זיי זענען געשטאַנען אין איין ציטערניש און געקוקט ארויף־צו אין די הויכע פענסטער און געטראַכט זיך יעדער ביי זיך אין הארצען: „מאין יבוא עזרי — פון וואַנען וועט קומען די הילף, פון גאָט, צי פון א מענשען?" — פּונקט אין דער צייט האָט בעדאַרפט געהן פאַרביי אונזער בעקאַנטער פּאַרשוין פון וואַגאָן, דער „איד וואָס קאַטאַרי".

נעגאנגען איז ער זיך וועגן זיינע אייגענע געשעפטען, און גיך, ווי זיין שטייגער איז, מיט׳ן קאפעלישעל אהינטער, ווייזט אוים, פערטראכט. דערזעהען זיינע בעקאנטע אידען, ארומגעריג־נעלטע מיט סאלדאטען, איז ער שטעהן געבליבען. ער האט באלד אנגעשמעקט מיט זיין נאז, וואס דא טהוט זיך, און איז גרייט געוועזן די רגע אריינשפרינגען אין מיטען און אויפהויבען א סקאנ־דאל, זיי מאכען א וויסטען סוף: „פאר וואס? פאר ווען? גאט די נשמה!“...

נאכדעם האט ער זיך אבער מיישב געוועזן: אפשר ניין? ער קען זיך זעהר גוט. א היציגער מענש. מי יודע וואס פאר א ווערטער עס קאנען זיך ארויסרייסען ביי איהם פון מויל... ער האט זיך געטראכט, אז מיט תקיפות איז נישט גוט (ס׳איז תמיד גליי־כער, אז מע בעטראכט זיך), און ער האט אראפגערוקט דאס קאַ־פעלישעל, זיך גענומען ביי׳ם בערדעל, צוגעמאכט איין אויג — א סימן, אז דער מח ארבייט, — האט זיך אויסגעקערעוועט צוריק און איז מיט די זעלבע גיכע טריט אוועק, ווי א מענש, וואס איז נעפאלען אויף א גלייכע המצאה און האט פעסט בעשלאסען דורכ־צופיהרען די אידעע ביז׳ן סוף.

וואוהין איז דער פארשוין אוועק?

מיר ווייסען נישט, וואוהין, נאר מיר קאנען רעכענען, אז מסתמא האט ער זיך געלאזט געהן טאקי אהין, צום „לייב פון די חיות“, מחמת דעמזעלבען אויף־דער־נאכט האט דער טעלעפאן אין די הויכע פענסטער אנגעהויבען צו ארבייטען מיט סכנות־נפשות...

און אין דער פאליציע האט געקאכט. פענעם האבען גע־סקריפעט, טינט האט זיך געגאסען, פאפירען זענען אנגעשריבען געווארען, און די געפאנגענע, וועלכע זענען שוין גרייט געוועזן צו געהן א לאנגען וועג אהיים מיט׳ן עטאפ, זענען פלוצים אויפגע־האלטען געווארען אין מיטען ביינאכט, ארויסגעצויגען געווארען פון

דער פינסטערניש און אריינגעפיהרט געווארען אין א גרויסע ליכ־טיגקייט מיט אזא אימפעט, גלייך ווי דאס וואלטען זיין נישט כתרילעווקער קליינע מענשעלעך, נאר מי יודע ווער... אמת, מע האט זיי קיין שטוהלען נישט אונטערגעטראגען, זעצען זיך נישט פארגעלעגט און פון מחילה בעטען שמועסט מען נישט. דערפאר האט מען אבער נישט געהערט, מע זאל אויף זיי אנשרייען, חלילה, ברעננגען פאר'ן מויל דעם אידישען טיטול „זשיד"; אדרבה — פיין, שטיל, נאר זעהר בחפזונ'דיג, געחאפט, טאקי נאר ווי יציאת־מצרים, איז צוגעגאנגען די בעפרייאונג פון די כתרילעווקער חולי־גאנעס. די קלענערע שרייבער און שרייבערלעך האבען זיך נישט געקאנט זאט בעוואונדערען, וואס טהוט זיך דא: „איבער אזעלכע אידלאקעס אזא בהלה!"...

די ערשטע מינוט, אז מען איז ארי נגעקומען צו אונזערע געפאנגענע און געזאגט, זיי זאלען זיך מטריח זיין ארויף, האבען זיי זיך איבערגעקוקט צווישען זיך און אפגעזעגענט זיך שטילער־הייד, אהן ווערטער. וואס ערווארט זיי דארטען, אויבען? — דאס ווייסט נאר איין גאט אין הימעל. הלואי, רבונו של עולם, זיי זאלען אפקומען נאר מיט תפיסה אליין. ווארום וואס איז היינ־טיגע צייטען תפיסה, אז תליה איז א וואכעדיגער גאנג?... דאס איז אבער נאך נישט אינגאנצען: יעדער איד האט א ווייב און קינדער, און אז עס קומט צו א ווייב מיט קינדער, זענען אידען (מיר מוזען זיך מודה זיין) געפעהרליכע עגאאיסטען...

מיט אונטערגעהאקטע פיס און מיט צעבראכענע הערצער זענען אונזערע דעלעגאטען אריינגעבראכט געווארען פאר די, אין וועמענ'ס הענד עס איז געלעגען איצט זייער גורל. נאר איינער איז געגאנגען פאראוים מיט פעסטע טריט, ווי אלע מאל, האטש אפילו שטארק איינגעבויגען און אנגעלעהנט אויפ'ן שטעקען.

דאס איז געווען דער אלטער רב יוזיפעל.

— ווער איז דאָ צווישען אייך דער „סאַמע ראַבין“? — האָט מען זיי אַ פרעג געגעבען האַלב ערנסט און האַלב ליצנות׳דיג.

— דאָס בין איך! — האָט אַ זאָג געגעבען רב יוזיפעל מיט אַ מאָדנער שטאַרקייט און איז אַרויסגעטראָטען מיט אַזאַ מסירות־נפש, גלייך ווי ער וואָלט גענומען אויף זיך דעם גאַנצען בלבול און וואָלט זיין גרייט די רגע געהן אויפ׳ן עשאַפאָט פאַר זיינע אַלע אידען.

שען, גרויסאַרטיג שען, איז געווען אין דער מינוט אָט דער אַכציגיעהריגער זקן. זיין געל־געקנייטשט, דורכזיכטיג געלייטערט פּנים האָט געלויכטען, גלייך ווי די שכינה האָט אויף איהם גערוהט. אין זיינע אַלטע אויגען האָט זיך אָנגעצונדען אַ יונג פייערעל, נאָר די הענד האָבען איהם געציטערט און די אַכסלען האָבען זיך געטרייסעלט. ער האָט געוואַרט, וואָס וועט מען איהם זאָגען. ער איז גרייט געווען אויסצוהערען אַלסדינג, דאָס ערגסטע, וואָס בייזע מענשען קאָנען נאָר צוטראַכטען. ווען הערט אָט דער אַלטער מיט די אַכציג יאָהר, וואָס הינטער זיינע פּלייצעס? ער האָט אַזש פערלענגט איין האַנד אהינטער און געקוקט גלייך אין די אויגען אריין מיט אַ מין גדלות און מיט איין עזות, וואָס די אויף־טוידט־איבערגעשראָקענע כתריל־עווקער אויסדערוועהלטע האָבען עס קיינמאָל אויף זייער רבי׳ן נישט געזעהען.

דאָס איז געווען אַ הויכע מינוט, וואָס האָט זיך געצויגען לאַנג־לאַנג, אפשר אַ גאַנצע אייביגקייט.

— בייזט דו דאָס, הייסט עס, דער „סאַמע ראַבין“? — האָט מען איהם נאָך אַ מאָל אַ זאָג געגעבען מיט׳ן זעלבען האַלב־ערנסטען, האַלב־ליצנות׳דיגען טאָן. — נאַ, אָט האָסט דו דיר צוריק דיין געלד, וואָס איהר האָט צענויפגעזשעבערעט פאַר אייערע אָפּגעברענ־טע אידלעך, און נעמט אייך אייערע לייבסערדאַקעס (דאָס האָט מען געמיינט, אַפּנים, די טלית־ותפילינס) מיט די פּאַנטשאָכעס

(און דאָס האָט מען געמיינט, אפנים, זייערע בעריהמטע זאַנ־טיקעס) — און היידא גלייך מיט דער באַהן צוריק אהיים. ביז טאָג זאָל דאָ אייער פוס נישט זיין. מארש!

*

* *

געקומען אהיים, האָבען אונזערע אויסדערוועהלטע געהאַט געגוג צו דערצעהלען חידושים און נסים ונפלאות פון זייער נסיעה און די נסיונות, וואָס זיי זענען אויסגעשטאַנען צוליעב די נשרפים: ווי אזוי מען איז געפאָהרען, און ווי אזוי מען איז געקומען, און וואָס מע האָט געהערט, און וואָס מע האָט געזעהען, ווי אזוי עס האָט זיך געגאָסען אויף זיי נדבות — א מבול פון נדבות (פריהער איז געווען א „רעגען", איצט איז שוין געווען א „מבול"), און ווי אזוי מע האָט זיי געפאַנגען דאָרט, ביי די הויכע פענסטער, און אָפּגעפיהרט אין גוטען „מקום", צוגענומען ביי זיי די „קלינגערס" און אריינגעזעצט אין „חד־גדיא" אריין... און נאָכדעם — דער נס, ווי אזוי דער אויבערשטער האָט בעוויזען, וואָס ער קאָן: מע האָט זיי בעפרייט און אומגעקעהרט צוריק דאָס גאַנצע געלד ביז דער לעצטער פרוטה, און נאָך מיט א יתר־שאת: אז זיי זענען שוין געווען גרייט צו דער נסיעה צוריק אהיים, האָט זיי אָנגעיאָגט איינער א מענש מיט א הויכען קאפעליש און האָט זיי איבערגעגעבען גאָר איבעראנייעס א שענע מטבע, א היבשע „פויטיקע" — א נדבה פאר די כתרילעווקער נשרפים, טאקי פון איהם אליין, פון דעם, וואָס יענער פארשוין האָט אָנגערופען מיט'ן נאָמען: „דער לייב צווישען די חיות" — היינט געהט זאָגט, אז ס'איז נישטאָ קיין גאָט אויף דער וועלט!

יאָ. די כתרילעווקער דעלעגאַטען האָבען געהאַט וואָס צו דערצעהלען, און האָבען נאָך צו דערצעהלען און צו דערצעהלען. איך מיין, אז סע וועט קלעקען אויף א גאַנצען ווינטער, און אפשר וועט נאָך בלייבען א ביסעל אויפ'ן זומער.

נאָר איין רב יוזיפעל האָט נישט דערצעהלט גאָרנישט. ער האָט אָנגענומען א פול מויל מיט וואסער — און שאַ. ער האָט זיך פון דער נסיעה אומגעקעהרט זעהר מיעד און שוואַך און צע־בראָכען. נישט אזוי צעבראָכען אין גוף, ווי אין נפש, אין דער נשמה... און דערצו איז ער געווען פערנומען, בעשעפטיגט מאַקי מיט זיך אליין. ער האָט זיך, פערשטעהט איהר מיך, געגרייט צו איין אנדער נסיעה, ער האָט זיך געגרייט אין ווייטען וועג אריין, — אין א וועג, פון וואַנען קיינער איז נאָך ביז היינט צוריק נישט געקומען... מיינט נישט, אז א איד ווי רב יוזיפעל, ער מעג זיך זיין א רב און א זקן און אריבער שמונים, איין מענש אליין, אָהן א קינד, אָהן א רינד, אָהן א שום פערמעגען, — נאָר קוים האַלט מען ביי געהן פון דער זינדיגער וועלט, איז פאַרהאַן, פאַרהאַן וואָס צו טהון...

דאָס נייע כּתרילעוקע

(בעשרייבונגען).

געשריבען אין יאָהר 1901

הקדמה.

אין דער לעצטער צייט האָבען אָנגעהויבען ארויסגעהן אויף דער וועלט אַלערליי בעשרייבונגען פון שטעדט און פון לענדער, וכדומה אזעלכע ניצליכע ביכער. האָב איך מיך מיישב געווען אזוי: אומעטום טאַנצען מיר זיי נאָך: ביי זיי זענען פאַרהאַן גאַזעטען — ביי אונז זענען פאַרהאַן גאַזעטען; ביי זיי איז פאַרהאַן „גאָווי־גאָד" — ביי אונז איז פאַרהאַן „גאָווי־גאָד"; ביי זיי איז פאַרהאַן „יאַלקעס", — ביי אונז איז פאַרהאַן „יאַלקעס"... ביי זיי איז פאַרהאַן אַ בוך „גאַנץ מאָסקווע", „גאַנץ פּעטערבורג", „גאַנץ בערלין", „גאַנץ פּאַריז", — פאַר וואָס זאָל ביי אונז ניט זיין אַ בוך „גאַנץ כתרילעווקע"?

ואני — און איך, שלום־עליכם, וואָס איך בין אליין אַ דאָר־טיגער פון געבוירען און בין ניט לאַנג געווען דאָרטען צו־גאַסט אויף קבר־אָבות, האָב איך מיך מיישב געווען: מיט וואָס קאָן איך אָפּדאַנקען מיינע כתרילעווקער ברידער און שוועסטער פאַר זייער גאַסטפריינדליכקייט, ווען ניט מיט דעם, וואָס איך וועל זיי מאַכען אַ שטיקעל נאָמען אויף דער וועלט? דערביי האָב איך אין זינען געהאַט, געוויינטליך, מעהר טובת־הכלל ווי מיין אייגענע טובה: לאָזען פרעמדע מענשען וויסען, אַז זיי וועלען קומען קיין כתרילעווקע, וואו מע דאַרף זיך אָפּשטעלען, ווי אַזוי מע דאַרף פּאָהרען, וואו מע זאָל עסען אַ גוטען מיטאָג, פערטרינקען מיט אַ גלעזעל וויין, זיך דורכגעהן אביסעל אַמוזירען אין טהעאַטער, וכדומה אַזעלכע פערגעניגענס, וואָס זענען דאָרטען פאַרהאַן לרוב, וואָרום ס'איז שוין ניט דאָס כתרילעווקע, וואָס אַמאָל. דער גרויסער וועלט־פּראָגרעס האָט זיך אַהין אריינגעכאַפּט און האָט איבערגעקעהרט די שטאָדט מיט'ן קאָפּ אראָפּ, מיט די פיס ארויף. און דערפאַר האָב איך עס אַ נאָמען געגעבען: „דאָס נייע כתרילעווקע".

1.

כתרילעווקער טראַמוואַי.

אָנגעקומען בין איך קיין כתרילעווקע מיט דער באַהן — עס געהט שוין, דאַנקען גאָט, אַהין אַ באַהן! — אָסיען־צייט, אין דער פריה, פאַר'ן דאַוונען. אין דרויסען האָט געמראַקעט אַ קליין רעגענדעל, און סע האָט זיך געבילדעט פון דעם אַ גרויס שיטער בלאָטעלע. אויפ'ן וואָקזאַל האָבען זיך אַ לאָז געטהאָן אַקעגען מיר אַ גאַנצע קאָמאַנדע הויז־משרתים מיט געלע בערד, מיט געלע קאַפאָטעס און מיט געלע בלעכלעך אויף די געלע אָפּגעבאַרעטע קאַשקעטלעך.

— פעטער! גראַנד־האָטעל!

— האָטעל פראַנציע, פעטער!

— פעטער! פּאָרטוגאַליע!

— פעטער! טערקאַליע!...

דורכגעלאָפען מיט גאָט'ס הילף דורך דער דאָזיגער קאָמאַנדע הויז־משרתים בשלום, האָב איך מיך אַריינגעחאַפּט צווישען איין אַנדער חברה, חברה בעלי־עגלות מיט גרויסע שטיוועל און מיט לאַנגע בייטשען. די דאָזיגע חברה־לייט האָבען מיך ממש שיער ניט צעריסען אויף שטיקלעך. איינער אַ יונגאַטש מיט ביינער האָט ביי מיר בעל־כרחי אַרויסגעריסען מיין טשעמאָדאַנטשיק, האָב איך געמאַכט זעהר אַ גרויסען גוואַלד: „מיינע כתבים! מיינע פּאַפּיערען!" — האָבען זיך צוויי אַנדערע בעלי־עגלות אָנגענומען מיין קריוודע, מיך געוואָלט נעמען צו זיך, און ס'איז געוואָרען צווישען זיי אַ געשלעג. בתוך כך האָב איך געחאַפּט מיין טשעמאָדאַנטשיק, אַרויסגעגליטשט זיך פון זייערע הענד און האָב זיך געלאָזט גלייך צום טראַמוואַי.

— אהער, ברידערלעך, אהער! א פיטאקעל א פאָהר! א פיטאקעל א איד! פון דאָנען ביז'ן עק בעלעפיליר גאס סך־הכל איין פיטאקעל! פינף קאָפּיקעס א איד!

דאָס שרייט דער קאָנדוקטאָר אליין, א יונגערמאנטשיק מיט א געל בערדעל, אויף א חאָרחעלדיגער שטימע, מיט א רייזעטאַש אויפ'ן האלז און מיט א קנעפּעל אויפ'ן קאַשקעטעל. נעבען איהם שטעהט נאָך איינער, א איד מיט א צעריסענער קאַפּאָטע און מיט א בייטש — דער קוטשער פונ'ם טראַמוואַי. ביידע ווייזען מיר מיט די הענד אויף א מין ביידעל, וואָס שטעהט אָנגעבויגען אביסעל אויף א זייט, מיט אויסגעזעצטע שויבען, וואָס מע רופט דאָס „וואגאָן"; ביי א לאַנגען דישעל שטעהט צוגעשפּאַנט א ווייס אויסגעדאַרט פערדעל, האלט אראָפּגעלאָזט די מאָרדע און דרימעלט.

— פּאַוואָלי נאָר, — זאָגט צו מיר דער קאָנדוקטאָר — איהר זאָלט זיך ניט פּאַרטשעפּען דאָרט; עס פעהלט א ברעטעל אין דער פּאָדלאָגע. מע רעמאָנטירט דעם טראַמוואַי.

איך זעץ מיך אריין פאמעליך אין וואגאָן, לעג־אַנידער נעבען זיך דעם טשעמאָדאַנטשיק און וואַרט. ס'איז קיהלבליך. איך קלאַפּ א פוס אָן א פוס.

— קאָנדוקטאָר! — זאָג איך צום יונגענמאַן. — מיר וועלען אַמאָל פאָהרען, צי ניין?

— אם ירצה השם, מיט גאָט'ס הילף! — ענטפערט מיר דער קאָנדוקטאָר.

— געב נאָר אהער אביסעל טיטון, דו, יוסיל! — מאַכט צו איהם דער קוטשער, וואָס מיט דער בייטש און מיט דער צעריסענער קאַפּאָטע.

— איהר זענט ניט קראַנק צו רויכערען קאָרענציס, רב כתריאל! — האַקט איהם אָפּ יוסיל דער קאָנדוקטאָר. — פון גוטען טיטון קאָן אייך חלילה ווערה טהון דער קאָפּ!

— מאַך ניט קיין אָנשטעלען, דו סמאַרק איינער, און געב אהער א ציגאַר טיטון! — זאָגט צו איהם כתריאל דער קוטשער.

און דער קאָנדוקטאָר מיט'ן קוטשער פערדרעהען צו פאַרפּיראָסען.

— ווען וועלען מיר פאָהרען? — פרעג איך ווידער בײ'ם קאָנדוקטאָר.

— היינט. — ענטפערט ער מיר גאַנץ קאַלטבלוטיג און גיט דעם קוטשער פעררויכערען.

איך ווארט און ווארט, ביז עס הויבען אָן ביסלעכווייז צענויפפליבען זיך פּאַרשוינען. פריהער קריכט אריין א איד מיט א צעריסען טולופּעל פון א מין רויכווארג, וואָס ס'איז שווער צו טרעפען, וואָס פאַר א חיה האָט געטראָגען די דאָזיגע פעל: זאָל איך זאָגען א פוקס — איז דאָס צו ווייס; זאָל איך זאָגען א קאַץ — איז דאָס צו רויט. נאָך דעם אידען מיט דעם צעריסענעם טולופּעל קריכט אריין נאָך א איד אָהן א טולופּ, א געפרוירענער נעבאך, פּוקט זיך ארום אויף אלע זייטען, זיפצט און זוכט איין אָרט און זעצט זיך אנידער בײ דער טהיר אין א ווינקעלע. נאָך דעם נעפּרוירענעם אידען קריכט אריין א קאַשעק מיט עפּעל, און תיכף נאָכ'ן קאַשעק — א אידינע, איינגעוויקעלט אין דריי שאַלען, און אלע דריי זענען צעפלאָכטען, און מע זעהט, אז ס'איז איהר נעבאך קאַלט.

— פיאַ־אויט! רב כתריאל, פּאַשאָל! — רופט זיך אָן יוסיל דער קאָנדוקטאָר צו כתריאל דעם קוטשער, טהוט א פייף, און דער טראַמוואַי ריהרט פונ'ם אָרט. ער געהט־אָפּ עטליכע טריט און שטעלט זיך באַלד אנידער. עס עפענט זיך אויף דאָס טהירעל פונ'ם וואַגאָן און עס בעווייזט זיך א קאָפּ.

— נישט פאָרהאָן דאָ משה?

— וואָסער משה? — פרעגט יוסיל קאָנדוקטאָר.

— א בחור מיט א קאַשקעט! — ענטפערט דער קאָפּ.

— ער דיענט אין א זאַליאַזנע קראָם? — פרעגט איהם יוסיל.

— אין א זאַליאַזנע קראָם. — ענטפערט דער קאָפּ.

— איך קען איהם! — מאכט יוסיל קאנדוקטאר, טהוט א פייף צום קוטשער: — פיא-אויט! רב כתריאל, פאשאל! און מיר פאהרען ווייטער.

— א בילעט! — רופט זיך אן צו מיר דער קאנדוקטאר. — איהר זענט מיר עפּיס ניט קענטליך; אפנים, ניט קיין היגער?... איהר רעכענט דא שטעהן לאנג? קאן איך אייך פארפיהרען אין א סטאנציע, דוקא ניט קיין האטעל, נאר א ריינע, אהן וואנצען... און עסען וועל איך אייך אנווייזען איין ערטעל, וואו עס וועט אייך קאסטען וואלוועל און איהר וועט האבען הנאה.

איך דאנק איהם זעהר און זאג איהם, אז איך האב דא בע־קאנטע. פרעגט ער: ווער זענען זיי, וואס זענען זיי און וואס איז זייער טהועכץ? איך טראכט איהם אוים א נאמען פון דער הגדה און טשעפּע מיך אפ פון איהם. ער לאזט מיך צו־רוה און געהט־צו צום אידען מיט'ן טולופּעל און הייסט איהם נעמען א בילעט. דער איד מיט'ן טולופּעל קנייטשט מיט די פּלייצעס:

— ווים איך! איך האב דען א גראשען אפילו ביי דער נשמה?...

— שוין דאס דריטע מאל היינטיגע וואך, אז איהר פאהרט אהן א בילעט! — זאגט צו איהם יוסיל קאנדוקטאר מיט פעררדראס.

— נו, בכן — זאל איך געהן צו־פוס? צי זאל איך געהן ערגיץ גנב'ענען פון דיינעטוועגען? — ענטפערט איהם דער איד מיט'ן טולופּעל אויך מיט פעררדראס.

יוסיל קאנדוקטאר טהוט א מאך מיט דער האנד און געהט אוועק פון איהם צו יענעם געפּרייזענעם אידען, וואס אהן א טולופּ. יענער מאכט זיך ווי ער דרימעלט.

— הערט נאר, זייט־זשע מוחל, א בילעט!

דער איד האט זיך כלומרשט אויפגעחאפּט פונ'ם שלאף און רייבט א האנד אן א האנד.

— א בילעט! — מאכט צו איהם נאך א מאל יוסיל קאנ־דוקטאר.

— שמעתי! — ענטפערט איהם דער איד און הוקעט זיך אין די קולקעס אריין.

— וואָס טויג מיר אייער שמעתי? — זאָגט צו איהם יוסיל קאָנדוקטאָר מיט'ן הארבען וואָרט. — נעמט־ארויס, זייט מוחל, א פּיטאַקעל און נאָט אייך א בילעט.

— שאַ־שאַ! — מאַכט צו איהם דער געפּרווירענער. — וואָס איז עפּיס מיט אזא ירגזון? קום איהם אָן, א גאַנצער יחסן!

— מאַכט ניט קיין אָנשטעלען — זאָגט צו איהם יוסיל קאָנ־דוקטאָר — און גיט אהער דאָס פּיטאַקעל!

— עט־נו! — מאַכט צו איהם דער געפּרווירענער. — מיר וועסט דו, מאַהלט אייך, עפּיס אָפּלאָזען פון א פּיטאַקעל!

— מיינע צרות וועל איך אייך אָפּלאָזען! — זאָגט יוסיל קאָנ־דוקטאָר.

— האַלט זיך מיט זיי געזונטערהייד! — ענטפערט איהם דער געפּרווירענער. — איך האָב גענוג אייגענע צרות.

— וועל איך אייך בעטען מחילה, איהר זאָלט זיך מטריח זיין אַראָפּ פון'ם וואַגאָן! (צום קוטשער:) רב כתריאל, סטאָפּ!

כתריאל דער קוטשער שטעלט־אָפּ דעם טראַמוואַי און איז זיך ממש מחיה, און דאָס פערדעל — אודאי.

— זייט זשע מוחל, מיט דער רעכטער פוס! — זאָגט יוסיל קאָנדוקטאָר צום געפּרווירענעם. דער געפּרווירענער זיצט, טאַנצט מיט די פיס און רייבט זיך די הענד און ריהרט זיך ניט פון'ם אָרט.

— איהר וואַרט אויף כבוד? — מאַכט צו איהם יוסיל קאָנ־דוקטאָר. — איהר ווילט, איך זאָל אייך נעמען פאַר'ן קאָלנער און אַרויסוואַרפען אויף דריי שפּענדלעך? לאָז קומען וועלוועל דער „קאָנטראָליר“, ער איז ביי אונזער קאַסירער אויף א ברית, וועט איהר האָבען אייער פּסק. רב כתריאל, פּאַשאָל! — מאַכט ער צום קוטשער, און דער טראַמוואַי פאָהרט ווייטער.

— נישטאָ קיין אמת אויף דער וועלט! — רופט זיך אָן פּלוצים די אידינע פון די עפּעל. — מיט וואָס איז דער איד ערגער

פון יענעם אידען, וואָס יענער מעג פאָהרען אָהן א בילעט און דער טאָר ניט? באשר יענער טראָגט אַ טולופעל, און דער געהט נאַקעט! ער וועט דיר אָפּניצען א שטיקעל בענקעל וועט ער דיר? צי דו מיינסט, מע וועט דיר שטעלען א גאָלדענע מצבה וועט מען דיר?

— ווער בעט אייך, איהר זאָלט זיך ארויסשטעלען פאר א מליץ־יושר'טע? — רופט זיך אָן צו איהר יוסיל קאָנדוקטאָר. — וואָס גלייכט איהר זיי צו יענעם אידען? יענעם אידען קען איך: ער איז א טאַטענ'ס א קינד, נעבאַך א געפאַלענער. און זיי (ער ווייזט אויפ'ן געפרווירענעם) — איך ווייס ווער זיי זענען? עפּיס איין אָרעמאַן, א שלעפּער!

— נו, און אז איין אָרעמאַן, איז וואָס? — שטעלט זיך אויף די אידינע פון די עפּעל. — באדארף מען איהם ווארפען? וואָס איז פאר א ווארפען וואָס? זעה נאָר, וואָס ער האָט דא חוטא־בעגל געווען! דאָס פערדעל געהט דאָך במילא אין שטאָדט אריין, וועט זיצען נאָך א איד! עלעהיי, לאָז זיך דיר דאכטען, אז דו האָסט שוין צוגענומען נאָך א פּיטאַקעל, נו? וועסט דו זיי שוין פעט מאכען דערמיט די יויך וועסט דו?

— אז מע פרעגט אָבער ביי אייך קיין עצות ניט! — מאַכט צו איהר יוסיל קאָנדוקטאָר. — איהר גיט בעסער אהער אייערס א פּיטאַקעל און נאַט אייך א בילעט!

— אוי! אידען! — חאַפּט זיך אויף די אידינע, טהוט א פּאַטש איבער די קליידלעך. — איך האָב אָבער געוואוסט, אז ער וועט זיך טשעפּען צו מיר אויך! איך זאָל אזוי האָבען אלדאָס גוטס, ווי איך האָב געוואוסט!

— וואָס זשע דען האָט איהר געמיינט? — זאָגט יוסיל קאָנדוקטאָר. — איך וועל אייך פיהרען אומזיסט?

— וואָס הייסט, דו וועסט מיך פיהרען? — מאַכט די אידינע. — דער וואָגען פיהרט מיך, ניט דו פיהרסט מיך! ער האָט זיך אָנגעהאַנגען א מעשען קנעפּעל און קאָמאַנדעוועט! איך געדענק דאָך נאָך, אז דו ביזט געווען א באַהעלפער ביי לייזער־

הערש דרדקי ביזט דו געווען, געטראָגען די קינדער אויף די פּלייצעס אין חדר אריין מיט אַ טעפּעלע אָנבייסען, — הייגט וואָס דערצעהלסט דו מעשיות: „בילעט — שמילעט“?

— וואָס זאָגט איהר צו מיינע גליקען? — מאַכט צו מיר יוסיל און זעצט זיך צו צו מיר. — אָט אַזוי, ווי איהר זעהט, זענען זיי דאָ אַלע אַזעלכע פאַרשוינען. ווער עס האָט געלט און קאָן צאָהלען — דער געהט צו־פוס, און ווער עס האָט ניט און קאָן ניט צאָהלען — דער פאָהרט מיט'ן טראַמוואַי, און געה לעב, האַלט־אויס איין אַלטע מאַמע מיט אַ שוועסטער איין אַלמנה... איהר זעהט אַ פּאָר שטיוועל? (ער ווייזט מיר די שטיוועל) זיי בעטען עסען...

פּלוצים הערט זיך אַ טראַסק, אַ קלאַפּ פון צוויי דישלעס, אַ חראַפּען און אַ סאַפּען פון צוויי פערד. דאָס האָבען זיך בעגעגענט צוויי וואַגאָנעס אויף איין ליניע, דער אַהער, דער אַהין. און עס הערען זיך קללות:

— אַ חלירע! אַ מיתה משונה! סע זאָל אַרוח אין דיין טאַטענ'ס טאַטענ'ס טאַטען אריין ביז אָדם הראשון געפלויגען געוואָרען!...

— ווער דערוואָרגען מיט'ן דישעל, און לאָז זיך דיר שטעלען דאָס מויל אויף אַ זייט! אַ רוח אין דיין טאַטענ'ס טאַטען! דו ביזט בילכער!

— וואו זענען דיינע אויגען, דו ממזר? זעהסט, אַז איך פאָהר רעכטס — נעמט מען זיך לינקס!

— וואו שטעהט דאָס געשריבען, דו פאַרך איינער, אַז דו באַדאַרפסט פאָהרען רעכטס און איך לינקס? טאָמער איז גאָר איבערגעקעהרט דעם פעלץ אויף דער אַנדערער זייט: איך רעכטס און דו לינקס?

— בהמה, דערויף איז דאָך פאַרהאַן צוויי ליניעס; איך אַהער און דו אַהין!

— ביזט אַליין אַ פערד! וואו שטעהט דאָס געשריבען, אַז דו אַהער און איך אַהין?

— ווייסט דו וואָס? האַפּט זיי בעני מיט זייערע ליניעס, מיט זייערע וואַגאָנעס, מיט זייער גאַנצען טראַמוואַי! געב נאָר אהער, כתריאל־סערדצע, אַ ציגאַר־טיטון, טאָמער האָסט דו? ברע־גען זאָלען זיי מיט׳ן טראַמוואַי אויף איין פייער! וואָס מאַכט עפּיס די אַלטע דיינע? שטילער געוואָרען אביסעל?

— ווי לאַנג שמייסט מען זי! שטיל איז זי נאָר דעמאָלט, ווען זי שלאָפט. וואָס הערט זיך עפּיס ביי דיר?

— וואָס זאָל זיך הערען? מע מאַכט מיר אויף די „פּאָסטאַ־ראַנקעס". איך האָב מורא, איך וועל מיט זיי שלאָגען כפּרות...

— ווייסט דו ניט וואָס מע טהוט, בהמה? דו שלאָג בעסער מיט זיי בלאָט; נעם זיי אויפ׳ן „דראַנזשיק", אַזוי ווי איך, וועלען זיי געבען האָבער.

— געבען זאָל זיי גאָט קרענק מיט קדחת אַ גרויס מעס־טעל!... וואָס טהוט עפּיס דער „באָלאַנער" דיינער? ער געהט שוין ביי דיר אין פּריסטיאַזש? צי נאָך ניט?

— לאָז ער דיר געהן אין גאָט׳ס ערד! ער האָט מורא פאַר אַ בייטש און מאַכט „לעמעל"... אַ שוועבעלע האָסט דו? געב פייער!

און אָט לאָזען זיך אריין ביידע קוטשערס אין אַ לאַנגען שמועס אויף בעל־עגלה־לשון, ווי די גרעסטע גוטע ברידער. אויך ביידע קאָנדוקטאָרס פערבינדען צווישען זיך אַ שמועס גאָר פריינדליך, ביז עס קומט אָן וועלוועל קאָנטראָליר, פריילך פונ׳ם קאַסירער׳ס ברית, און מאַכט אַ געפילדער:

— אַ רוח אין אייער פאָרענט און מיטען אריין! איהר האָט זיך שוין ווידער פאַרביטען מיט די יוצרות? אייער גליק, וואָס איך בין היינט אביסעל אויפגעלעגט פונ׳ם ברית, וואָס אונזער קאַסיר מאָטי האָט געמאַכט... הערט איהר, קינדער, האָט ער גע־מאַכט אַ ברית — זאָל אַ רוח אין זיין טאַטען אריין! ניט אומ־זיסט זיצט ער ביי דער קאַסע... איך וואָלט אויך אַ בעלן געוועזן! אַ סך בעסער ווי זיין אַ קאָנטראָליר, נאָכלויפען נאָכ׳ן וואַגאָן, ווי אַ הונט!... אידען! וואָס האָט זיך דאָ ביי אייך געטראָפען?

ווידער א קאטאסטראָפע? ווידער א צוזאמענפאָהרעניש? וואו זענען אייערע אויגען? די פארשווינען — האפט זיי דער וואטענ־מאכער! א גליק, וואָס די וואגאָנעס ניט צעבראָכען. בקיצור, איהר מוזט זיך, קינדער, צעפאָהרען... רב כתריאל־סערדצע, נעמט, זייט מוחל, שפאנט־איבער דאָס פערדעל מיט'ן דישעל און פאָהרט צוריק אויפ'ן וואקזאל, און רב עזריאל וועט אייך נאָכפאָהרען הינטען...

— וואָס איז עפּיס געפאלען דער גורל אויף מיר? — זאָגט כתריאל. — לאָז עזריאל איבערשפאנען דאָס פערדעל און לאָז ער פאָהרען צוריק אין שטאָדט אריין, און איך וועל איהם נאָכפאָהרען הינטען.

— רב עזריאל! — רופט זיך אָן דער קאָנטראָליר. — נעמט, זייט מוחל, שפאנט איבער דאָס פערדעל און פאָהרט צוריק אין שטאָדט אריין.

— אָבער גאָר לא מיט א לאנגע־כח! — זאָגט עזריאל. — איך קאָן באשטעהן, אז כתריאל זאָל איבערשפאנען דאָס פערדעל און פאָהרען צוריק צום באהן. ער איז ניט חולה.

— איך זאָל וויסען, דער טוידט זאָל מיר זיין — זאָגט כתריאל — פאָהר איך ניט צוריק!

— איך זאָל וויסען, אז איך נעם דאָ איין א מיתה־משונה, — זאָגט עזריאל — ריהר איך ניט פונ'ם אָרט!

— אזא יאָהר! אזא מזל! — מישט זיך אריין די אידינע, האפט דעם קאָשעק מיט עפּעל און קריכט ארוים פונ'ם טראַמ־וואי. — א שענער פאָהר! פיטאקלעך הייסען זיי זיך נאָך צאָהלען! ווען איך געה צו־פוס, וואָלט איך שוין זעכס מאָל געווען אין שטאָדט וואָלט איך! א „טראָמבעליק" האָבען זיי צונעקלעהרט אין כתרי־לעווקע — טפו זאָלען זיי ווערען!...

„אפנים, — טראכט איך מיר — אז מע בעדאַרף נעמען די פּיס אויף די פּלייצעס און עולה־רגל זיין אין שטאָדט אריין"...

איך נעם מיין טשעמאָדאַנטשיק אין די הענד אריין און לאָז מיך געהן מחילה צו־פוס; פאָהרען־אַן פון הינטען חברה בעלי־עגלצים מיט אַ פייף מיט אַ הוק און מיט אַ געלעכטער.

— אהאַ? דער רבי האָט ניט געוואָלט עסען קיין טייגלעך מיט פאַסאָלים? איהר האָט נישט געוואָלט פאָהרען מיט קיין פראָסטען בעל־עגלה? מיט'ן „טראַמבעליק" האָט זיך אייך גע־גלוסט? אייער גליק, וואָס איהר זענט נאָך ארוים גאַנץ, נישט געמאַכט פון אייך קיין פרעזשעניצע... קריכט שוין אין בויד אריין, פעטער, מיט'ן טשעמאָדאַנטשיק, קריכט אין וואָס פאַר אַ בויד איהר ווילט, — ביי אונז איז יד אחת, אַ מכה בחברותתה, וואָס גאָט ניט, אבי איינאיינעם... וויאָ, קינדער, וויאָ־וויאָ!...

איך קריך מיט מיין טשעמאָדאַנטשיק אין בויד אריין און פאָהר־אריין קיין כתרילעווקע מיט גרוים פּאַראַד.

II.

כתרילעווקער האָטעלען.

— אויב איהר ווילט, סע זאָל זיין וואָלוועל און ס'זאָל לאָפּ־טשען, וועל איך אייך פארפיהרען אויף א רעכטע סטאנציע! — מאַכט צו מיר מיין בעל־עגלה און פיהרט מיך צו א צווייגאָרענ־דיגער שטוב מיט אָפּגעקאָלופּעטע װענד, און איך לייען־איבער איין אויפשריפט מיט גרויסע אותיות: „האָטעל טערקאַליא". מיין בעל־עגלה קלאַפּט מיט דער בייטש אין טהיר און שרייט אויף א קול:

— נח! נח! וואו ביזט דו ערגיץ אין אלדי רוחות? עפען! איך האָב דיר געבראַכט א העכט!...

אויף דעם געשריי עפענט זיך די טיר און עס בעוויזט זיך א אידעל, וואָס מע רופט איהם נח, דער שווייצאר פונ'ם האָטעל. ער האַפּט מיין טשעמאָדאנטשיק, פרעגט מיך ניט, און טראָגט דאָס ארויף אויף די טרעפּ, גלייך אויפ'ן אויבערשטען גאָרען, און טהוט מיך א פרעג:

— וואָס פאר א נומער, למשל, ווילט איהר? מיט געזאנג, צי אָהן געזאנג?

— וואָס פאר א געזאנג? — זאָג איך.

— פון די אקטעיורען. ביי אונז שטעהען די אקטעיורען פונ'ם אידישען טרעיאַטער, און אקעגען שטעהט ביי אונז א חזן פון דער ליטא מיט צוועלף זינגערלעך. געקומען צו פאָהרען אויף שבת. מע זאָגט, אז ס'איז ניט קיין שלעכטער חזן. גאָר איין אנטיק פון א חזן!

— עס קאָן זיין, — זאָג איך — א ער איז איין אנטיק פון א חזן, נאָר איך בין אייך מוחל. איהר גיט מיר בעסער אָהן געזאנג.

— ווי איהר ווילט איך! — מאכט צו מיר נח דער שוואַרצער. — איך קאָן אייך געבען איין אנדער נומער, די ברירה איז ביי אייך; נאָר אז סע וועט אייך זיין דאָרט ניט אזוי דאַסיג, זאָלט איהר צו מיר נאָכדעם קיין טענות ניט האָבען.

— וואָס הייסט — זאָג איך — „ניט אזוי דאַסיג"?

— למשל, — זאָגט ער — טאָמער וועט מען אייך בייסען.

— ווער — זאָג איך — וועט מיך בייסען?

— ווער וועט אייך בייסען? — זאָגט ער. — איך וועל אייך ניט בייסען; עס וועלען זיך שוין געפינען אַזעלכע, וואָס וועלען אייך בייסען. מע האָט ניט לאַנג, ערב פסח, גערייניגט, נאָר עס העלפט ניט, קיין קעראָסין אויך ניט...

— אויב אזוי, — זאָג איך — לאָז שוין זיין מיט געזאַנג...

און נח דער שוואַרצער פיהרט מיך אריין אין א פינסטער חדר מיט א משונה־מאָדנע ריח פון פרישע פעל, נאָר־וואָס אויסגעמאַכטע, און פוילע אוגערקעס מיט מאַכאָרקע. און איידער איך קוק מיך ארום, וואו איך בין אין דער וועלט, האַפט נח עפּיס א זאַך און הויבט דאָס אָן צו פּאַטשען, ווי מע פּאַטשט א ווייכען קישען, בשעת מע וויל עמיצען מאַכען א גוט געלעגער, ער זאָל הנאה האָבען. בשעת פּאַטשען רעדט נח צו זיך אליין און שעלט עמיצען מיט טויטע קללות:

— דו יאָלד איינער! דו ים־קאָטער! דו אָקסענהאָרן! אָט געב איך דיר א שמיר איבער'ן טשאָלענט־ברעטעל און מאַך דיר קאַלי די יאַסלעס! די גאַנצע וועלט פאַהרט פונ'ם באַחן, און ער איז אריין מיט די שטיוואַלעס אין בעט, זיך צעלעגט, ווי ביי'ם טאַטען אין וויינגאַרטען, און חאַליעט אין דער קרענק! א שענער לאַקעי! קראַנק געוועז ביז אהער עפענען די לאָדען! צי שטעלען דעם סאַמאָוואַר? צי אָפּפּוצען די אָקסעיורען די שטיוועל? צי אויפראַמען ביי'ם חזן מיט די זינגערלעך? משה־מרדכי הלך, מיט'ן קאָפּ אין דער ערד!

ערשט דאָ האָב איך דערזעהען אַ גרויסען בחור'עץ, מיט גרויסע גוט־אָנגעשמירטע שטיוועל, און איך האָב שוין פערשטאַנען, פון וואַנען דער ריח געהט... די פעטש, וואָס דער לאַקעי האָט געחאַפּט פונ'ם שווייצאַר (דאָס האָט ער זיי געחאַפּט), האָט ער גאַנץ פיין אַראָפּגעלאָזט אין קעשענע, אָפּגעווישט די ליפּען, גלייך ווי ניט איהם מיינט מען, אויפגעעפענט די לאָדען, אַ קוק געטהאָן אויף מיר און צעלאַכט זיך.

— זעהט נאָר זעהט! — מאַכט צו מיר דער שווייצאַר. — טאָמער ווייסט איהר, וואָס איז מיט איהם דער געלענדער? סע שטופּט איהם הנאה די פּעטש אויפ'ן ניכטערען הארצען! משה־מרדכי הלך, מיט'ן קאָפּ אין דער ערד! דו פאַסקודנער בחור! דו קאַרטאָפליפרעסער! דו לאַקשענשלינגער! דו בייגעלחאַפּער!...

און נח דער שווייצאַר דערלאַנגט איהם אַ טראַסק אין האַלז־און־נאַקען און וואַרפט איהם אַרויס אויף יענער זייט טיר.

— אַ גאַנץ עהרליכער בחור! — מאַכט צו מיר נאָכדעם דער שווייצאַר. — נאָר אַביסעל אַ פוילער, האָט אַ האַרטען שלאָף. אָהן פּעטש וועט איהר איהם ניט אויפוועקען בשום אופן! האָרעוועט נעבאַך, ווי איין עזעל! וואָס ער פאַרדיענט — גיט ער אָפּ דער שוועסטער. קוים גע'פועל'ט ביי איהם, ער זאָל זיך מאַכען אַ פּאָר שטיוועל... וואָס וועט איהר זיך עפּיס הייסען געבען צו דער טיי? פריש געבעקס, אייערבייגעל, קאָרזשיקלעך מיט מאָהן, אָדער גאָר כתרילעווקער פרענזעלען?

און נח דער שווייצאַר דרעהט זיך אויס און ווערד פער־שוואונדען.

— פעטער! איהר זענט שוין אַ געדאַווענטער? — מאַכט צו מיר עמיצער און שטעקט אַריין אַ קאָפּ אין דער טיר.

— וואָס געהט דאָס אייך אָן? — פרעג איך איהם.

— איך האָב צו אייך אַ בקשה. — מאַכט ער.

— ווער זענט איהר? — פרעג איך איהם.

— א איד, — מאכט ער — א פרעמדער, ניט קיין היגער. איך האָב געוואָלט בעטען אייך אויף א מינוט אייער טלית־און־תפילין. מײנעם האָט מען אוועקגע'גנב'עט ערשט נעכטען אָט־דאָ, אויף דער סטאַנציע.

עס עפענט זיך די טיר און עס שטעקט זיך אריין נאָך א קאָפּ אהן א היטעל און רעדט אויף עטליכע לשונות מיט א מאָל:

— ראזניך טאָוואראָוו, פּאני! זאָקען גוטע! רענקאַוויטשקי זיעמני, בעסטע וואָרע וואָלוועל! בחצי־חנם, יאַק באָגא קאָחאַם!... קויפט אייך זאָקען חאָטש א האַלב טוץ!... לאָז אייך נאָט געבען געזונט!... איך האָב ניט געוואוסט ווער איהר זענט, וואָרום סע מאכט זיך א מאָל, מע טרעפט־אָן אויף א פּריץ און מע רעדט צו איהם אוועק א שעה כסדר אויף אונזער אידיש לשון, חאַפּט מען א פּסק. האָב איך מיך מיישב געווען, איך וועל מיך פּרובען אויף פּויליש, אויף רוסיש, אויף דייטש; איך פאַרשטעה, דאנקען גאָט, עטליכע שפּראַך... הענטשקעלעך א פּאָר גוטע, וואַרעמע, ווילט איהר ניט?... איך בין, ווי איהר זעהט מיך, געווען אמאָל א גרויסער סוחר, געפאָהרען אויף די גרעסטע ירידים: קיין יאַרמעלינעץ, קיין פּראָסקוראָוו און קיין פּאָלטאַווע... מעהר, הייסט דאָס, ווילט איהר גאָר ניט? זייף א שטיקעל? א קעמעלע א גוטס, פון די אַנטיקען? ניין? א דאנק אייך פאַר'ן פדיון. מײנע קינדער וועלען זיך מחיה זיין... אפשר וועט איהר פאָרט קויפען א בער־שטעל א גוטס? אָדער א שניפּס א שענס? אָדער נאָך א האַלב טוץ זאָקען, וועל איך אייך אָפּגעבען וועלוועלער. ניין? איהר ווילט ניט? האָט זשע אייך א גוטען תמיד!...

דער איד חאַפּט דאָס היטעל און געהט־אוועק. עס קומט־אריין איין אַנדער איד, שוין מיט א היטעל.

— קויפט ביי מיר זאָקען, פּעטער, גוטע זאָקען, וואָלוועל!

— איך דאַרף ניט קיין זאָגען. — זאָג איך. — א דאנק!

— וואָס הייסט — זאָגט ער — איהר דאַרפט ניט קיין זאָקען? אָט האָט איהר דאָך נאָר־וואָס געקויפט א האַלב טוץ זאָקען

ביי יענעם ! איך בין אויך א איד איין אָרעמאַן און א מטופל מיט קינדער, צוויי אינגלעך אין דער „אוטשילישטשע", איינער איז ביי א בעל־מלאכה און די קלענערע אין חדר... א דאנק אייך. זייט געזונט. גאָט זאָל אייך באַגליקען !...

נאָך דעם אידען קומט־אָן איין אַנדער איד. א הויכער, א דארער, מיט איין איבערגעשראָקען פּנים.

— אויב איהר ווילט פאַרדיענען א מצוה, איהר זאָלט פּאַר־שפּאָרען פאַסטען תשעה־באָב, נעמט־צו ביי מיר א רעשטעל אין גלייכען געלט. פאַרבליבען ביי מיר זאָקען א פּאָר טוץ.

— איך דאַרף נים קיין זאָקען ! — זאָג איך. — איך האָב שוין געגוג זאָקען.

— איך געב זיי אייך אָפּ אונטער'ן קרן. — זאָגט ער. — איך דינג מיך מיט אייך ניט. וויפיעל איהר וועט געבען, געבען זאָל אייך גאָט געזונט און לאַנגע יאָהר!... איך האָב א זוהן אין גימ־נאַזיע, ענדיגט ער היינטיגס יאָהר, וויל שטודיערען אויף דאָקטאָר. „דו וועסט שוין פאַרשפּאָרען, — זאָגט ער — טאַטע, אַזוי האָ־רעווען. דעמאָלט האָרעווען וועל איך שוין, און דו וועסט שוין, זאָגט ער, אַביסעל אָפּרוהען"... אזוי זאָגט ער צו מיר, מיין זוהן. נאָר דערווייל מוז מען איהם אונטערהאַלטען מיט א דרייערעל, האָטש ער פאַרדיענט שוין, קיין עין הרע, אַליין אַזעלכע צעהן קאַרבען א חודש... בלייבט געזונט און זייט מצליח !

נאָך דעם אידען קומט אַריין א אידינע מיט א טערקישער שאַל און רעדט מיט א ניגון :

— דאָס זענט איהר דער אורח פון יעהופּעץ ?

— יאָ, וואָס איז דען ?

— איך האָב געהערט זאָגען, אז איהר זענט געקומען קיין בתרילעווקע קויפען זאָקען, האָב איך אייך געבראַכט עטליכע טוץ זאָקען אויף א מוסטער. ביי מיר איז א פאַבריקע פון זאָקען. שוין צעהן יאָהר, אז איך אַרבייט זאָקען...

— ווער האָט אייך געזאָגט, — זאָג איך — אַז איך קויף זאַקען? איך בין ניט געקומען נאָך קיין זאַקען, איך דאַרף ניט קיין זאַקען!

נאָר די אידינע הערט ניט וואָס איך רעד און טהוט זיך איהרס: זי מאָהלט, ווי אַ מיהל.

— מיינע זאַקען האָבען אַ שם אויף גאַנץ כתרילעווקע! קוקט אַן אַ זאַק!... וואָס זאָגט איהר אויף דעם זאַק?

— אָבער אין נאָמעס ווילען! — שריי איך. — איך קויף ניט קיין זאַקען! איך דאַרף ניט קיין זאַקען!

— אָט ליגען דאָ — זאָגט זי — ביי אייך זאַקען!

— דאָס האָב איך געבראַכט זאַקען אויף צו פאַרקויפען! — זאָג איך און בעגלייט־אַרוים די אידינע און פערשלים די טיר, טאָמער טראָגט מען מיר זאַקען. — ווער קלאַפּט דאָס?

— ס'איז איך! — ענטפערט מען מיר פון יענער זייט טיר.

— ווער איז דער „איך“? — פרעג איך און האָב מורא עפענען די טיר, טאָמער טראָגט מען מיר זאַקען. — ווער קלאַפּט דאָס?

— דוד. — ענטפערט מען מיר.

— וואָסער דוד?

— דוד שפּאַן.

— וואָסער דוד שפּאַן?

— דוד שפּאַן דער קאָמיסיאָנער!

— וואָס דאַרפט איהר? — פרעג איך איהם. — אפשר זאַקען?

— איהר דאַרפט — זאָגט ער — זאַקען? אָט טהו איך אַ שפּאַן צווישען די קלייטען און ברענג אייך זאַקען!

— ניין! ניין! — שריי איך. — איך דאַרף ניט קיין זאַקען!

איך עפען־אויף די טיר, קומט מיר אַקעגען נח דער שווייצאַר, אָנגעלאָדען מיט בולקעס און מיט בייגעל, מיט קיכלעך, פּלעצלעך, קאַרזשיקלעך און פרענזעלען.

— פון וועמענ׳ס וועגען איז דאָס אזוי פיעל פּראָוויזיע? — פרעג איך איהם.

— וואָס האָט איהר יסורים? — זאָגט נח. — פאַר די הינט וועט מען דאָס חלילה ניט ארויסוואַרפען. פאַרהאַן, קיין עין־הרע, ווער ס׳זאָל עסען. איך אליין האָב זעכס פּיקערס אייגענע, אחוץ צוויי פרעמדע יתומים נעבאך... זאָגט מיר בעסער, וואָס זענט איהר פאַר אַ מאָדנע בריאה אַזעלכע? איהר דאַרפט האָבען זאַקען, האָט איהר ניט געקאָנט זאָגען מיר? ניט דוד׳על שפּאַן, ער זאָל אייך געהן ברענגען זאַקען?

— ווער האָט איהם געהייסען — זאָג איך — ברענגען זאַקען?

— איך וויים ניט, — זאָגט נח — ווער עס האָט איהם גע־הייסען; איך האָב איהם געוויס ניט געהייסען! דוד׳על־גנב וועט אייך ברענגען זאַקען, וועט זיין וואָס צו זעהען! כתרילעווקער זאַקען!...

ביי די ווערטער עפענט זיך אויף די טיר און עס קומט אַריין אַ געפּאַקט אידעל מיט רויטע באַקען, מיט אַ פערשוויצט פּנים און מיט אַ ליולקע־ציבעקעל אין מויל. איך מאַך ניט קיין לאַנגע שהיות, נעם איהם אָן ביי דער האַנד און ווייז איהם די טיר.

— געהט אייך געזונטערהייד מיט אייערע זאַקען צו אַלדי גוטע יאָהר! איך דאַרף ניט קיין זאַקען!

— גאָט איז מיט אייך! — רופט זיך אָן צו מיר נח דער שווייצאַר. — וואָס טרייבט איהר זיי? דאָס איז דאָך אונזער בעל־הבית פונ׳ם האָטעל!...

— אזוי גאָר? האָט קיין פאַראיבעל ניט. — זאָג איך צו איהם און געב איהם אָפּ שלום, און טראָג איהם אונטער אַ בענ־קעל. — איך האָב געמיינט, דאָס זענט איהר יענער איד, וואָס איז אוועקגעלאָפען מיר ברענגען זאַקען. איין אומגליק! מע האָט מיך פאַרוואָרפען מיט זאַקען! אַ מבול פון זאַקען! זיצט, איך בעט אייך.

— א דאנק! איך קאָן באַשטעהן! — מאכט צו מיר דער בעל־הבית און זעצט זיך אנידער און פּיפּקעט פון'ם ליולקע־ציבע־קעל. — פון וואנען קומט א איד? פון יעהופּעץ? איך האָב דאָרטען א באַקאַנטען אין יעהופּעץ. דאָס הייסט, ער זיצט שוין ניט אין יעהופּעץ — ער איז אריבערגעפאָהרען פון דאָרטען שוין לאַנג, איך האָב מורא, אויב ניט א יאָהר אכטצעהן, און אפשר טאַקי אַלע נייענצעהן... קיין אַדעס, זאָגט מען, איז ער אריבער־געפאָהרען; ער האָט דאָרטען קרובים אין אדעס, ס'איז ביי זיי א קאַנטאָר פון ווייץ. צוויי קאַנטאָרען, איינע אין אדעס, די אנ־דערע אין ניקאָלאַיעוו... די אדעסער קאַנטאָר מאכט נישקשה, נאָר די ניקאָלאַיעווער קאַנטאָר מאכט ניט אזוי גוט, מחמת ניקאָלאַיעוו איז צינד געשלאָגען, שטארק געשלאָגען, איבער פּעאָדאָסיע, זאָגט מען, איבער דעם „פּאָרט", וואָס מע האָט געמאכט אין פּעאָדאָסיע. ס'איז היינט א גאַנצע שטאָדט געוואָרען פּעאָדאָסיע. איך האָב אין פּעאָדאָסיע אויך באַקאַנטע. א פיינע שטאָדט, זאָגט מען, פּעאָדאָסיע!...

איך זעה, אז ס'איז א מעשה אָהן איין עק, פאַל איך איהם אריין אין די רעד און טהו איהם א פרעג:

— וואָס האָב איך אייך אין זינען געהאט צו פרעגען? יאָ. פאר וואָס האָט איהר א נאָמען געגעבען אייער אכסניא „האָטעל טערקאַליא"?

— איך געדענק נאָך פּעאָדאָסיע — ענטפערט מיר דער בעל־הבית — פאר א קליין שטעדטעל... איך בין אליין, פארשטעהט איהר מיך, א דאָרטיגער, א בעסאַראַביער בין איך, פון בעסאַ־ראַביע, פון א קליין שטעדטעל דובאָסאַרע. דאָס הייסט, געבאָרען בין איך פון בעלץ... איהר זענט געוועזען א מאָל אין בעלץ? א פיינע שטאָדט בעלץ. נאָר ווי קומט זי צו קעשעניעוו?...

— גוט מאָרגען גנַלע, רעטאַך טראָג איך! — מישט זיך אריין נח דער שווייצאר פון דערווייטען. — איהר מעגט רעדען

מיט'ן בעל־הבית אביסעל העכער, ס'איז ביי זיי קאַלי די שמיעה, זיי הערען ניט די וועלט...

איך רוק זיך צו צום בעל־הבית גאַנץ נאָהענט און שריי איהם אויף אַ קול גלייך אין אויהער אַריין:

— איך פרעג, פאַר וואָס הייסט עס עפּיס אייער האָטעל מיט אַזאַ מאָדנעם נאָמען?

— וואָס שרייעט איהר אַזוי? — מאַכט ער צו מיר. — איך בין ניט טויב! אַ מאָדנער נאָמען, זאָגט איהר? מיט וואָס איז ער אַזוי מאָדנע? „אינטאַליע“ איז גוט? „פּאָרטוגאַליע“ איז גוט? און „טערקאַליע“ טויג ניט?! יענע אַלע נעמען האָט מען פאַרהאַפּט פריהער, האָב איך אַ נאָמען געגעבען נאָכ'ן טערק... יאָ, איז וואו האַלט איך? קעשעניעוו! און די מענטשען?... ביי אונז אין בעסאַראַביע, הערט איהר, זענען גאָר אַנדערע מענטשען! ביי אונז אין בעסאַראַביע עסט מען גאָר אַנדערש... ביי אונז אין בעסאַראַביע, אַז מע זעצט זיך עסען, דערלאַנגט מען, הערט איהר, צו אַלעם ערשטען די שענע פיש פונ'ם שענעם טייך. נאָכדעם — „קאַרע“, דאָס גוטע, דאָס פעטע שטיקעל „קאַרע“. נאָכדעם ניט מען אויף דעם גרויסען טעלער די שענע די ריינע מאַמעליגע, וואָס מע שניידט דאָס מיט'ן גרויסען פאָדעם אין דער ברייט. נאָכדעם דערלאַנגט מען די פרישע די הייסע פּאַמפּושקעס, און מע פאַר־טרינקט מיט דעם אמת'ען ריינעם בעסאַראַביער וויין, און מע פאַרבייסט מיט דעם רעכטען, דעם גוטען נאַהוט... אַזאַ מין אַרבעס...

און דער בעל־הבית בשעת מעשה בעלעקט זיך און מאַכט מיר איין אַפּעטיט צום עסען, און בשעת דער בעל־הבית רעדט פון די בעסאַראַביער מאכלים, לאָזט זיך הערען פון איין זייט אַ געזאַנג פון אַ ליטווישען חזן, וואָס ציקעלט זיך, שרייעט און מאַכט מאָדנע העויות:

ישמחו ב־
מלכותך שו־
מרי שבת ו־
קוראי עונג!...

און דאָס כּאָהר צעטיילט זיך אויף צווייען; איין האַלב כּאָהר זינגט:

טוראַרירל! טוראַרירל!
טוראַרירל! טוראַרירל!

און דאָס אַנדערע האַלבע כּאָהר האַלט־אונטער:

פּים־פּאָם!
פּים־פּאָם!
פּים־פּאָם!

און פון דער אַנדערער זייט הערט זיך אַ געזאַנג פון די „אַקטעיורען“:

פּי־סע־לעך!
און פּי־סע־לעך!
און לעבעדיגע!
פּי־סע־לעך!
אויף מיר אַזאַ יאָהר!...

אויך דער משרת, וואָס פּוצט די שטיוועל הינטער מיין טיר, טהוט אַלע מאָל אַ שפּיי אויפ'ן בערשטעל און זינגט אַ ליעדעל:

האָב איך אַ שוויגער,
האָט זי איין איי־איי־איי־דעם!
שלאָגט ער איהר טאָכטער,
ציטערט דער ביי־איי־איי־איידעם!

און נאָך אַ געזאַנג לאָזט זיך הערען: אַ קול פון אַ אידינע, וואָס זי שעלט דעם מאַן. דאָס זוכט די בעל־הבית'טע דעם בעל־הבית אין אַלע נומערען, און הערט ניט אויף צו שעלטען איהם

מיט משונה־מאָדנע קולות, וואָס לאָזען זיך אויס, מיינסטענס, מיט א גראַם:

א מכה, א צרה! א שלאַק, א כפרה!
איין אויסגוס, א קללה! א קלאָג, א יללה!
א פייער, א שרפה! א מהומה, א מגפה!...

— איהר וועט עסען מיט'ן בעל־הבית און מיט דער בעל־הבית'טע? — מאַכט צו מיר נח דער שווייצאַר אויף דער טיר. — צי איהר וועט געהן עסען אין א רעסטאָראַציע?

— אין א רעסטאָראַציע! — זאָג איך. — אין א רעסטאָראַציע!...

III.

כתרילעווקער רעסטאָראַנען.

„כשר! בכאַן עסט מען פריש און וואָלוועל! שרה אינדיק".

איבערגעלייענט אַזאַ מין אויפשריפט, קלעטער איך אַרויף, אויף גליטשיגע טרעפּ, אויפ'ן צווייטען שטאָק פון אַ רויטען נאַקעטען מויער, און האַטש די ריחות, וואָס לאָזען זיך הערען אויף די טרעפּ, זענען עפּיס ניט אַזוי אַנגענעהם פאַר דער נאָז, נאָר אַ הונגעריגער מאָגען קלויבט נישט איבער.

— וואו איז דאָ ערגיץ שרה אינדיק? — טהו איך אַ פרעג ביי איין אַלטען אידען מיט אַ געל פּנים, וואָס זיצט אויף דער ערד און פעררינכט איין אַלטען מאַטראַץ.

— ווייט! — מאַכט צו מיר דער אַלטער און טהוט אַ פּאַטש דעם מאַטראַץ, און עס געהט פון איהם אַ גרין רויכעל.

— אַוועקגעפאָהרען? — פרעג איך איהם.

— אַוועקגעפאָהרען! — מאַכט צו מיר דער אַלטער און שאָקעלט מיט'ן קאָפּ. — אַוועקגעפאָהרען אויף אייביג!...

— געשטאָרבען? ברוך דיין אמת! — זאָג איך און וויל מיך אַרויסהאַפּען צוריק.

— יאָ, — מאַכט ער — געשטאָרבען. ערב פּסח ווערד זעכס יאָהר, אַז זי איז געשטאָרבען. גלויבט מיר, איך האָב זי נאָך נישט פאַרגעסען אויף קיין מינוט אפילו! ווי קאָן מען דען אַזעלכעס פאַרגעסען? איהר קאָכען, איהר באַקען, איהר באַגעהן זיך מיט דער וועלט, איהר רעדען מיט אַ מענטשען און איהר צוטרעפען מיר מיין שגעון! נאָר איך פאַרשטעה ניט — איך באַדאַרף אייך דערצעהלען? איהר האָט דאָך זי מסתמא געקענט?

— פון וואַנען — זאָג איך — האָב איך זי געזאָלט קענען, אַז איך בין דאָס ערשטע מאָל אויף מיין לעבען אין כתרילעווקע?

— הערסט! היינט וואָס זשע — זאָגט ער — פרעגט איהר זיך נאָך אויף שרה'ן?

— איך פרעג גאָר ניט אויף שרה'ן. — זאָג איך. — איך פרעג, צי דאָ איז דער רעסטאָראַן „שרה אינדיק", וואָס סע שטעהט אויפגעשריבען אויף דער וואַנט? איך וויל עפּיס עסען.

— עפּיס עסען? — מאַכט ער צו מיר. — הערסט! היינט וואָס זשע שווייגט איהר? רחל! רחל!

און עס בעוויזט זיך אַ שוואַרצ'חנ'עוודיג ווייבעל מיט שוואַרצע לאַכענדיגע אויגעלעך, מיט פערקאַטשעטע ארבעל און מיט מעהל אויף די הענד, אויפ'ן פאַרטוך און אויפ'ן פּנים.

— וואָס איז שוין ווייטער? — רופט זיך אָן דאָס שוואַרצ'חנ'עוודיגע ווייבעל, טהוט זיך אַ וויש די נאָז מיט'ן ארבעל, וואָס אויף דער זייט עלענבויגען. — מע לאָזט ניט איבערזיפּען די מעהל! אַלע מינוט: רחל! רחל!

— זיי ווילען עפּיס עסען. — מאַכט צו איהר דער אַלטער און הערט ניט אויף צו פּאַטשען דעם מאַטראַץ.

— עפּיס עסען? — רופט זיך אָן דאָס ווייבעל מיט אַ מאָדנע מין געזאַנג, ווי מען איז מעביר די סדרה, און טרייסעלט־אויס דעם פאַרטוך און פערשיט מיר די אויגען מיט מעהל. — וואָס ווילט איהר עסען?

— וואָס האָט איהר? — זאָג איך צו איהר מיט'ן זעלבען ניגון, וואָס זי.

— וואָס ווילט איהר? — זאָגט זי נאָך אַ מאָל מיט'ן אייגענעם ניגון.

— וואָס איך וויל? — זאָג איך. — המ... פיש איז דאָ ביי אייך געפילטע?

— נאַכ'ן מארק פיש? — זאָגט זי — אַ שענע מעשה!

— נו, לאָז זיין באָרשטש, — זאָג איך — אַז ניט קיין פיש.

— וואו האָט איהר געזעהן — זאָגט זי — נאָך האַלבען טאָג באַרשטש? אַ באַרשטש דאַרף זיך קאָכען — דאָס ווייסט איהר, צי ניין?

— אַלסדינג — זאָג איך — באַדאַרף זיך קאָכען.

— אַבי איהר ווייסט, — זאָגט זי — איז גוט!

— נו, — זאָג איך — איז קיין ראָסעלפלייש אויך ניטאָ?

— פון וואַנעט — זאָגט זי — האָט זיך גענומען אַ ראָסעל־פלייש? ס'איז געווען אַ ראָסעלפלייש, האָט מען איהם אויפ־געגעסען.

— נו, — זאָג איך — לאָז זיין אַ יויך!

— מיט וואָס, — זאָגט זי — ווילט איהר, זאָל זיין די יויך? מיט מאַנעגרייפּלעך, מיט אַ מצה'לע, צי מיט מאַנדלען (אַ פּתח פערבייט זיך ביי איהר אָפּט אויף אַ קמץ).

— לאָז זיין — זאָג איך — מיט וואָס איהר ווילט, אַבי אַ יויך!

— אויף ווען, — זאָגט זי — ווילט איהר, זאָל זיין די יויך?

— וואָס הייסט, — זאָג איך — אויף ווען? אויף באַלד!

— וואָס הייסט, — זאָגט זי — אויף באַלד? איהר ווילט דאָך מסתמא אַ יויך זאָל זיין פון עוף? וואָסער טעם האָט אַ יויך אָהן עוף? און איין עוף באַדאַרף מען ערשט האַפּען, שיקען צום שוחט, אָפּפּליקען, מאַכען, זאַלצען, אָפּגיסען, אויסווייקען און צו־שטעלען. עס קאָן ארויסקומען הלואי אויף דער נאַכט.

— גיט זשע מיר אַזוי — זאָג איך — וואָס ניט איז: אַ שטיקעל פלייש, אַ ביסעל זופּ, אַ פּרעזשעניצע פון עטליכע אייער, אָדער עפּים געזאַלצענס, טאָמער האָט איהר?...

— אַ מאָדנער איד! — רופט זי זיך אָן צום אַלטען. — אַלסדינג גלוסט זיך איהם... אַ הערינג, אויב איהר ווילט, קאָן איך אייך מאַכען.

— לאָז זיין אַ הערינג, — זאָג איך — אַבי גיכער.

— ווי אַזוי ווילט איהר? — זאָגט זי. — מיט אַ ציבעלקע?

— מיט אַ ציבעלקע.
— און מיט עסיג אוי־עך?
— מיט עסיג אויך.
— און מיט בוימעל אוי־עך?
— מיט בוימעל אויך.
זי טהוט ווידער אַ טרייסעל דעם פאַרטוך, קאַטשעט־אָפּ די אַרבעל, לאָזט זיך געהן נאָך אַ הערינג און קעהרט זיך אום צוריק.
— ווי אַזוי האָט איהר ליעב אַ הערינג זאָל זיין — מיט אַ מילעך? צי מיט אַ רויג?
— לאָז ער זיין ווי ער וויל זיך, — זאָג איך — אַבי לאָז ער שוין זיין.
— געריביבערטע פישלעך עסט איהר?
— פאַר וואָס ניט? — זאָג איך.
— און אַדעסער קעפּאַליען? — זאָגט זי.
— בכבוד גדול! — זאָג איך.
— איך ווייס אָבער ניט, — זאָגט זי — צי זיי זענען שוין דאָ? מיר דאַכט, אַז זיי זענען נאָך נישטאָ, און אפשר זענען זיי שוין דאָ?... ניין, ס'איז נאָך פריה!... פון דעסטוועגן וועל איך געהן זעהן, טאָמער זענען זיי שוין דאָ...
רחל לאָזט זיך געהן און קעהרט זיך אום צוריק.
— אויף אידישען קאָלבאַס זענט איהר אַ בעלן?
— אָך! — זאָג איך. — אדרבה, קויפט, קויפט קאָלבאַסען, איך האָב ליעב קאָלבאַסען.
— איהר מיינט דאָך אודאי וואַרשעווער קאָלבאַסען?
— נו יאָ! — זאָג איך. — געוועהנליך, וואַרשעווער!
— אַזוי! — זאָגט זי. — וועט איהר מוחל זיין זיך דורכ־פאָהרען קיין וואַרשעוו, וועט איהר דאָרט עסען וואַרשעווער קאָל־באַסען. ביי אונז פאַרקויפט זיך כתרילעווקער קאָלבאַסען, פון אונזער אייגענער כתרילעווקער פאַבריקע, באַדאַרף מען האָבען צו זיי אייזערנע צייהן! שניידען מיט אַ מעסער איז אונמעגליך,

סיידען האקען מיט א האק — דער שווארצער יאָהר ווייסט זיי, וואָס זיי שטופען אַן אהינצו, וואָס ס'איז אזוי הארט? מע האָט אנומעלטען צעהאקט א קאָלבאָס, האָט מען געפונען א צוויאַק. אפּנים, זיי לעגען אריין צוויעקעס, סע זאָל געהן גוט אויף דער וואָג?...

— טאָמער וואָלט געווען גענוג רעדען? — רופט זיך אָן דער אלטער. — געה און ברענג צו טראָגען, און איין עק זאָל דאָס האָבען!

— וואָס הייכט, גלאָט ברענגען צו טראָגען? מע באַדאַרף דאָך וויסען וואָס ברענגען! איטליכער האָט זיך זיין משוגעת! אָט האָסט דו, אשטייגער, ליעב געפּרעגעלטע פיש; און אנדערע האָבען פיינט געפּרעגעלטע, האָבען ליעב באַק־פיש... צי, אשטיינער, פארהאַן אורחים ביי אונז אזעלכע, וואָס הייסען זיך אָפּקאָכען געהירען און עסען דאָס צעהאַקטערהייד מיט א ציבעלקע און מיט שמאַלץ... און ווידער איז פארהאַן אזעלכע, וואָס האָבען ליעב אין מיטען דער וואָך פּעטשאַי מיט צוגעטריקענטע פענעצלעך מיט קנאָבעל... און פארהאַן אזעלכע פרעסער, וואָס ווילען אייך אוועק־געבען די נשמה פאר איין אָנגעפילטע קישקע מיט פארפעל... און פארהאַן ווידער אזעלכע, וואָס איהר זאָלט זיי גילטען, זיי זאָלען אייך נעמען אין מויל אריין איין עסיגפלייש!...

— איך בעט אייך, — זאָג איך — ברענגט מיר וואָס איהר וועט שוין ברענגען, וואָרום איך בין טוידט־הונגעריג!

רחל געהט אוועק, און דער אלטער רופט זיך אָן צו מיר:

— נייען מאָס רעד!

— ס'איז אייערע א טאָכטער? — פרעג איך איהם.

— וואָסער טאָכטער? — מאַכט ער צו מיר. — ס'איז מיין ווייב, דאָס אנדערע ווייב ביי מיר. עך־עך־עך! אודאי איז דאָס ניט יענע... יענע, עליה השלום, איז געווען א אידינע, וואָס מע קריגט זי נישט!... דאָס הייסט, איך האָב צו דער אויך גאָר ניט; זי האָרעוועט נעבאָך זעהר געטריי. אז אָך און וועה איז איהר!... אָט דאָס שטיקעל מאַטראַץ, וואָס איהר זעהט, איז אונזער גאַנץ

בעטגעוואַנד... און דערצו בין איך אַ קראַנקער און אַ קאַפּריזנער! אויסשטעהן מיין שגעון — באַדאַרף מען זיין שטאַרקער פון אייזען! דאָס הייסט, בטבע בין איך דוקא אַ גוטער, נאָר מיך אַז מע דער׳רגזנ׳ט מיט אַ וואָרט, איז חיות ניט זיכער — וואָס סע קומט מיר אין האַנט פליהט דאָס אין קאָפּ אַריין!... אָט אַזאַ ספּילשלי־ויער בין איך!... איהר מיינט, איך האָב דאָס איהר ניט געזאָגט פריהער, איידער איך האָב זי גענומען? איך האָב איהר געזאָגט, אַז קיין האָניג וועט זי ביי מיר ניט לעקען! זי וועט זיין צופריעדען, אַז עס וועט זיין אַ שטיקעל ברויט און שטוב. פון פלייש און פון מילך שמועסט מען ניט. און האַרעווען — האָב איך איהר געזאָגט פריהער, אַז זי וועט האַרעווען פאַר דריי...

— צוליעב וואָס זשע האָט זי אייך גענומען? — פרעג איך איהם.

— וואָס הייסט — מאַכט ער צו מיר פערוואונדערט — צו־ליעב וואָס? און די שטוב איז ביי אייך אַ הונט?

— וואָסער שטוב? — זאָג איך. — אָט דער מויער איז דען אייערער?

— ניין! — מאַכט ער צו מיר מיט אַ געלעכטער. — איך מיין די „רעסטאָראַציע", וואָס איך האָב. ס׳איז שוין ביי מיר איין אייגנעפיהרט געשעפט פון כמה וכמה יאָהרען. אָט ווי ס׳איז ניט געשלאָגען איצטער די פּרנסה, פון דעסטוועגען איז פאָרט אַ שטוב! ווען איהר טהוט אַ קוק אויף מיין רחל׳ען, אַז זי טהוט זיך אָן און געהט אַרויס אויפ׳ן שפּאַציער, וואָלט איהר געמיינט, ס׳איז אַ גראַפיניע! זי איז טאַקי, קיין עין־הרע, זעהר אַ שענע. איצט איז זי שוין אַ ביסעל „אָפּגעבליאַקעוועט". איהר זאָלט זי געזעהן פריהער מיט עטליכע יאָהר!...

— וויפיעל קינדער האָט איהר? — מאַך איך צו איהם.

— טע־טע־טע! — מאַכט ער צו מיר. — קינדער! אָט דאָס איז די גאַנצע צרה, וואָס איך האָב קיין קינדער ניט!... אַ ביסעל

בראַנפּען וועט איהר נעמען? וועל איך אייך געבען א ביסעל „שפּירעט“.

— אָה, — זאָג איך — מיט׳ן גרעסטען כבוד!

— איך וועל אייך געבען אין א פינסטערער כלי. — מאכט צו מיר דער אַלטער און שלעפּט־ארויס פון בוזעם־קעשענע א פלעשעל און א קליין געגלייזט טעפּעלע און גיסט מיר אָן א ביסעל „שפּירעט“. דאָס ביסעל „שפּירעט“ מאכט מיר נאָך א גרעסערען אַפּעטיט, און איך פיהל, אז עס עקט זיך מיר דאָס חיות.

עס קומט רחל מיט׳ן הערינג און טהוט זיך א פּאַטש מיט ביידע הענד איבער׳ן קליידעל:

— אוי, א דונער איז מיר! איך האָב גאָר פאַרגעסען, אז אין שטוב איז ניטאָ נישט קיין בולקע און נישט קיין ברויט! וואָס פאר א געבעקס האָט איהר ליעב? אידישען קוילעטש, צי פראַנזאָלים, צי גאָר קאָרן־ברויט?

— וואָס איהר וועט דערזעהן פריהער — זאָג איך — אָט דאָס זאָלט איהר קויפען! איך בעט זעהר, איהר זאָלט מיך מעהר נישט פרעגען וואָס איך האָב ליעב! איך האָב אַלסדינג ליעב!

— א קאַפּריזנער אורח! — זאָגט רחל. — פּערעבענדיוועט נאָך מעהר ווי מיין מאַן!... מיין מאַן וואָלט א בעלן געווען אַלע טאָג א פרישען פּידפּאַלעק... אַלט־געבאַקען ברויט נעמט ער נישט אין מויל אריין... קאָן דען זיין אַלע טאָג פריש געבעקס? דאָס קאָן אויספיהרען סיידען קאָביליאַנסקי...

— נו, געה שוין, געה! — זאָגט צו איהר דער אַלטער. — זעהסט דאָך, אז זיי חלש׳ען עסען!...

רחל געהט אוועק נאָך געבעקס און עס קומט אריין א אידינע א הויכע מיט איין אויג: איין האַנד האַלט זי אין בוזעם און מיט דער אַנדערער האַנד קראַצט זי זיך אין אויהער.

— וואָס טהוט מען, רב משה־יענקעל, גיט מיר איין עצה? — זאָגט די הויכע אידינע צום אַלטען. — ביי מיין שמואל׳קען האָט זיך שוין ווידער צעשפּיעלט איין אויהערעל...

עס קומט אַן רחל מיט'ן געבעקס און מאַכט מיר דעם הערינג, און די הויכע אידינע הערט ניט אויף אויסצומאַהלען, ווי עס רינט ביי איהר שמואל'קען פון איין אויהערעל... זי האָט מורא, זי וועט ווידער מוזען אָנקומען צום רופא — ווייסט זי ניט, צו וואָסער רופא זאָל זי געהן? דען צו וואָסער רופא זי זאָל ניט געהן, ווייסט זי פריהער, אז ס'איז ארויסגעוואָרפען, מחמת די כתרילעווקער רופאים, דער רוח זאָל זיי נעמען, זענען גוטע בלוטצאפּערס! א כתרילעווקער דאָקטאָר אז איהר גיט חלילה ווינציגער פון א גילען, טהוט ער אייך א שמיץ אין פּנים אריין! ס'איז איהם קארג צו קרענקען, דעם פּראָפעסאָר!...

— גיט עפּיס א נדבה א קראַנקען! — מאַכט א איד מיט א בלוי פּנים און ציהט אוים א קליין אויסגעטריקענט הענטעל, וואָס איז בעשאַפען געוואָרען לכתחילה פאַר א סגולה אויף בעטען נדבות.

— גיט עפּיס א נדבה א ווייסטען קאַליקע! — רופט זיך אָן א נפש, וואָס געהט אויף די הענד, מחמת ביידע פיס זענען ביי איהם צענויפגעפלאָכטען און אונטערגעבויגען אונטער זיך.

— גיט עפּיס א נדבה א חולה־נופל'דיגען!...

איך וואַרף־אַוועק אין מיטען דער „סעודה", איך צערעכען זיך פאַר'ן עסען און אנטלויף פון דער „רעסטאָראַציע" וואו דער שוואַרצער פעפער וואַכסט!

IV.

כתרילעווקער וויין און כתרילעווקער שכורים.

„נאָך אזא מיטאָג וואָלט געווען גוט פערטרינקען מיט א גלעזעל וויין", — אזוי טראַכט איך מיר און דערזעה איין אויפ־שריפט: „בכאן מוכרים יי"ג, מעד וביער למקח השוה".

איך לאָז מיך אראָפּ אין א פינסטערען קעלער, צווישען פעסער און פעסלעך, צעבערס און פלעשלעך, און דערזעה, ביי דער זייט זיצט א היבשער בחור מיט איין אונטערגעבונדען געשוואָלען פּנים איבער א מולטער און האַקט ראָזינקעס מיט א האַקמעסער.

— וואו איז ערגיץ דער בעל־הבית? — פרעג איך דעם בחור.

— דער בעל־הבית? — מאַכט צו מיר דער בחור און נעמט־אָן א פולע זשמעני מיט ראָזינקעס, טהוט א שמיר איבער'ן מויל און חראָמקעט מיט די צייהן גאַנץ געשמאַק. — דער בעל־הבית איז אין קאַמער, ער מאַכט „ווימאַראַזינג".

— וואָס הייסט — זאָג איך — ער מאַכט „ווימאַראַזינג"?

— איהר ווילט וויסען, — מאַכט צו מיר דער בחור — ווי אזוי מע מאַכט „ווימאַראַזינג" ביי אונז אין כתרילעווקע? מע נעמט ראָזינקעס און מע האַקט און מע האַקט, און מע האַקט זיי אריין אין א גרויס פאַס אריין, מע בויטעט אָן דאָס איבעריגע מיט וואַסער פון דער גנילאָפּיאַטקע און מע מישט אריין האָפּען, הויבט דאָס אָן צו שפּיעלען, און אז סע צעשפּיעלט זיך, ווערד א גע־שמאַנק, אז מע קאָן דערוואַרגען ווערען! נעמט מען א פּאָר עמער „שפּירעט" און מע האַקט־אריין עפּיס א מין פּראָשעק אזעלכען, וואָס סע קאָסט א גילען א פּוד; נאָכדעם זייעט מען דורך דעם גאַנצען וויין דורך א גויישען העמד און מע שרייבט אָן מיט קרייד

אויף דעם פאַס: „ו ו י מ אָ ר אָ ז י ג אַ ק ע ר מ אַ ן“. און אַז איהר ווילט, דער וויין זאָל זיין רויט, נעמט מען דעם אייגענעם ווימאָראָזיג און מע פאַרפאַרבט איהם מיט גאַלעש־טינט און מע שרייבט אָן מיט קרייד אויף דעם פאַס: „ז מ י ר ע ר פ ע אָ ד אָ־ ס י ע“, אָדער „א ו נ ג ע ר ש ע ר מ אַ ל אַ ג ע“... און כתרילעווקער מבינים זשליאָקען די דאָזיגע קאַקאַפּיציע און לעקען די פינגער... שאַ, אָט געהט דער בעל־הבית, אַרויסגעהן זאָל פון איהם די פּאַרע!

דערזעהן דעם בעל־הבית געוון, הויבט דער בחור אָן צו האַקען די ראָזינקעס מיט אַלע כחות.

— וואָס האָט איהר געוואָלט? — מאַכט צו מיר דער בעל־הבית, אַ רויטער איד, ניט קיין הויכער, מיט אַ הייזעריג קול און מיט איין אויג איין אָפּענעם, וואָס אפילו אַז ער שלאָפט, מוז ער דאָס אויך, אפּנים, האַלטען אָפען.

— אַ גלעזעל וויין. — זאָג איך.

— אַ לאַחדים־גלעזעל־וויין? — מאַכט ער צו מיר, דרילעוועט איין אויהער און קוקט אויף דער סטעלי.

— אַ לאַחדים־גלעזעל־וויין. — זאָג איך.

— וואָס זשע — זאָגט ער — האָט איהר זיך אַראָפּגעלאָזט אין קעלער? פאַר וואָס זענט איהר ניט אַרויפגעגאַנגען אויבען? קריכט־אַרויף און נעמט זיך, זייט מוחל, רעכטס!

איך קריך־אַרויף און נעם מיך רעכטס און קום־אַריין אין אַ פינסטערען חדר, פול מיט רויך און מיט בלאָטע. עס שטעהען עטליכע טשאַכאָטעטשנע הינקענדיגע בענקלעך, און אידען זיצען, רויכערען פּאַפּיראָסען און טרינקען „ווימאָראָזיג“. זיי זינגען ניט, שרייען ניט, שלאָגען ניט מיט די הענד אין טיש אַריין און בעווייזען ניט קיין שום מיאוס'ע שטיק; וואָס דען טהוען זיי? זיי זיצען און זויפען דעם „ווימאָראָזיג“ פון די גלעזלעך, פעררויכערען אַ פּאַפּיראָס, זיפצען און קרעכצען און רעדען שטילערהייד. אָט

זיצען צוויי אידען ביי א טישעל, אראפגעלאזט די קעפּ. מע זעהט, אז ס'איז ביי זיי אויסגעגאנגען ווערטער. האפּט זיך אויף איינער:

— וואָס זאָגסט דו, שמעון־דוד, אויף דעם „ווימאראזיג", הא?

— וואָס זאָל איך זאָגען אויף דעם „ווימאראזיג"? — האפּט זיך אויף דער אנדערער, ווי פונ'ם שלאָף. — ס'איז א „ווימאַראזיג" פון גאָט! ס'איז שוין איין מאָל א „ווימאַראזיג"!

— מע באדארף איהם פרעגען, צי וועט ער האָבען פון דעם איינענעם „ווימאַראזיג", אם־ירצה־השם, אויף פסח?

— דו זאָרגסט זיך שוין פאר פסח? ביזט שוין, אפנים, א באוואָהרעגטער מענטש ארום און ארום, נאר פסח'יגער „ווימאַראזיג" געהט דיר אָפּ?

— וואָס דען, איך בעט דיך, אז אַך און וועה איז מיר!

— אז אַך און וועה איז טאקי דיר, אז דו באדארפסט זיצען אָט־א־דאָ א גאנצען טאָג, אויסבאהאלטען זיך פונ'ם ווייב, זי זאָל ניט מאָנען אויף שבת.

— דערמאָן מיר ניט דאָס ווייב, געב מיר בעסער מיט א פּיסטויל אין הארצען! וואָס קאָן איך איהר געבען? צרות קאָן איך איהר געבען, אז אַך און וועה איז מיר!

— דו מיינסט, מיר איז בעסער? אז אַך און וועה איז מיר אויך!

— איך וויים, אז דיר איז אויך ניט בעסער, אז אַך און וועה איז אונז ביידען! לחיים! לאָמיר זיין געזונט...

נאָך צוויי אידען זיצען ביי איין טישעל, איינער מיט א גאנ־צער קאפּאָטע, און דער אנדערער מיט א צעריסענער קאפּאָטע. דער וואָס מיט דער גאנצער קאפּאָטע רעדט, און יענער וואָס מיט דער צעריסענער קאפּאָטע קוקט איהם גלייך אין די אויגען אריין און שאָקעלט־צו מיט'ן קאָפּ.

— פארשטעהסט דו שוין, ווי אזוי לוי־יצחק דרעהט־אויס א געשעפט?... לוי־יצחק קאָן זיך ארייננדרעהען און דרעהען און פאר־דרעהען אי זיך, אי יענעם, און סוף־כל־סוף פּאָרט אויסדרעהען!

וואָרום איך, אַז איך טרעט־צו צו אַ געשעפט, שמעק איך פריהער, שאַ, פּאַוואָלינקע, נישט געכאַפּט... און אַז איך שמעק גוט אָן וואו עס האַלט, טהו איך מיר אַ פּאַרקע הינטען־אַרום — דאָס, יענס, לאַקש, בוידעם, ציבעלע, טאָמער אַזוי, טאָמער אַזוי, וואָס וועט אייך אַהרען, ממה־נפשך, ווי זאָגט ער: גוט איז אַ חיי־שעה!... אַי, טאָמער טהוט מיר יענער אַ קוק־אַוועק און איך דערזעהע, אַז ס'איז אויף צרות, אויף קידער־ווידער? טרעט איך מיר אָפּ אָן אַ זייט און — שאַ! לאָז זיך עס טהון אָהן מיר!... אויב ס'איז באַשערט, וועט דאָס ניט אַוועק, און אַז מע וועט באַדאַרפען פּאָרקען, וועט מען פּאָרקען... פאַרהאַן אַ פּייטערבאַרג איז פאַרהאַן!... מיר ווייסען שוין, וואו אַ טיר עפענט זיך, מיר פאַרשטעהען דאָס מין... מיר קענען די עברי וואָס מע דאַרף... טאָמער דאַרף מען שרייבען, געפינט־מען שוין דעם, וואָס ער שרייבט... דער עיקר איז, ס'זאָל זיין שטיל — ששש!!! (ער טהוט זיך אַליין אַ ביס דעם קולאַק און ווערד שטיל).

נאָך עטליכע אידען מיט פערשיעדענע קאַפּאָטעס און אַלערליי קאַשקעטען זיצען ביי איין טישעל און רעדען אַלע מיט אַ מאָל, אַזוי, אַז זייערע ווערטער ווערען צענויפגעגאָסען אינאיינעם, און עס קומט אויס אַ מישמאַש פון מסחר, פון פּאָליטיק, פון „ווימאַראַזיג“, פון אַמאָליגע יאָהרען, פון היינטיגע קינדער, פון דאָקטוירים, פונ'ם טראַמוואַי, פון דער טאַקסע, פון אַ רוח־אין־די־כתרילעווקער־נגידים'ס־טאַטען־אַריין — ס'איז שווער אַרויפצוכאַפּען אויפ'ן פּאַפּיער דאָס, וואָס סע ווערד דאָ גערעדט. און ביי דער זייט שטעהען ווילד־פרעמדע אידען, וואָס טרינקען ניט קיין „ווימאַראַזיג“, נאָר זיי זענען אַריינגעגאַנגען אַהער גלאַט אַזוי, הערען וואָס מע רעדט טאַקי, און אין איין וועג זיך אָנוואַרעמען...

נאָך אַ קאָמפּאַניע אידען זיצען אַרום טיש, טרינקען „ווימאַראַזיג“ און זינגען אַ ליעדעל, און דוקא אויף גוייש; נאָר שטיל, אָהן געפילדער, מיט זעהר אַ וויינענדיגען נוסח, ווי מע זאָגט סליחות אָדער תהלים:

אברהמניו! אברהמניו!
אָבינו טי נאש!
טשעמו טי נע פּראָסיש
אלהינו נאש!
אַלבאָ נאָס וויקאָפּיט,
אַלבאָ נאָס וויפּראָסיט —
לאַרצנו נאשו,
לזעמליו נאשו!?...

אַז עס האַלט ביי'ם „וויקאָפּיט", מאַכען זיי דאָס מיט אַ שטורם, מיט אַ ירגזון, דאָס הייסט, מיט שטאַרקייט; נאָר אַז עס קומט צום „וויפּראָסיט", ווערען זיי מיט אַ מאָל ווייך, בויגען־איין די קעפּ און מאַכען מיט די הענד, ווי, להבדיל, אַ פּרומער חזן ימים־נוראים פאַר'ן עמוד. און ביי'ם „לאַרצנו נאשו, לזעמליו נאשו" צעוויינען זיי זיך טאַקי מיט טרערען, ווי קליינע קינדער...

— עי־עי־עי־עי! — רופט זיך אָן איינער פון דער קאָמפּאַניע, אַ איד, וואָס דאָס קאַשקעטעל ליגט איהם שוין אויף יענער האַלבע קאָפּ, די אויגען זענען ביי איהם ווי שלעפעריג און די צונג פּלאָנ־טעט זיך שוין אביסעל צווישען די צייהן. — וואָס וואָלט געווען, אַשטייגער, כּדומה למשל, מע זאָל אונז אָפּגעבען, הייסט דאָס, ארץ־ישראל? האַ, יענקעל? וואָס זאָגסט דו, יענקעל? דו ביזט דאָך עפּיס אַ יודע־נגן!

— ארץ־ישראל? — זאָגט יענקעל, ציהט־אויס דעם האַלז און קראַצט זיך אונטער'ן קאָלנער. — ארץ־ישראל? ע! ס'וואָלט אודאי געווען ניט שלעכט... עפּיס טהוען זיי, זאָגט מען, דאָך אין דעם — ווי אַזוי הייסען זיי? די... די... די...

— די ציוניסטען? — האַפּט איהם אונטער נאָך איינער. — בּלאָטע! ס'וועט גאָר ניט זיין פון דעם!

— פאַר וואָס? עפּיס באַדאַרף דאָך זיין אַלסדינג מיט אַ טעם!

— אַזוי. מסתמא ווייס איך, אַז איך זאָג. איך האָב פיינט רעדען גלאַט אַזוי. דו ווייסט דאָך, אַז איך זאָג, איז געזאָגט!

— איהר זענט אַלע בהמות! — רופט זיך אָן אַ ראַקאָוואַטע אידעל מיט אַ ליוסטרינענער קאַפּאָטע, רעדט פּאַוואָלי, צעהלט די ווערטער, לענט־ארויף דעם פינגער אויף דער נאָז, האַלט דאָס מויל אין אַ זייט און שמייכעלט צו זיך אַליין זעהר געשמאַק, און די בעקלעך פלאַמען איהם. — איהר זענט פערד, ווי איך בין אַ איד, אוי, זענט איהר פערד! איך קוק און שווייג און הער זיך צו, וואָס איהר רעדט: ציוניסטען, שמיוניסטען, קעבעבע מיט לאָק־רעץ!... איך זעה־ארויס, אַז איהר ווייסט קיינער ניט מה דקאמרי רביצין! אויב איהר ווילט, וועל אַ י ך אייך זאָגען וואָס דאָ ליגט! די מעשה דערפון איז אַזוי... נאָר הערען זאָלט איהר מיט קאָפּ!...

ער נעמט דאָס בערדעל אין מויל אריין, פערמאַכט די אויגען, טראַכט לאַנג־לאַנג און האַפּט זיך אויף פונ׳ם שלאָף און טהוט אַ מאַך צום בעל־הבית, קנאַקט־צו מיט׳ן פינגער:

— רב זייט־זשע מוחל! הייסט געבען נאָך אַ פלעשעל „ווי־מאַראַזיג”!...

V.

כתרילעווקער טהעאַטער.

ארויסגעגאַנגען פונ'ם ווייז־קעלער, האָב איך דערזעהן איין אַפיש מיט גרויסע אותיות, אויף אידיש, אָפּגעדרוקט די דאָזיגע ווערטער:

„דאָס ערשטע מאָל אין כתרילעווקע!
„דאָס אידישע טהעאַטער!
„דער אמת'ער אדלער פון אמעריקא!
„דער גרעסטער קאָמיקער פון דער וועלט!
„איהר וועט צעגעהן פאר געלעכטער!
„אזא באבע יאחנע איז נאָך ניט געווען זינט די וועלט שטעהט!
„אזא האָצמאַך, ווי ביי אונז, איז נאָך גאָר ניט געבוירען געוואָרען!
„היינט שפּיעלט מען אַ שפּאָגעל־נייע אָפּערא:

!קאָלדוניאַ!

„אידען! פערזעצט וואָס איהר האָט!
„אידען! געהט אין טהעאַטער!
„אידען! איהר וועט זיך מחיה זיין!
„אידען! לויפט!
„בילעטען קויפט!
„גיכער! גיכער!
„ווי אַ וויכער!"...

אונטען געהט גע'חתמ'עט: דער רעזשיסער, דער דיריזשער און דער אנטרעפּרינער — טאקי אדלער אליין, דער אמת'ער אדלער פון אמעריקא, דער גרעסטער קאָמיקער אין דער וועלט.

— איהר ווייסט ניט, וואו איז דאָ ערגיץ דאָס אידישע טהעאַ־טער? — טהו איך אַ פרעג אַ אידען, וואָס לויפט פאַרביי מיר מיט אַ פּעקעל סחורה אונטער דער האַנד.

— דאָס אידישע וואָס? — מאַכט צו מיר דער איד מיט'ן פּעקעל סחורה און שטעלט זיך אָפּ און בעטראַכט מיך פון קאָפּ ביז די פיס.

— דאָס אידישע טהעאַטער — זאָג איך.

— וואָסער טהעאַטער? — זאָגט ער.

— דאָס טהעאַטער, — זאָג איך — וואָס מע שפּיעלט דאָרט.

— ווער שפּיעלט דאָרטען? — פרעגט ער מיך.

— אדלער — זאָג איך — שפּיעלט דאָרטען.

— וואָסער אדלער? — מאַכט ער צו מיר.

— אדלער, — זאָג איך — דער אמת'ער אדלער.

— פון וואַנען איז ער? — מאַכט ער צו מיר.

— פון אַמעריקע — זאָג איך — איז ער.

— פון אַמעריקע? — מאַכט ער צו מיר. — וואָס זשע טהוט ער היע?

— ער שפּיעלט דאָ — זאָג איך — אינ'ם אידישען טהעאַטער.

— וואָס זשע שפּיעלט ער? — זאָגט ער.

— „קאָלדוניאַ" — זאָג איך — שפּיעלט ער.

— וואָס זשע הייסט דאָס „גאָלדוניע"? — מאַכט ער צו מיר. איך וויל אַוועקגעהן, לאָזט ער מיך ניט; ער וויל, איך זאָל איהם נאָר דערצעהלען, וואָס דאָס איז אַזעלכעס „טרעיאַטער", און וואָס הייסט „גאָלדוניע", און ווער איז דער אדלער, וואָס ער איז געקומען פון אַמעריקע?... איך דערצעהל איהם, און ווי ווייט מעגליך מאַך איך איהם קלאָר, וואָס איז אַזעלכעס טהעאַטער, און וואָס איז „קאָלדוניאַ", און ווער איז אדלער. מיין איד הערט־אויס אַלסדינג מיט קאָפּ, בויגט זיך אָן, טהוט אַ שפּיי־אויס און בעהט־אַוועק אָהן אַ זייט־געזונד.

— חנה־ביילע! וואוהין לויפסט דו אזוי? — שרייט א ווייבעל צו דער אנדערער איבער דער גאנצער גאס און האָרחעלט, קאָן ניט אויסרעדען קיין „ריש".

— אין טהעיאַטעה אהאָן! — ענטפערט איהר דאָס אנדערע ווייבעל אויך מיט א האָרחלען און מיט א קמץ דאָרט, וואו מע דאַרף א פתח. — נו, און דו געהסט גאָה ניט אין טהעיאַטעה אהאָן?

— אחויסגעהן זאָל איהה די נשמה! — מאַכט דאָס ערשטע ווייבעל. — וואָס זאָגסט דו צו מיין כתרילעווקעה נגידית? זי וויל, איך זאָל איהה היינט מאַכען די גענז, מאַכען זאָל זיך איהה א מכה! און פּהעגלען שמאַלץ, פּהעגלען זאָל מען שוין זי, חבונו־של־עולם! די גאַנצע וועלט געהט אין טהעיאַטעה, און איך דאַהף זיין געבונדען, בינדען זאָל מען זי שוין אויף אלע פיעה, ליעבעה גאָט!

— וואָס העהסט דו זי? — זאָגט דאָס אנדערע ווייבעל. — פּאַה דיין געלט מעגסט דו געהן וואו דו ווילסט.

— איך העה זי ווי המן דעם גחייגעה!... — מאַכט דאָס ערשטע ווייבעל. — איך לויף אהיים, איך טהו זיך איבעה און געה אין טהעיאַטעה אהאָן, זי זאָל אפילו אויפלויפען ווי א באחג!

ביידע ווייבלעך צעגעהען זיך, און איך האָב דערווייל מיט וועמען צו געהן אין טהעאַטער. דאָס ווייבעל קוקט זיך אלע ווייל־ע ארום און זעהט, ווי איך געה איהר נאָך, בלייבט זי שטעהן א ווייל־ע און נעמט זיך רעכטס — איך געה רעכטס; זי נעמט זיך לינקס — איך געה לינקס; זי געהט פּאַוואָלי — איך איהר נאָך. הויבט אָן דאָס ווייבעל לויפען, אזוי ווי מע לויפט אויף א שרפה.

— וואָס איז? — פרעגט מען זי. — וואו לויפסט דו? גאָט איז מיט דיר!

— עפּיס א שלים־מזל! — זאָגט דאָס ווייבעל און ווייזט אָן אויף מיר. — עה געהט מיה נאָך שוין פון א שעה. איך ווייס ניט וועה עה איז!...

גיך ווערד בעשאַפען אַרום אונז אַ גאַנץ רעדעל פון אידען, ווייבער און קינדער. מע הויבט־אָן טייטען אויף מיר מיט די פינגער... עס פאָהרט־דורך פאַרביי אַ בעל־עגלה, חאַפּ איך מיר אַריין איןביידעל און היים מיך פיהרען אין טהעאַטער אַריין.

צוגעפאָהרען צום טהעאַטער, טרעף איך אַ גאַנצע חאַליאַסטרע מיידלעך מיט בחורים שטעהען אין דרויסען, רעדען און לאַכען און שיטען מיט ווערטלעך.

— לאָזט דורך דעם פּריץ! — שרייט איינער צום אַנדערען.

— פּאַוואָלי, איהר וועט איהם חלילה צעקנייטשען דעם קאַפּעליש! — שרייט נאָך איינער.

קוים מיט צרות, מיט לייד, זיך דורכגעשטופּט דורך דער חאַליאַסטרע צו דער קאַסע, אַ קליין פענסטערעל, טהו איך אַ פרעג, צי קאָן איך בעקומען אַ בילעט, און די חאַליאַסטרע פון הינטען שטופּט מיך און קוועטשט מיך פון אַלע זייטען.

— וואָסער אַ בילעט ווילט איהר? — פרעגט מיך דער קאַסיר, אַ דאַרער בחור מיט אַ לאַנגען גאָרגעל.

— וואָסערע בילעטען האָט איהר? — פרעג איך דעם קאַסיר.

— פאַרהאַן — זאָגט דער קאַסיר — אויף אַ גילען און אויף צוויי גילען און אויף דריי גילען.

— און טייערער איז ניטאָ ביי אייך? — פרעג איך איהם, און די חאַליאַסטרע בשעת מעשה הערט ניט אויף צו פּילדערען.

דערהערט פון מיר אַזעלכע דבורים, חאַפּט זיך אויף דער קאַסיר פונ'ם בענקעל, שטעקט־אַרויס דעם קאָפּ פונ'ם פענסטערעל און שרייט־אויס אויף דער חאַליאַסטרע מיר גלייך אין פּנים אַריין:

— אַ רוח אין אייער מאַטענ'ס טאַטען אַריין! איהר וועט זיך ניט צעגעהן? אָט שיק איך אייך אַרויס רב לאָזער דעם גאָראָדאָוואָי מיט אַ קישקע וואַסער! קומט — מאַכט ער צו מיר — אַהערצו אין טויער אַריין.

די חאַליאַסטרע טרעט־אָפּ אַ ביסעל אויף אַ זייט, און איך שלאָג מיך דורך דורכ'ן טויער אין הויף אַריין. אין הויף שטעהט

א גרויסע שטאהל, אדער א שאלאש, וואס פון די ברעטער לייכט זיך דורך א פייערל און עס לאזט זיך הערען א געשריי פון מענ־שען. א האלבע טיר פון דעם שאלאש שטעהט אפען, און צוויי געזונדע יונגען שטעהען און געבען אכטונג, מע זאל זיך ניט אריינ־חאפען אין טהעאטער אהן א בילעט.

— אידען! איינציגוויז געהט! איינציגוויז! — שרייט א איד מיט איין אויסגעפליקטער בארד און מיט א שווערד אויף דער זייט — אפנים, דאס מוז זיין רב לאזער גאראדאוואי. נאר דער עולם הערט איהם, ווי דעם קאטער: מע וויל ניט געהן איינ־ציגוויז; איטליכער וויל פריהער און אלע שפארען זיך מיט א מאל.

— לאז דורך, דו יון מיט דער שפאגע! דו זעהסט ניט, ווער סע געהט? — אזוי שרייט איינער און שטופט זיך דורך מיט גוואלד, שיט מיט ווערטער אויף די אקטיארען: „פייפער", „האָ־לעדראנעץ", „גרינער אגרעס", „לעדיגע קישקע"!

איך קוק מיך ארום: ווער רעדט דאס? עפּיס זעהר א קענטליכע שפראך. איך קוק מיך צו — איך האב איהם דער־קענט: ס'איז נח דער שוויצאר פון מיין סטאנציע „האטעל טערקאליא". נאך איהם שלעפט זיך א גאנץ געזינדעל ווייבער, בחורים און מיידלעך.

— ווער איז דאס ווייבעל? — פרעגט איהם איינער פון די אקטיארען.

— דאס איז מיין ווייבעל. — ענטפערט נח. — דו קענסט ניט מיין שרה־פערל? און דאס זענען מיינע קינדער.

— און דאס?

— דאס איז מיין שוויעגער.

— און די דאזיגע?

— דאס איז מיין ווייב'ס א שוועסטערל.

— און ווער איז דער יונגערמאן?

— דאס איז איהר חתן.

— און ווער איז דאָס מיידעל?
— דאָס איז דעם חתן׳ס א שוועסטער.
— און ווער איז דער בחור?
— דאָס איז דעם חתן׳ס שוועסטער׳ס א חתן.
— און ווער איז אָט דאָס מיידעל?
— דאָס איז זיין שוועסטער, דאָס הייסט, דעם חתן׳ס שוועסטער׳ס חתן׳ס א שוועסטער.

— א היבשע משפחה ביי אייך, רב נח!...

— זאָלט דיר אין די אויגען, שטיינער דיר אין הארצען! — מאכט צו איהם נח. — זאָג חאָטש „קיין עין־הרע“, דו אקטיאָר־טשיק! דו קאָמעדיאַנטשיק! דו בערענטרייבער! דו גאָרגעל־רייסער! דו בולקעשלינגער!...

תיכף נאָך נח דעם שווייצאר שפּארט זיך דורך דער משרת פון׳ם האָטעל מיט די גרויסע שטיוועל. איינער פון די צוויי אק־טיאָרען, וואָס שטעהען ביי דער טיר, דערלאַנגט איהם א זעץ פון הינטען און שטופּט איהם אריין אין טהעאַטער אריין.

נאָך איהם דערזעה איך פערשיעדענע פּארשוינען שפּארען זיך דורך, מעהרסטענטייל אָהן בילעטען. צווישען די פּארשוינען דער־קען איך מיין בעל־הבית פון דעם „האָטעל טעריקאַליע“ מיט עפּיס א אידינע זעהר א גראָבע, וואָס געהט, ווי אויף רעדלעך, און קאַ־טשעט זיך, ווי א קאַטשקעלע.

— א? איהר זענט אויך דאָ? — מאַך איך צום בעל־הבית און פערגעס, אז ער איז טויב ווי די וואַנד.

— נישקשה! — ענטפערט ער מיר און שרייט אויף א קול, גלייך ווי איך וואָלט דאָ געווען דער טויבער. — זיי זינגען קיין מעשה ניט!

— איהר זענט דאָ דאָס ערשטע מאָל? — פרעג איך איהם

— ס׳איז רב ליפּע׳ס שטאָהל. — מאכט ער צו מיר. — א גאַנץ יאָהר האַלט מען דאָ בהמות אָדער פערד.

— קום שוין, קום! — רופט זיך אָן צו איהם די גראָבע

אידינע און טהוט איהם א שלעפּ ביי דער פּאָלע, און זיי געהען אוועקביידע און בעזעצען זיך גאַנץ אויבען־אָן.

— הערט נאָר, איהר אַקטיאָרען! וואו זענט איהר ערגיץ? — אזוי רופט זיך אָן איינע א דאַמע מיט א הוט, מיט א ווייסער פעדער און מיט בריליאַנטען, און נעבען איהר שטעהט א קאוואַליער מיט א קאַפּעליוש און מיט א געשוירען בערדעל.

עס שפּרינגט־אונטער איינער פון די אַקטיאָרען, א בחור מיט א קורץ רעקעל, מיט א קויטיג העמד און מיט א הונגעריג פּנים.

— וואָס ווערט איהר עפּיס זאָגען, מאַדאַם?

— וואָס הייסט, וואָס וועל איך זאָגען? — מאַכט צו איהם די מאַדאַם. — מיר האָבען דאָך געקויפט בילעטען. פאר וואָס ווייזט מען אונז ניט אונזערע ערטער?

דער לאַנגער אַקטיאָר מיט'ן הונגעריגען פּנים נעמט ביי זיי די בילעטען און פיהרט זיי צו גאַנץ אויבען־אָן און וויל זיי בעזעצען — זענען פערנומען אַלע בענקלעך.

— זייט זשע מוחל, איהר האָט זיך געזעצט ניט אויף אייערע ערטער! — מאַכט דער אַקטיאָר צו א בחור מיט א מיידעל, וואָס זיצען און קנאַקען ניסלעך פון א שקאַרמוצעל.

— ווער האָט אייך געזאָגט, אז מיר זיצען נישט אויף אונזערע ערטער? — זאָגט דער בחור און טהוט זיך זיין אַרבייט.

— ווייזט אייערע בילעטען! — זאָגט צו זיי דער אַקטיאָר און נעמט ביי זיי די בילעטען, און ווייזט זיי וואו זיי דאַרפען זיך זעצען, א סך נידעריגער.

— וואָס הייסט — מאַכט דער בחור — איהר וועט אונז זאָגען דעות, וואו מיר זאָלען זיך זעצען? וואָס איז דאָ, להבדיל, א מקום קדוש, א שוהל, צי וואָס?

דער אַקטיאָר לאָזט זיך אריין מיט איהם אין א לאַנגען שמועס. דער בחור מיט'ן מיידעל ריהרען זיך ניט פון די ערטער און קנאַקען ניסלעך. דער לאַנגער אַקטיאָר מיט'ן הונגעריגען פּנים פּרובט זיך ביי אַלע איבעריגע פּאַרשוינען וואָס אין טהעאַטער, נאָר דאָס גאַנצע

פובליקום זיצט אויף די ערטער גאַנץ פעסט, קיינער וויל ניט אָפּ־טרעטען, חאָטש נעם פיהר אַרויס דאָס גאַנצע טהעאַטער מיט גוואַלד.

די דאַמע מיט דער ווייסער פעדער און מיט די ברילּיאַנטען בייזערט זיך: „וואָס איז דאָס פאַר פאַריאַדקעס אין כתרילעווקער טרעיאַטער?“ זי שרייט, מע זאָל איהר אומקעהרען דאָס געלד, וואָס זי האָט בעצאָלט פאַר די בילעטען! וואו איז ערגיץ לאָזער גאָראָ־דאָוואָי?!...

עס בלייבט, אַז מע זאָל ברענגען עקסטראַ פון איהרעטוועגען צוויי שטוהלען, און עס ווערד אביסעל שטילער.

ביסלעכווייז ווערען אָנגעצונדען די לעמפּלעך, וואָס רויכערען און לאָזען זיך הערען מיט אַ שאַרפען ריח פון גאַז. איינציגווייז בעווייזען זיך די כלי־זמר ביי דער סצענע, וואָס איז איבערגעצויגען מיט אַ ליילעך. פריהער פון אַלע קומט צו געהן דער באַס, אַ גרויסער איד מיט גראָבע פאות און מיט בייזע אויגען, ווי ביי אַ גזלן. באַלד נאָך איהם בעווייזט זיך דער קעסעלפויק, אַ האַרבאַ־טער בחור מיט אויסגעקראַכענע האָר. נאָכדעם קומט דער טראָ־מייטער, אַ נידעריגער איד מיט גראָבע ליפּען, דער פלייטיסט מיט אַ טשאַחאָטקע־פּנים און אַ טרובאַטש מיט גנבה'שע אויגעלעך, וואָס לויפען אהער און אהין, און צוויי דריי יונגע לייט מיט פיעדלען, און ערשט אויפ'ן סוף — דער ערשטער פיעדלער, דער עלטסטער פון אַלע כלי־זמר, דער דיריזשער, — אַ רויטער בחור מיט אַ ווייסער פּאַפּיערענער מאַנישקע, מיט אַ קורצען פּידזשאַק, מיט שטאַרק־אָנגעפּאָמאַדעטע האָר און מיט אַ גרויסען בלויען שניפּס. ער שטעלט זיך מיט'ן פּנים צום פובליקום, קנאַקט־אויס אַלע פינגער און שמייכעלט פון דער ווייטען צו עפּיס אַ מיידעל מיט ווייסע הענטשקעלעך. די גאַנצע קאַפּעליע זעצט זיך אויס, און מע נעמט זיך אָנשטעלען די אינסטרומענטען. קודם כל טהוט דער דיריזשער אַ קלאַפּ מיט'ן סמיטשיק איבער'ן פיעדעלע, און דער טראָמייטער מיט די גראָבע ליפּען גיט אַ טאָן, און תיכף נאָך איהם שטעלען אַלע איבעריגע אַ טאָן, און הויבען אָן זיך דורכרעדען אויף זייערע אינסטרומענטען:

דאָס פּיעדעלע פערגעהט זיך, וויינט און חליפּעט, דער טראָמייט מאַכט „האָלדיר!" ווי איין אינדיק, וואָס מע האָט איהם שטאַרק צערייצט, דער באַס בורטשעט־אונטער, ווי א בער, און די פליט פייפט זיי אָן אַלעמען. אינאיינעם קומט דאָס אויס א מיש־מאַש, ווי פון עטליכע מאות וויבער אויף א יריד, און א געפּילדער פון א סך גענז און קאַטשקעס.

עס בעוויזט זיך עפּיס איינער א יונגערמאַן מיט א גרינער קאַפּאָטע, טראָגט אין איין האַנד א פּאַק מיט פּאַפּיערען, אין דער אַנדערער האַנד — א האַלבע בולקע מיט א שטיקעל הערינג, און זעצט זיך אַנידער גאַנץ אויבען־אָן אויף א קליין בענקעלע, אַקעגען דער סצענע, און בייסט־איבער.

— ווער איז דאָס? — הער איך, ווי די דאַמע מיט דער ווייסער פעדער פרעגט ביי'ם קאַוואַליער.

— דאָס איז זייער סופליערער. — ענטפערט איהר דער קאַוואַליער.

— וואָס הייסט סופליערער? — פרעגט איהם ווידער די דאַמע.

— דאָס הייסט: זייער פּירזאָגער. — זאָגט דער קאַוואַליער.

און פון יענער זייט ליילעך רעדען זיך איבער די אַקטיאָרען צווישען זיך פון פערשיעדענע זאַכען:

— וואו איז ערגיץ פּראַדעל די פּרימאַדאָנע, צו אַלדי שווארצע יאָהר?

— זי איז געגאַנגען צום שוסטער. זי האָט ניט אין וואָס אַרויסצוגעהן אויף דער סצענע. אָפּגעשפּרונגען איין אָפּצאַס.

— קראַנק געוועז געהן ביי טאָג? א שענע פּרימאַדאָנע!...

— אברהמעל, טהו אויס די הויזען!

— וואָס מאַכען דיר קאָלי מיינע הויזען?

— א שענע באָבע יאַחנע — מיט הויזען!...

— איך געה דאָך אויבען א קליידעל! וואָס מאַכט דאָס אויס?

— איך וויים, אז דו טראָגסט אויבען א קליידעל. וואָס וועט

אַבער זיין, אַז מע וועט דיך וואַרפען אין פייער? דעמאָלט פליהסטו מיט'ן קאָפּ אַראָפּ און מיט די פיס אַרויף, — וועט מען אַרויס־זעהן די הויזען!...

— געב מיר בעסער אַ ציה טהון פון דיין פּאַפּיראָס, דו פּאַר־כוץ!...

— האָצמאַך! וואו איז דיין באָרד? פּאַר וואָס קלעפּסטו ניט אָן די באָרד?... רבקה! שמיר דיר אָן דאָס פּנים מיט קרייד!... מנשה'קע! מאַך דיר אַ האָרב פון הינטען, בכדי דו זאָלסט האָבען מעהר פּנים פון אַ אידען!... וואו זענען ערגיץ די פּיס?

— וואָסערע פּיס?

— ווער האָט געבראַכט די פּיס פון יאַטקע?... טויזענד מאָל האָב איך אייך געזאָגט, אַז מע שפּיעלט „קאַלדוניאַ", באַדאַרף זיין אַ פּוס!... דער רוח זאָל אייך נעמען! ווערלוועל! וואָס ביזט דו פּאַר אַ רעזשיסער, דו יאָלד איינער?!...

פּלוצים ווערד אַ קלאַפּעריי אין טהעאַטער, אַז מע קאָן טויב ווערען. עס פליהט־דורך איינער מיט אַ גלעקעל און קלינגט. עס געהט־אַוועק עטליכע מינוט, דער עולם הויבט אָן ווידער צו שרייען און צו קלאַפּען. יענער ליפט ווידער דורך מיט'ן גלעקעל, און אַזוי עטליכע מאָל, ביז דער רויטער פּיעדלער האַפּט זיך אויף, טהוט אַ מאַך עטליכע מאָל מיט'ן קאָפּ אַרויף און אַראָפּ, מאַכט צו־רעכט דעם קאָלנער מיט'ן בלויען שניפּס, טהוט אַ זעץ מיט'ן שטעקעלע, און די כלי־זמר שפּיעלען־אָפּ אַ „שטיקעל". הויבט דער עולם ווידער אָן צו שרייען און צו קלאַפּען — שפּיעלען די כלי־זמר נאָך „אַ זאַך". עס ווערד ניט שטיל, ביז עס הויבט זיך אויף דער ליילעך, און דאָס שפּיעל הויבט זיך אָן.

צום אַלעם ערשטען געהט־אַרויס אַ מיידעל מיט איין אונ־טערשטע קליידעל און מיט צעפּלאָכטענע האָר, גלייך ווי עמיצער וואָלט זי נאָר־וואָס אויסגעפּאַטשט, און הויבט אָן זינגען אַ טרויעריג ליעדעל פון איין אָרעמער יתומה מיט'ן נוסח פון „סטאַאיט גאָראַ וויסאָקאַיאַ! וויסאָקאַיאַ!" — „אַ יתומה'לע! אַ יתומה'לע!" —

און דאָס גאַנצע פּובליקום האַלט זי אונטער: „אַ יתומה׳לע! אַ יתומה׳לע!“ — פריהער שטיל, וואָס ווייטער אַלץ העכער און העכער, אַזוי אַז מע הערט שוין מעהר ניט דאָס מיידעל זינגען, נאָר דאָס פּובליקום. שפּרינגט־אַרויס איינער פון די אַקטיאָרען אויף דער סצענע און בעט דעם עולם, „עס זאָל זיין שטיל“! דער עולם ווערד שטיל, אָבער נישט אויף לאַנג; דאָס מיידעל הויבט אָן צו זינגען, אַזוי זינגט מיט איהר גאַנץ קהל: „אַ יתומה׳לע! אַ יתומה׳לע!“...

עס שפּרינגט־אַרויס ווידער אַ מאָל דער אייגענער אַקטיאָר, נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל, ביז ער געהט־אַרויס פון די כלים און זאָגט זיי מיט׳ן הארבען וואָרט:

— איהר וועט ניט אַנשטומט ווערען? אָט רוף איך אַרויס רב לאָזער גאַראַדאָוואַי מיט דער קישקע, וועט אַ רוח אין אייער טאַטענ׳ס טאַטען אריין!...

דער עולם הערט־אויף צו זינגען, נאָר מע זאָגט מבינות, איט־ליכער נאָך זיין פערשטאַנד. דער זאָגט, אַז זי האָט אַ קול פון אַ „ריקבעט“, און דער זאָגט, אַז עמיצער זאָל איהר אונטערטראָגען אַ בולקע, וואָלט ער פערדיענט אַ מצוה... די הינטערשטע בענק שרייען, ס׳זאָל זיין שטילער! נאָר עס העלפט ניט. ביז עס פליהט־אַרויס אויף דער סצענע האָצמאַך, אַ איד מיט אַ מאָדנע שטריימעל, מיט איין האַלבע באָרד, מיט לאַנגע פּאות כמעט ביז׳ן גארטעל, מיט שיך און זאָקען, מיט איבערגעקעהרטע אויגען און מיט אַ האָרב אויף די פּלייצעס. האָצמאַך טראָגט מיט זיך אַ קאָשעק מיט סחורה, לויפט ארום איבער דער סצענע, ווי אַ משוגענער, און רעכענט־אויס וואָס ער האָט צו פערקויפען: „בייטשעלעך, שטע־קעלעך, שוועבעלעך, מעסערלעך! זאָקען פּאַפּיערענע! קליידלעך קרישטאָלענע! שפּילקעלעך, בייוועלעך! קויפט עפּיס, ווייבע־לעך!“... און טהוט זיך אַלע מאָל אַ חאַפּ ביי די פּאות, אַ שפּרונג און אַ געשריי:

— האָצמאַך! דער רוח זאָל מיך נעמען!...

דער עולם ווערד אזוי נתפעל פון האַצמאַכען, אז עס ווערד איין איינלעגעניש אויף א האלבע שעה. מע פּאַטשט בראַוואָ, מע שרייט: „האַצמאַך, הורראַ!" מע קלאַפּט מיט די שטעקענס איבער די בענק, מע וויל גאָר נישט אויפהערען. האַצמאַך פּרובט זיך איינשטילען דעם עולם. ער שטעלט זיך אוועק און מאַכט מיט די הענד — הויבט מען אָן נאָך מעהר צו שרייען: „האַצמאַך! אַ טענצעל, האַצמאַך! האַצמאַך!" פּלוצים . . .

פּלוצים האַט עפּיס געגעבען אַ פּאַטש מיט די פליגעל, אַ פליה פון אויבען אַראָפּ און אַ פּאַל גלייך אויף'ן הוט מיט דער ווייסער פעדער פון דער דאַמע מיט די בריליאַנטען. די דאַמע הויבט־אָן פאַר שרעק חלש'ען, און אין טהעאַטער ווערד מיט אַ מאָל אַ בהלה מיט אַ געשריי: „גוואַלד, אידען, ראַטעוועט! ראַטעוועט!"... איינער האַט אַ געשריי געטהאָן: „עס ברענט!" — און מעהר האַט מען נישט בעדאַרפט. ס'איז געוואָרען אַ שפּרינגעניש איבער קעפּ צו דער טיר מיט אַ געשריי: „חאַסי, וואו ביזט דו?"... „יענקעל, אַהער!"... „רבקה, האַלט זיך!"... „מאַטעל, איך שטאַרב!"... „ברכה, שריי ניט!"... „בעני, וואו איז יענטעל?"... „מאַמע! אַט בין איך, מאַמע!"...

נאָך איין מינוט וואָלט פון אונז אַלעמען געוואָרען אַ תל. אַ גליק, וואָס נח דער שווייצאַר פון מיין האָטעל איז געפאַלען אויף אַ שכל און האַט אונז אַלע אויסגעלייזט פון'ם טוידט. ער איז אַרויפגעשפּרונגען אויף אַ בענקעל און האַט זיך אָנגערופען צום פּובליקום אויף אַ געמבע:

— שוטים! נאַראָנים! לעהמענע גולמס! גלאַטע בהמות! ציעגענע בערד! נאַרישע גאָרגלען! ווייבערשע נשמות! וואָס פּיל־דערט איהר? וואָס שרייט איהר? וואוהין לויפט איהר? אַט ווערד פון אייך באַלד אַ פּרעזשעניצע! טפּשים! פאַר וועמען האַט איהר אייך דאָ איבערגעשראָקען? פאַר אַ נאַריש עוף? איהר זעהט דען ניט, אז איין עוף איז אַראָפּגעשפּרונגען פון דער „סידעלע"? רב לאָזער, וואָס שווייגט איהר? שטעלט־אָן די קישקע!... כלי־

זמרים! א רוח אין אייער טאַטען אריין, אַ פריילicם — טאָדערי־דעריראָדערידעראַדערידע!...

די כלי־זמר האַפּן אַ פריילicם, און דער עולם הויבט זיך אָן אויסצוזעצען צוריק אויף די ערטער... איך גנב'ע מיך אַרויס פאַר וואָלינקע פונ'ם טהעאַטער, האַפּ אַביידעל און היים, מע זאָל מיך פיהרען אויף דער סטאַנציע, אין „האָטעל טערקאַליאַ". דאָס ביידעל העצקעט מיך איבער די שטיינער און שטעלט זיך אָפּ אַלע ווײַלע און העצקעט ווײַטער.

— וואָס שטעלט איהר זיך אָפּ אַלע מינוט? — פרעג איך דעם בעל־עגלה.

— דער רוח ווייסט זיי. — ענטפערט ער מיר. — וויאָ!... עס האָט זיך זיי געגלוסט באַלייכטען אונזער כתרילעווקער בלאָטע, האָבען זיי אויסגעקלעהרט עפּיס אַ מין באַלייכטונג — „לאַמטע־דערידעמס" אַזעלכע, וואָס איבער זיי קאָן מען נישט פאָהרען, מחמת די פערדלעך שרעקען זיך פאַר די סטאָיפּעס. זיי זענען ניט גע־וואָהנט געוואָרען ביי אונז, מע זאָל זיי באַלייכטען. וויאָ!... אַלע מאָל, אַלע מאָל, קלעהרט מען צו אַ נייע צרה: פריהער אַ טראָמ־בעליק, איינגעזונקען זאָל ער ווערען! וויאָ!... נאָכדעם לאַמטע־דערידעמס אויף צו שרעקען די פערד. און איצטער, זאָגט מען, וועלען זיי שוין פאַרוועהרען דאָס וואַסער פון דער גנילאָפּיאַטקע. וויאָ!... עס וועט זיי, מאָהלט אייך, העלפען, ווי אַ טוידטען באַנ־קעס, מחמת די וואַסערפיהרערס זאָגען, אַז זיי זאָלען וויסען דער טוידט זאָל זיי זיין, וועלען זיי ניט דערלאָזען, אַז כתרילעווקע זאָל טרינקען ברונען־וואַסער! וויאָ!... זיי ווייסען שוין גאָר ניט וואָס אויסצוטראַכטען, די נגידים, ברענען זאָלען זיי! מע זאָגט, אַז עס וואַכסט יאַקבי פון יעהופּעץ. די יעהופּעצער נגידים פעהלט, אַפּנים, נאָר קאַפּוועהטיג? וויאָ!... זיי זיצען און ברעכען זיך די מוחות, ווי אַזוי נעמט מען צו ביי אידען פרנסה, אויסרייסען ביי'ם אָרעמאַן דעם לעצטען ביסען ברויט פונ'ם מויל... אַ מיתה מהומה זאָל אויף זיי קומען דאָרטען אין יעהופּעץ! וויאָ, קינדער, וויאָ!...

.VI

כתרילעווקער שרפות.

געלעגען אויף דער סטאנציע אין „האטעל טערקאליא“, האב איך א גאנצע נאכט געהאט מלחמה מיט בייזע חיות, וואס האבען מיך בעפאלען, זיך גוקם געוועו אין מיר, דערפאר וואס איך האב ניט געוואלט זיך לעגען מיט זיי אין בעט און האב זיך אויסגעבעט אויף דער קאנאפע.

— וואס האסט דו גע'פועל'ט? — האבען זיי זיך מיט מיר גערייצט. — אי מיר וועלען דיך בייסען, אי עס וועט דיר זיין הארט צוקאפענס, וועסט אויפשטעהן פון דער קאנאפע אהן א האלז־און־נאקען...

פלוצים דערהער איך א משונה־מאדנע קלונג: באם! באם! באם!!! און תיכף. אך דעם לאזט זיך הערען א לויפעריי פון מענ־שען מיט א קול: „עס נעצט! עס נעצט!“ איך שטעה־אויף. איך נעה־צו צום פענסטער: איין האלבער הימעל איז רויט, ווי א פייער, די אנדערע האלבע איז חושך! איין האלבע שטאדט איז משונה־מאדנע בעלייכט, די אנדערע האלבע שטאדט איז פערזונקען אין א מורא'דיג פינסטערניש. איך חאפ אויף זיך דאס אנטהון און לויף ארוים אין דרויסען. עס לאזט זיך הערען פון דער וייטען א מאדנע געשריי, א הילך אהן ווערטער, און מענשען ציהען זיך אהינצו שלעפעריג, געהען און געהניצען און ציטערען פאר קעלט און דערצעהלען איינער דעם אנדערען נסים ונפלאות: ווער עס האט פריהער דערהערט, און ווי אזוי ער האט דערהערט. און זיי זענען זיך משער איטליכער בעזונדער, ווער דאס ברענט. דער זאגט: „ס'איז יוסיל!“ דער זאגט: „ס'איז מנשה!“ דער זאגט: „ס'איז ניט יוסיל און ניט מנשה — ס'איז שרה־זיסעל!“

— ווי קומט אהער שרה־זיסעל? — שפארט איהם איבער נאך איינער. — אז שרה־זיסעל׳ם שטוב איז אויף דער יארדינע, און דאם איז גאר אויף דער אלטער שטאדט?

— ס׳איז אזוי אויף דער אלטער שטאדט, ווי איך בין א רביצין! — ענטפערט איהם נאך איינער. — זעהסט ניט, אז ס׳איז נעבען דער באד?

— שא, וואס דארפט איהר זיך שפארען? — גלייכט זיי אוים נאך איינער. — אמעהר קומט אהין, וועלען מיר וויסען אקוראט.

זיי געהען, און איך געה זיי נאך און הער מיך צו וואס מע רעדט.

— עמיצער האט שוין דא געמאכט „בורא־מאורי־האש“.

— וואס איז די ראיה?

— מחמת ס׳איז געווען געסטראכירט.

— פון וואנען ווייסט דו?

— וואס דען? ס׳זאל ניט זיין געסטראכירט, וואלט ניט גע־ברענט. א שטוב ברענט ניט פון זיך אליין.

— וואס זאגסט דו, יענקעל, ווי שען עס ברענט? מחיה נפשות!

ווי א הבדלה ברענט א שטיבעל, ווארפט־ארוים עטליכע שטארק־רויטע צונגען. דער דאך איז שוין ניטא. עס קנאקען די קראקוועם, עס טרישטשען די פענסטער, און א געדיכטער רויך מיט שווארצע קנוילען קייקעלט זיך און ציהט זיך ווייט, ווייט, איבער הייזער און הייזלעך. עס הערט זיך א קול פון ווייבער, וואס בע־קלאגען זיך אויף דעם שלאק, וואס זיי האט געטראפען אין מיטען האלבע נאכט, און א געוויין פון קליינע נאקעטע קינדער, וואס ציטערען און ווארעמען זיך ביי׳ם פייער. דארט זיצט א גאנץ גע־זינדעל אויף איין איבערבעט מיט עטליכע קישענס, וואס זיי האבען קוים ארויסגעראטעוועט פון דער שרפה, און דא שטעהט א אידינע, א מעוברת׳ע, מיט א טעפעל אין האנד און מיט א פלעדערוויש און דערצעהלט דער אנדערער אידינע, ווי אזוי עס האט זיך אנגעהויבען.

— אָנגעהויבען האָט זיך עס אָנגעהויבען, וועה איז מיר, פון שמעון דעם סטאָליר. מען איז געגאַנגען, אפנים, מיט א לעמפעל, וויסט איז מיר, ביי נאַכט. סטרוזשקעס איז פארהאַן א סך, פינ־סטער איז מיר, און אפשר א שוועבעלע, אָדער א פאַפּיראָס, און אפשר האָט דער בעל־הבית אליין, גדליה מיין איך, דאָס געטהאָן — ווייס איך ניט; איך בין דערביי ניט געווען... נאָר דערווייל זענען געבאַך, אוי איז מיר, אָרעמע לייט בדיל־הדל געוואָרען, ארויס אזוי ווי די מאַמע האָט זיי געהאַט, וועה איז מיר! פרעגט מיך בחרם, וואָס טראָג איך עפּיס א טעפּעל מיט א פלעדערוויש — ווייס איך אליין ניט...

— אוי איין אומגליק!? אוי א שלאַק!? — וויינט א ווייבעל מיט א ניגון פון „אקדמות" און ברעכט די הענד. — וואָס וועל איך איצטער טהון? נישט ארויסגעראַטעוועט אפילו קיין פאָדע־עם, וואו וועל איך נעמען א טאָג איבערצוקומע־ען? וואו וועל איך מיך אהינטהון מיט מיינע קליינע קינדע־ער?...

ווי שדים, ווי רוחות, לויפען ארויס און אריין יונגע לייט פונ'ם געברענטען שטיבעל, שפּרינגען אין פייער אריין, ראַטעווען וואָס זיי קאָנען, האַפּען־ארויס פון דאָרטען דער א פיסעל פון א בענקעל, דער איין אומרוה פון א זייגער, דער א בעזעם.

— וואו איז ערגיץ אלי מיט דער קישקע? — שרייט איינער פון דער חברה לעשערם און קוקט זיך ארום אויף אלע זייטען.

— איך בין דאָ, איך בין דאָ! — רופט זיך אָן אלי, א קליין אידעל, און באַברעט זיך ביי דער קישקע.

— וואָס טהוסט דו דאָרטען? וואָס באַברעסט דו זיך אזוי לאַנג?

— איך פאַרנעה די קישקע, זי האָט זיך צעטרענט! — זאָגט אלי.

— וואו איז ערגיץ פישעל מיט די עמערס? — שרייט איינער א שוואַרצער איד מיט א צעפליקטען טלית־קטן, מיט א פעררויבערט פנים און מיט א הייזעריג קול.

— פישעל! פישעל!!! — העלפען איהם שרייען אלע אי־בעריגע.

— וואס פישעלט איהר? — רופט זיך אן איינער, אפנים, פישעל אליין טאקי. — זעה־נאר, ווי זיי האבען זיך דאס אביסעל צעפישעלט! פישעל! פישעל־פישעל!

— וואו זענען די עמערס דיינע? — פרעגט מען איהם.

— די עמערס זענען דא, — זאגט פישעל, — נאר וואס וועט איהר מאכען מיט זיי, אז ס'איז נאך נישטא גרונם מיט'ן פעסעל?

— טאמער וואלסט דו זיך מטריח געווען, פישעל, דערוויילע האפען ערגיץ א פאר עמער וואסער צווישען די שכנים?

— וואס איז עפים איך? — זאגט פישעל. — לאז געהן אלי!

— אלי! האפ איין עמער און טהו א שפרונג נאך וואסער!

— ווי קאן איך? זעהסט דאך, אז איך בין פארנומען מיט דער קישקע! לאז געהן מאטעל.

— מאטעל! געה קריג ערגיץ איין עמער וואסער.

— וואוהין זאל איך געהן, אז איך קען דא קיינעם ניט? לאז געהן אנשעל!

— אנשעל! אנו, טהו־נאר א לויף נאך וואסער!

— איך? איך וויים ניט וואו א טיר עפענט זיך אפילו! לאז געהן דוד!

— שא, שא! אן פאהרט גרונם מיט'ן פעסעל! ער פאהרט! ער פאהרט! — און אלע טהוען זיך א ווארף צו גרונם'ען נאך וואסער, און פריהער פון אלעמען — אלי מיט דער קישקע. גרונם, א איד מיט א גלאנצענדיג פנים, וואס סע שיילט זיך, געהט זיך גאנץ רוהיג, נישט געהאפט, די פאלעס ארונטערגעשטעקט ארונטער, און נאך איהם שלעפט זיך נאך איין איינגעדארט פערדעל, קוים וואס סע שלעפט די פים פון דער בלאטע. ביידע, אי גרונם, אי דאס פערדעל להבדיל, זענען שטארק פערשלאפען.

— ברוך־הבא א איד! און מיר האבען געמיינט, אז איהר וועט שוין היינט ניט זיין חלילה.

— אַ שענע מעשה נאָר אַ קורצע! — זאָגט גרונם. — ווער דען וועט זיין, אז ניט איך? וואָס בין איך, עפּיס אַ יונגעלע? איך האָב דערהערט דעם ערשטען קלונג, בין איך שוין געווען ביי׳ם פערדעל. מיין אַלטע האָט מיך אפילו געוואָלט אָפּהאַלטען: וואָס ווערסט דו זיך שלעפּען, זאָגט זי, אין אַזאַ בלאָטע? אַ רחמנות נעבאַך, זאָגט זי, אויפ׳ן פערדעל, ס׳איז אויסגעמוטשעט פונ׳ם טאָג... נאָר ווער האָרכט זי ווער? איך האָב ליעב אַ מצוה, ובפרט נאָך דאָרט, וואו עס געהט אין דעם נפש — אָרעמע לייט נעבאַך ברענען! אַ קלייניגקייט?

— לאַנג לעבען זאָלט איהר, רב גרונם! מיר געהען דאָ אויס פאַר אַ ביסעל וואַסער — ביי אַלע שכנים נישטאָ אַ לעק!

און די חברה לעשערים טהוען זיך אַ לאָז מיט די לעדיגע עמערס צום פעסעל, און פריהער פון אַלע — אלי מיט דער קישקע. חברה נעמען זיך אָנפּאָמפּען וואַסער, צאַפּען אין די עמערס אריין — עס צאַפּט זיך ניט.

— וואָס איז דאָס, רב גרונם? איהר זענט משוגע, צי חסר־דעה? איהר זענט געקומען מיט אַ לעדיג פעסעל.

— וואָס הייסט מיט אַ לעדיג פעסעל? — זאָגט גרונם. — אַ פול פעסעל, ווי איין אויג, — זאָגט איהר גאָר דאָס!

— געהט זעהט! — רופט זיך אָן איינער. — דאָס פעסעל איז לעדיג, ווי אַ באַראַבאַן!

— וואָס הייסט ס׳איז לעדיג? — זאָגט גרונם און בעטראַכט דאָס פעדעל. — עפּיס רעדט איהר מיר פּדרוך, תרגום־לשון, נאַ דיר גאָר לעדיג! לאָז מיינע שונאים זיין לעדיג אין בויך און אין די קישקעס!

און גרונם קלינגט מיט׳ן פינגער אין פעסעל אריין, דרעהט זיך ארום פון אַלע זייטען און דערזעהט, אז ס׳איז אָהן אַ צאַפּען.

— יאָ, ווי איך בין אַ איד, אַ לעדיג פעסעל! — און ער חאַפּט זיך ביי׳ם קאָפּ און הויבט אָן צו שעלטען — מע וויים ניט וועמען:

— א חלירע! א מיתה־משונה! איין אויסלויפעניש! איין איינטריקעניש! איין איינשרומפעניש! ווען האט געקאנט ארויס דער צאפען, איינגעזונקען זאל ער ווערען? און וואו איז ער אהינ־געקומען? א, ברענען זאלסט דו, שלים־מזל, אויפ'ן פייער!

און גרונם לאזט־אויס זיין גאנץ ביטער הארץ צום פערדעל נעבאך, דערלאנגט דעם א רוק מיט'ן בייטש־שטעקעל אין זייט אריין. דאס פערדעל טהוט א פינטעל מיט די אויגען, לאזט־אראפ די מארדע, קוקט אן א זייט און טראכט זיך: „פאר וואס קומט מיר, אשטייגער, אט דער זעץ? גלאט גענומען און געבוכעט זיך! ס'איז ניט קיין קונץ נעמען א פערד, א שטומע צונג, און שלאגען איהם אומזיסט און אומנישט!"...

— האב דיר אכציג שווארצע פינסטערע יאהר! — זאגט גרונם צו זיך אליין. — איך זעה וואס דאס איז: איך גיס און גיס, און גיס און גיס! אצינד פארשטעה איך שוין: דאס פעסעל איז, אפנים, פון דער לכתחילה געווען אהן א צאפען? קומען זאל אויף דיר א פאהיבעל היינטיגע נאכט! זאלסט צעפאלען ווערען אויף שטיקלעך, רבונו־של־עולם!

— וואסער! וואסער! — שרייען די וואס ראטעווען פון דער שרפה. — גיכער! גיכער! טראגט אהער די עמערם! דאס וואסער!

— וואסערע עמערם? וואסער וואסער? — ענטפערען זיי זי לעשערם. — איהר זעהט דאך, אז ס'איז נישטא קיין טראפען וואסער!

— וואס הייסט, עס איז נישטא קיין וואסער?

— נישטא קיין וואסער הייסט, אז ס'איז נישטא קיין וואסער!

— וואו איז אהינגעקומען דאס וואסער?

— אויסגעלאפען ביי גרונמ'ען דאס גאנצע פעסעל וואסער — און געה שריי חי וקיים!...

פלוצים לאזט זיך הערען ווידער א מאל יענער מאדנער קלונג: באם! באם!! באם!!! — און עס ווערד בעלייכט די אנדערע האלבע שטאדט.

— נאָך אַ שרפה! אויף דער נייער שטאָדט?! — שרייען עטליכע קולות מיט אַ מאָל, און דער גאַנצער עולם מיט דער חברה לעשערס לאָזען זיך לויפען אויף דער נייער שטאָדט.

— צוויי שרפות אין איין נאַכט — זאָגט גרונם צו זיך אליין — בין איך שוין ניט מחויב! איך האָב אליין אַ ווייב און קינדער! קיין געצאָהלט דערפאַר נעם איך דאָך נישט, וויל איך — פיהר איך, וויל איך ניט — פיהר איך ניט! און דאָס פערדעל איז אויך נישט פון אייזען! אַ צער בעלי־חיים, עס האָרעוועט זיך נעבאָך אָן געגוג דורכ'ן טאָג, באַדאַרף עס נאָך אָרומשלעפען זיך גאַנצע נעכט! עס האָט מעהר נישט וואָס צו טהון!... מע וועט מיך ניט נויטען פון קהל!... לאָזען זיי זיך שלאָגען קאָפּ אָן וואַנט!... קום, ברודער, — זאָגט ער צום פערדעל — לאָמיר פאָהרען אַהיים.

.VII

כתרילעווקער באַנדיטען.

געקומען אהיים פון די שרפות שוין פאַרטאָגליך און אויפגע־עפענט די טיר פון מיין חדר, בין איך נבהל ונשתומם געוואָרען: איך האָב דערזעהן דריי מאָדנע פאַרשוינען, נישט קיין בעקאַנטע פנימ'ער, דרעהען זיך אַרום מיט א ליכט. דאָס בעט איז צעוואָר־פען, די שאפע איז אָפען, מיין טשעמאָדאַנטשיק ליגט אין מיטען שטוב, און מיינע פאַפּיערען, מיינע כתבים, וואַלגערען זיך אויף דער ערד.

— וואָס איז דאָס? ווער זענט איהר? וואָס טהוט איהר דאָ? — טהו איך א פרעג ביי איינעם, א אידען מיט א רויטער באָרד און מיט א בלויער בראָדעווקע אויף דער נאָז.

— זייוו איהם א סעמער, לאָז איהם סאָרוי די נמשה! — רופט זיך אָן איינער אויף א משונה־מאָדנע לשון צום רויטען מיט דער בלויער בראָדעווקע.

דער רויטער ענטפערט ניט דאָס אנדערע וואָרט; ער פער־שליסט די טיר, בויגט זיך אָן און שלעפּט־ארויס פונ'ם שטיוועל א גרויסען, א שאַרפען, א קאָלאָדאַטשמעסער און טהוט אָ מאַך מיט'ן מעסער מיר איבער'ן פנים הין און צוריק, אַרויף און אַראָפּ, ווי א כישופמאַכער.

— ווער מיר זענען? מיר זענען היגע באַנדיטען! — רופט זיך אָן צו מיר איינער פון דער חברה, א שוואַרצער איד מיט א בעלמע אויף איין אויג, און בשעת ער רעדט אוים דאָס וואָרט „באַנדיטען", טהוט ער מיט'ן געזונדען אויג א מורא'דיגען גלאַנץ און א קריץ מיט די צייהן, ווי א רוצח.

— טהו איהם א לייסטער ביי די שעקענים! — רופט זיך אָן יענער אויף זייער איבערגעקעהרטער שפּראַך.

— דענגי! דאוואי דענגי!! — שרייט־אויס דער דריטער פון דער חברה, א הויכער איד מיט א הייזעריג קול, און חאַפּט מיך אָן ביי דער לאַץ פון דער קאַפּאָטע און טרייסעלט מיך, ווי א לולב.

— געלט — זאָג איך — ווילט איהר? ביי מיר ווילט איהר נעמען געלט? ווי קום איך צו געלט? נאָט האָט מיך אויסגעהיט פון געלט.

— גאָז איהם, אז ער גיילט! — רופט זיך אָן יענער אַלץ אויף זייער לשון.

— דו לייגסט! — מאַכט צו מיר דער וואָס מיט דער בעל־מע. — די מינוט זאָלסט דו אָפּגעבען דאָס גאַנצע געלט, וואָס דו האָסט, אַניט — געזעגען זיך אָפּ מיט׳ן לעבען. מיר שענקען דיר צוויי מינוט אויף צו באַטראַכטען זיך און איין מינוט אויף זאָגען ודוי...

און בכדי איך זאָל ניט מיינען, אז מע טרייבט מיט מיר קאַטאָוועס, געהט צו מיר צו דער רויטער, וואָס מיט דער בראָדעווקע, און בעווייזט מיר מיט׳ן מעסער ארויף און אראָפּ, אהין און אהער, עטליכע מאָל, ווי מע מאַכט מיט׳ן לולב סוכות צו הלל.

— וואָס טהעשט איהר, ווי די מיילענע לוגמס? לאָז מען איהם ניבדען די טהען מיט די סיף! — רופט זיך אָן דער הייזע־ריגער אויף זייער פערשטעלטער שפּראַך און לאָזט אויס אויף אונ־זער לשון:

— וואו זענען ערגיץ די שטריק? לאָמיר איהם בינדען!

— למאי זאָלט איהר זיך מטריח זיין? — זאָג איך. — אמעהר, נאָט אייך אָפּ מיין גאַנץ פּארמעגען, דאָס בייטעלע מיט די עטליכע קערבלעך, און לאָזט מיך אָפּ. וואָס האָט איהר צו מיר? איך בין א טאַטע פון קינדער, קיין עין־הרע, פיער מיידלעך מיט צוויי יונגלעך, דאָס קלענסטע איז נאָך נישט אַלט קיין חודש...

אלע דריי באנדיטען רעדען זיך איבער איינער מיט'ן אנדערען אויף זייער גנבה'שער שפּראַך, צעהלען איבער די עטליכע קערבלעך, וואָס ביי מיר אין בייטעלע, און נעמען מיך אויפ'ן צימבעל. זיי פרעגען מיך און איך ענטפער זיי.

— פון וואַנען איז אַ איד ?

— פון יעהופּעץ.

— מה שמכם ?

— שלום־עליכם.

— עליכם שלום. ווי אַזוי איז אייער נאָמען ?

— שלום־עליכם.

— עליכם שלום. מיר פרעגען אייך, ווי אַזוי רופט מען אייך ?

— שלום־עליכם — אַזוי רופט מען מיך טאַקי.

— אַ טשודנער נאָמען ! וואָס איז אייער טהועכץ ?

— איך בין אַ שרייבער.

— מע שמועסט, וואָס איז אייער טהועכץ, אייער פּרנסה ?

— איך בין אַ שרייבער.

— וואָס זשע שרייבט איהר ? פּראָשעניעס ? פּאַפּיערען ? מסירות ?

— פעליעטאָנען, מעשה־ביכלעך פאַר אידישע קינדער .

— זענט איהר, הייסט דאָס, אַ מוכר־ספרים'ניק, אַ בעל־מחבר ?

— אַ מחבר.

— וואָס זשע טהוט איהר היע ?

— געקומען אָנקוקען כתרילעווקע.

— און מעהר גאָר נישט ?

— מעהר גאָר נישט.

— קיין שום געשעפט ?

— קיין שום געשעפט.

— און לעגט הוצאות ?

— און לעג הוצאות.

— צו וואָס נוצט דאָס אייך?
— בכדי איך זאָל האָבען וואָס צו באַשרייבען.
— וואוהין שרייבען?
— אין די גאַזעטען.
— וואָסערע גאַזעטען?
— אידישע גאַזעטען.
— פאַרהאַן אידישע גאַזעטען?
— ווי דען?
— וואָס טהוען זיי?
— זיי דרוקען זיך.
— וואו דרוקען זיי זיך?
— אין ווארשאַ.
— אויף וואָס דארף מען זיי?
— אויף צו לייענען.
— ווער לייענט זיי?
— אידען.
— עמיצער צאָהלט אייך עפּיס דערפאַר, וואָס איהר שרייבט?
— געוויינטליך.
— אָט אזוי זשע רעדט! וואָס, אשטייגער, האָט איהר דער־פון? וויפיעל פאַרדיענט איהר א וואָך?... איהר רויכערט? וואו זענען אייערע פּאַפּיראָסען?

איך נעם־אַרוים מיין פּאַפּיראָסקאַסטען און טראָג זיי אונטער־אַלעמען, זיי זאָלען זיך נעמען צו פּאַפּיראָסען.

— גרעף איהם, צי ס'איז פון ביזלער... — רופט זיך אָן איינער אויף זייער שפּראַך.

— א זילבערנער? — מאַכט צו מיר דער, וואָס מיט דער בעלמע, און וועגט דעם פּאַפּיראָסקאַסטען אויף דער האַנד. — א זילבערנער, צי א פּראָסטער חי־וקיים?

— א פּראָסטער שלש־סעודות פון צוויי גילען! — זאָג איך, און מיר פערראויכערען אַלע צו פּאַפּיראָסען.

— טהו איהם א פאטש בײ׳ם גײזער! — רופט זיך אָן אײנער אויף גנבה׳ש לשון.

— וואו איז אײער זײגער? — מאכט צו מיר דער, וואָס מיט דער בעלמע, און בעזוכט מיר אַלע קעשענעס. — איהר האָט גאָר נישט קײן זײגער?

— איך האָב — זאָג איך — א זײגער, און דוקא א גוטען זײגער, א גילדענעם, איז ער פארזעצט אין לאָמבארד אין יעהופעץ...

— איין עבירה! — זאָגט דער הײזעריגער. — ער וואָלט אונז שטארק צונוץ געקומען אצינד!... מיר דארפען טאַקי איצט א גיל־דענעם זײגער, ווי אין לעבען אריין!

— אויף וואָס דארפט איהר דאָס אַזוי — זאָג איך — א גילדענעם זײגער?

— א גילדענעם זײגער — זאָגט ער — קאָן מען פארקויפען און אָפּלעזען גוטע געלט!

— פאַחט איהם דער טאוועגכאמער! — רופט זיך אָן אײנער אויף זײער לשון. — ער איז א מאַרגנאַם גלײך מיט אונז!...

— א גוטע נאכט! — מאכען צו מיר די באנדיטען און לאָזען זיך געהן. — דאָס אַנדערע מאָל, אַז איהר געהט אוועק, זאָלט איהר פארשליסען די טיר, נישט פארלאָזען זיך אויפ׳ן אויבערשטענ׳ס נסים און אויפ׳ן יושר פון כתרילעווקער גנבים... האָט קײן פאר־איבעל ניט, וואָס מיר האָבען אײך אפשר דערקוטשעט.

— אדרבה! — זאָג איך. — האָט איהר קײן פאראיבעל ניט, וואָס אַזוי װײניג... — און איך וויל זײ ארויסבעגלײטען אויף יענער זײט טיר, רופט זיך אָן צו מיר דער הײזעריגער, לעגט־צו א פינגער צום מויל און ציהט־אויס מיט׳ן ניגון פון „קאָלדוניא“:

— פתח שין — שששא־א־א־א־א!...

און דער רויטער, וואָס מיט דער בראָדעווקע, נעמט־ארויס דאָס מעסער און טהוט א מאך מיט דעם איבער׳ן קאָפּ עטליכע

מאָל, ווי איינער רעדט: „טאָמער טהוסט דו חלילה אַ פּיפּס, איז דיין לעבען קיין לעבען ניט!"...

. . . .

. . . .

— גוואַלד! גוואַלד! אידען, ראַטעוועט! — האָב איך מיך צעשריגען ניט מיט מיין קול, וויבאַלד די באַנדיטען זענען אַוועק, און איך האָב אויפגעוועקט די גאַנצע שטוב. מען איז זיך צונויפגעלאָפען פונ'ם גאַנצען האָטעל; ווייבער זענען אַראָפּגע־שפּרונגען פון די בעטען אין אונטערשטע קליידלעך, און מאַנס־בילן — מחילה, אין איינע תחתונים. מע האָט געמיינט, אַז עס ברענט.

— ווידער אַ שׂרפה?

— ווידער געברענט?

— וואו ברענט?

— ווער ברענט?

— שאַ, שאַ, קיינער ברענט ניט! — איז אַרויס נח דער שווייצאַר מיט זיין שפּראַך און רופט זיך אָן צו מיר:

— וואָס האָט איר זיך, למשל, צעשריגען, ווי אַ משוגען קעלבעל? וואָס גוואַלדעוועט איהר, ווי אין אַ מהאַנהויז? איהר וועט חלילה אויפוועקען אַלע אַקטעיורען!...

— גזלנים! — זאָג איך, — רוצחים! באַנדיטען זענען מיך באַפאַלען נאָר־וואָס און מיך באַנומען!

דערהערט „גזלנים", פאַלט־אָן אויפ'ן גאַנצען עולם אַ פּחד, און עס ווערד אַ ליאַרעם, אַ געראַדעריי פון אַלע מיט אַ מאָל:

— גזלנים?

— וויפיעל גזלנים?

— דריי גזלנים!

— וואָס פאַר אַ פּנים האָבען זיי?

— צוויי יונגע, איינער איין אַלטער!

— געגאַנגען מיט מעסערס?

— למאי האָט איהר געשוויגען?

— איהר האָט מורא געהאַט שרייען?

— נאַט אייך גזלנים! גאָט זאָל שומר ומציל זיין!...

— נעכטען געווען אינ׳ם אנדערען הויף אויף גזלנים... גע־שטיקט א אידינע, ארויסגעטראָגען די בריקלעך, געפונען אייזען...

— מסוכן איבערבלייבען איינער אליין אין שטוב...

— מע וועט שוין באַלד דאַרפען אנטלויפען פון כתרילעווקע!

— נא דיר גאָר גזלנים, טאָמער איז קאַרג!...

— חאַפּט זיי! חאַפּט זיי! חאַפּט זיי! — הערט זיך פּלוצים פון דרויסען א קול פון א נקבה און א געלויף מיט א קלאַפּעריי פון א סך מענשען. — חאַפּט זיי! חאַפּט זיי!

— געחאַפּט!

— איינעם געחאַפּט! צוויי געחאַפּט!...

— בינדט זיי! האָסט שוין דעם דריטען אויך? בינדט איהם! בינדט איהם!...

— פאַוואָלי בינדט, ניט פאַר׳ן קאָפּ, פאַר די פיס, פאַר די פיס!...

— זעלדע! געב מיר דיין פאַטשיילע, זעלדע!

— אָה, איהר האָרכט? מע האָט זיי געחאַפּט! — רופט זיך אָן צו אונז נח דער שווייצאַר און לאָזט זיך לויפען מיט א לאַנ־טערנע אין דרויסען ארויס, און מיר אלע — נאָך איהם.

— נו, וואָס הערט זיך? — שרייט נח אין דער פינסטער אהין, פון וואַנען עס געהען די קולות. — שוין געחאַפּט?

— געחאַפּט, געחאַפּט! — ענטפערט איהם א קול פון א נקבה אין דער פינסטער.

— און געבונדען?

— געבונדען, געבונדען!

— אַלע דריי?

— אַלע דריי, אַלע דריי!

— אַנו, לאָמיר זיי חאַטש אָנקוקען, וואָס פאַר אַ פּנים זיי האָבען! — מאַכט נח דער שווייצאַר און רופט מיט זיך דעם גאַנ־צען עולם, און מיר געהען־צו נאָהענט מיט דער לאַנטערנע צו די געחאַפּטע גזלנים, און מיר דערזעהען אויף דער ערד ליגען דריי געפּענטעטע... אינדיקעס!

די אינדיקעס האָבען אַראָפּגעלאָזט די בלויע שנאָבלען, בלאָזען מיט די נעזער און בליצלען מיט די אויגלעך אויף דער שיין פון אונזער לאַנטערנע, און די ווייבער, האַלב־נאַקעטע, דערצעהלען אונז נסים ונפלאות, ווי אַזוי די אינדיקעס זענען אַרויס פון שטייג, מע ווייסט ניט ווי אַזוי: צי גנבים, צי אַ טחויר איז דורכגעלאָפען און האָט זיי איבערגעשראָקען, — נאָר דאַנקען גאָט, וואָס מע האָט זיי געחאַפּט, אַניט — וואָלט געווען חלילה אַ היזק פון מי יודע וויפיעל!...

— טפו זאָלט איהר ווערען, כתרילעווקער קורעלאַפּניצעס! — זאָגט נח און בטל'ט־אויס אויף זיי אַלע בייזע ווייסטע חלומות. — אַ רוח אין אייער אינדיטשקעס־געגנז־קאַטשקעס־פלעדערווישען אַריין!...

און נח דער שווייצאַר הערט ניט אויף צו שיטען מיט זיינע געקליבענע, שאַרפע, פערשפּיצעלטע ווערטער, און דער עולם הויבט אָן ביסלעכווייז זיך צעגעהן, מיט אַ געהניץ, איטליכער אין זיין רוה אַריין.

איך בלייב שטעהן איינער אַליין, אין מיטען דער בלאָטע, פער־טומעלט פון דער נאַכט מיט איהרע פּחדים, מיט איהרע בהלות. אַ נאַסע קעלט נעמט דורך מיין לייב, דורך־און־דורך. ערטער־ווייז בעווייזט זיך אַ פייערל אין די פענסטער. פון אַ פּאָר קוימענס

ציהט זיך אַ בלוי רויכעל. פון אַ זייט הימעל בעוויזט זיך אַ העלער פּאַס. פון עטליכע ערטער הערט זיך אַ קרעהען פון העהנער, וואָס שטעלען־אָן זייערע העלזער און שרייען אויף אַלערליי קולות און פערשיעדענע נוסחאות: קו־קו־רי־קו־או!...

עס שאַריעט אויף טאָג.

כתרילעווקער מושב־זקנים

געשריבען אין יאָהר 1910

כתרילעווקער מושב־זקנים

אלסדינג פראגרעסירט אויף דער וועלט, געהט פארווערטס. עס פראגרעסירט אויך אונזער כתרילעווקע.

כתרילעווקע האט זיך א שטארקען רוק געטהאן די לעצטע צייט. אזוי, אז איהר וועט קומען צו פאהרען אהין אצינד, וועט איהר זיין ערשטוינט. איהר וועט קוקען און וועט זיך נישט קאנען זאט אנקוקען. איהר וועט דערזעהען אין מיטען שטאדט, סאמע אין דער רעכטער בלאטע, א גרויסען, א ברייטען, א הויכען מויער פון געלע ציגעל, מיט אייזען געדעקט און מיט א סך, א סך פענסטער, מיט א שענער הויכער געשניצטער טהיר, און אויבען, איבער דער טהיר, צוגעשלאגען א ווייסער מארמאר־שטיין, אויסגעקריצט מיט גרויסע גאלדענע אידישע בוכשטאבען:

מ ו ש ב ־ ז ק נ י ם.

איהר שטעהט און קוקט אויף דאס דאזיגע בילד, און עס דאכט זיך אייך אוים, אז עס האט דעם אנבליק פון א טייערער סאמעטנער לאטע אויף איין אלטער פערגרינטער ליוסטרינענער צעריסענער קאפאטע. וואס איז דאס פאר א מין פרעכטיגער „מושב־זקנים" אין מיטען דרינען אין דעם ארעמען־ארעמען כתרילעווקע? וואס איז דאס — עמיצען אויף צו־להכעים? אדער א ליצנות? אדער גאר עמיצענ׳ס א טעות? את וואס מע האט מיר דערצעהלט דאס לעצטע מאל, אז איך בין געווען דארט אויף קבר־אבות.

דאס איז געווען אין דער צייט, וואס מע האט געזאלט דורכפיהרען דורך כתרילעווקע א באהן. עס זענען אראפגעקומען פון

מאָסקווע מיני מאָדנע בעשעפענישען: אינזשענערען, גאָסענמעס־
טערס, ערדשניידערס וכדומה אזעלכע פּאַרשוינען, און ועל כולם —
איינער אַ פּאָדראַטשיק, אַ יונג מיט ביינער, און דווקא אַ „אונזערי־
גער". דעם נאָמען זיינעם ווייסט מען עד היום נישט. אפשר
איז דאָס פּאָליאַקאָוו'ס אַ „מענטש", און אפשר טאַקי פּאָליאַקאָוו
אַליין. נאָר אַז ער איז אַ גביר איין אדיר, אַ מיליאָנשטשיק —
דאָס האָט אַ מינדסט קינד אויך געקאָנט אַרויסזעהען. וואָרום ווער
וועט זיך עס פּערגינען שטעהן איין מענש אַליין אין צוויי חדרים,
פּרעסען היהנער, זשליאָקען ווײן אין מיטען מיטוואָך און מאַכען
קוצעניו־מוצעניו מיט'ן בעל־אכסניה'ס יונגערע שנור, די הולטייקע?
(זי טראָגט אייגענע האָר בפרהסיה און האָט פּיינט דעם מאַן —
אַלע ווייסען דאָס).

אין יענער צייט האָט זיך אונזער אַלטער בעקאַנטער, דער רב
רב יוזיפעל, אַרומגעטראָגען מיט אַ מחשבה: אויפצושטעלען אין
כתרילעווקע אַ „מושב־זקנים" פאַר אַלטע קראַנקע אָרעמע לייט.
וואָס עפּיס גראָד אַ „מושב־זקנים"? פאַר וואָס נישט קיין „בקור־
חולים"? הויבט זיך אָן אַ מעשה פון קשיות פרעגען! ער זאָל זיך
געוועזען נעמען פאַר אַ „בקור־חולים", וואָלט איהר פרעגען: פאַר
וואָס נישט קיין „מושב־זקנים"? איך בין אייך ערב, אַז אַ זייטיגע
מחשבה: טאָמער האָט דאָ חלילה רב יוזיפעל געהאַט אַ מיין, אַ
טובת־הנאה פאַר זיך אויף דער עלטער — איז דאָ זיכער נישט
געווען. רב יוזיפעל איז געגאַנגען מיט דעם גאַנג, אַז אויף איין
אַלטען מאַן און אַ קראַנקען איז מעהר רחמנות, ווי אויף אַ יונגען.
דאָס הייסט, אַ יונגער חולה איז אויך אויף גרויסע צרות. נאָר
אַז מען איז קראַנק און נאָך אַלט דערצו, איז מען גאָר איבעריג
ביי דער וועלט. איבעריג און נמאָס. אַ מענש האָט פּיינט איין
אַלטען מאַן אַ זקן — דאָס איז בדוק ומנוסה.

הכלל, ס'איז ביי איהם געבליבען איין מאָל פאַר אַלע מאָל:
כתרילעווקע מוז האָבען אַ „מושב־זקנים". אַ „מושב־זקנים" איז
בילכער פון אַלסדינג. און בכדי אַלע זאָלען פערשטעהן, ווי וויכ

ס'איז נויטיג א „מושב־זקנים" אין כתרילעווקע, האט רב יוזיפעל שבת בייטאג אפגעהאלטען א דרשה אין שוהל, דערצעהלט זעהר א שענעם משל: „אמאל איז געווען א מלך, האט ער געהאט א בן־יחיד..." נאר ווייל מיר האלטען אין מיטען א שמועס, ווילט זיך מיר ניט אריינמישען איין מעשה אין דער אנדערער. לעגען מיר אפ רב יוזיפעל'ס משל אויף איין אנדערש מאל. איך קאן אייך נאר זאגען, אז דער משל איז אפשר נישט געווען אזוי גלייך צום נמשל, נאר דער עולם האט געלעקט פון איהם די פינגער, ווי פון אלע משלים, וואס רב יוזיפעל פלעגט זיי דערצעהלען. הלואי וואלט רב יוזיפעל געווען אזא בריה אויף צו פערדיענען זיך דאס שטיקעל ברויט, ווי ער איז געווען א מאדים אויף צו זאגען משלים.

אויסגעהערט דעם משל, רופט זיך אן צו איהם איינער א בעל־הבית, — פון די נכבדים, געוועהנליך, ווארום ווער דען וועט זיך איינשטעלען ארויסטרעטען קעגען א רב פאר איין עדה מיט אידען?

— יא, רבי, איהר זענט אודאי זעהר גערעכט. דער משל איז זעהר א שענער משל. די קשיא איז נאר: וואו נעמט מען געלט? א „מושב־זקנים" דארף קאסטען געלט, און כתרילעווקע איז א שטאדט פון סאמע כתריליקעס, ארעמע לייט, קבצנים, דלפנים, עניים ואביונים...

— ע! איך וועל דיר דערצעהלען, קינדעניו, דערויף אויך א משל. אמאל איז געווען א מלך... האט ער געהאט א זוהן א בן־יחיד...

הכלל, וואס דער מלך האט געטהאן מיט זיין בן־יחיד — דאס איז נישט וויכטיג. וויכטיג איז דאס, וואס אונזער רב יוזיפעל האט אויף מארגען, זונטאג, גענומען צוויי בעלי־בתים פון די „פאר־נעמסטע" און איז ארויסגעקומען מיט א פעטשיילע אין מארק, גענומען געהן פון קלייט צו קלייט, פון שטוב צו שטוב — דער אלטער מנהג אין כתרילעווקע אויף צו „מאכען געלד". פערשטעהט זיך, אז קיין גרויסע קאפיטאלען קאנען דערפון נישט ווערען. רב יוזיפעל האט אבער צייט. ער קאן בעשטעהן, עס זאל געדויערען

נאך א וואך. רוים איז נישט געבוירען געווארען אין איין טאג. וואס זאל מען טהון: נעבאך א שטאדט פון קבצנים! דער גאנצער ארויסקוק איז אויף די פרעמדע, די סוחרים, וואס קומען אראפ קיין כתרילעווקע, אדער גלאט אזוי דורכפאהרער, וואס שטעלען זיך אפ אויף די אכסניות. דארט אז מע דערטאפט אמאל א פויגעל, פליקט מען איהם ארום אזוי, אז ער פערזאגט א צעהנטען: „אז איהר וועט פאהרען פערביי כתרילעווקע, זאלט איהר דאס אויסמיידען א מייל ארום און ארום — ס׳איז נישט אויסצושטעהן פון די דארטיגע ארעמע לייט!“...

דערהערט, אז ס׳איז געקומען צו פאהרען פון מאסקווע א איד א פאדראטשיק, פאליאקאוו׳ס א „מענטש“, אדער אפשר פאליאקאוו אליין, א גרויסער מיליאנשטשיק, — האט זיך רב יוזיפעל אנגע־מהאן שבת׳דיג, גענומען אויף זיך דעם טיזליק מיט׳ן שטריימעל, וואס האט זיך עפים נישט געפאסט צום גרויסען וואכעדיגען שטע־קען, ווארום ממה־נפשך: איז דאס שבת — ווי קומט אהער א שטעקען? איז דאס אין דערוואכען — וואס עפים א שטריימעל?... פערענטפערט איז די קשיא געווארען ערשט דעמאלט, אז רב יוזיפעל האט מיטגענומען מיט זיך די צוויי פיינסטע בעלי־בתים און איז אוועק מיט זיי גלייך אויף דער אכסניה, צום רייכען פאדראטשיק.

איך ווייס נישט, ווי אזוי זענען די איבעריגע מאסקווער פאד־ראטשיקעס. נאר דער פאדראטשיק, וואס איז געקומען קיין כתרילעווקע דורכפיהרען א באהן, איז געווען א מאדנער פאדרא־טשיק. אליין א קליינינטשקער, א פוכלינקער, מיט פעטע בעקלעך, מיט פליישיגע ליפען און מיט קורצע הענטלעך, — איז דאס געווען א בריאה א ריהרעוודיגע, וואס אז סע געהט, לויפט עס, און אז סע רעדט, שרייט עס און לאכט מיט א צעשאטען געלעכטערל: „הע־הע־הע!“ און די אויגלעך זענען ביי איהם תמיד בענעצט מיט טרערען, און אלסדינג איז ביי איהם גיך, תאפענדיג, אויף איין פוס, און נערוועז — מיט סכנת־נפשות! איהם נישט צו־טרעפען, וואס ער וויל, אדער איהם זאטשעפען מיט א ווארט — איז חיות

נישט זיכער. באלד צינדען זיך איהם אָן די אויגלעך און ער איז קאַפּאַבל אייך דורס זיין, צערייסען אויף צווייען. א מאָדנער, א מאָדנער פּאַדראַטשיק!

איינגעפיהרט האָט ער אויף דער אכסניה, אז ווער סע זאָל צו איהם נישט קומען, יהיה מי שיהיה, מעג זיין דער גובערנאַטאָר אליין (אזוי טאַקי מיט דעם לשון האָט ער אָנגעזאָגט), דאַרף מען איהם פריהער א קלאַפּ טהון אין דער טהיר, און אז ער וועט הייסען אריין, דאַרף מען ערשט דעמאָלט איהם מעלדען, ווער עס וויל מיט איהם רעדען — איז אָדער ער בעט אריינקומען, אָדער ער הייסט קומען מאָרגען.

פערשטעהט זיך, אז אין כתרילעווקע האָט מען זיך גענוג אָנגעלאַכט אויף דעם דאָזיגען פּארשוין און אויף זיינע נארישע געננ. האָט איהר געהערט א השגה פון א מאָסקווער פּאַדראַטשיק? לאַ־די, וואָס איך האָב מיך מטריח געווען און קום צו דיר אהיים, דאַרף איך נאָך שטעהן א היבשע ווײַלע אויף יענער זייט טהיר און אויס־וואַרטען ביז דו וועסט מיר „פּאַזוואָליען" אריינקומען צו דיר, אָדער אָניט — וועסט דו מיר הייסען קומען מאָרגען? ניין, דאָס קאָן נאָר א מאָסקווער פּאַדראַטשיק. דאַכט זיך, מע דאַרף נישט קיין גרעסערען מענשען, ווי רב יוזיפעל דער רב, א איד א למדן און א גרויסער ירא־שמים. פון דעסטוועגען איז ביי איהם אַלע מאָל, צו יעדער צייט, אָפען טהיר און טויער, כל דכפין — מיר זענען דאָך עפּיס אידען אויף דער וועלט!

דערזעהן פאַר זיך רב יוזיפעל דעם רב בכבודו ובעצמו און נאָך שבת'דיג אָנגעטהאָן, איז דער בעל־אכסניה, א איד מיט א ליולקע־ציבעק, מיט א היבשען בויך און מיט א צעשפּילעטען פונ־פּאַרענט, ממש מבולבל געוואָרען: „ברוכים הבאים! סקאַצעל קומט! אזא גאַסט! דער רב אַליין ביי מיר אין שטוב! אזא זכיה! רבי, זיצט... וואָס? צום אורח דאַרפט איהר? מיט'ן גרעסטען כבוד!"...

און דער בעל־אכסניה האָט נאָר פערגעסען פונ׳ם „יהיה מי שיהיה" און פונ׳ם „גובערנאטאָר", אוועקגעלעגט דעם ליולקע־ציבעק, פערשפּילעט דעם פונפאַרענט און האָט צוגעפיהרט דעם רב מיט די צוויי פיינסטע בעלי־בתים צום אורח׳ס טהיר, און אליין איז ער נעלם געוואָרען.

מיט וואָס דער אורח איז דאָרט געווען אין דער מינוט בע־שעפטיגט — איז שווער צו זאָגען. אפשר האָט ער געהאַלטען סאַמע אין מיטען רעכענונג וועגען אייזענבאַהן, וואו מע זאָל ציהען די רעלסען און וואו מע זאָל אוועקשטעלען דעם וואָקזאַל? אָדער אפשר איז ער געלעגען ביי זיך אין צווייטען צימער אָנגעשפּאַרט און געדרימעלט? אָדער אפשר איז ער דאָרט געזעסען גלאַט אזוי און געשמועסט, געפּלוידערט מיט׳ן בעל־אכסניה׳ס יונגער שנור די הולטייקע, וואָס טראָגט אייגענע האָר און האָט פיינט דעם מאַן — אלע וויסען דאָס? ווער קאָן עס וויסען, וואָס א איד א פּאַדראַטשיק פון מאָסקווע, א יונג מיט ביינער און א מיליאָנשטשיק דערצו, טהוט ביי זיך אין מענש אליין אין צוויי צימערען? נאָר אז די כתרילעווקער דעפּוטאציע איז אריינגעקומען צו איהם אינ׳ם ערשטען חדר, האָבען זיי איהם נישט געטראָפען. זיי האָבען נאָר בעמערקט, אז די טהיר פונ׳ם צווייטען חדר איז אָפען און ס׳איז דאָרטען זעהר שטיל. געהן ווייטער האָבען זיי נישט געוואָלט. ס׳איז נישט קיין דרך־ארץ — טאָמער שלאָפט ער? זענען זיי געפאַלען אויף א המצאה און האָבען אלע דריי געגעבען א הוסט (אזוי איז דער מנהג אין כתרילעווקע). האָט דער פּאַדראַטשיק דערהערט, איז ער ארויסגעלאָפען נישט טוידט, נישט לעבעדיג. דערזעהען אומבעקאַנטע געסט, איז ער באַלד געוואָרען מלא כעס וחמה און האָט זיך צעשריגען אויף זיי אויפ׳ן מאָסקווער אופן:

— ווער איז? וואָס דאַרפט איהר, אזעלכע און אזעלכע? ווער האָט אייך אריינגעלאָזט? איך האָב דאָך טויזענד מאָל אָנ־געזאָגט, אז „אָהן א דאָקלאַד" זאָל מען צו מיר נישט געהן!

ס׳איז אַ סברה, אַז ער האָט אויסגענוצט דערביי, זאָגט מען, דאָס וואָרט „זשידי״... ס׳איז אפילו נישט צו גלויבען אַזעלכעס אויף אַ אידען, נאָר אַ מענש, און אַ מיליאָנשטשיק דערצו, אַז מע ברענגט איהם אריין אין גרים־צאָרן, קאָן ער אָפּטהון נאָך אַ סך ערגערע זאכען...

אונזער לעזער, וואָס איז שוין בעקאַנט גענוג מיט׳ן כתרילעווער רב, ווייסט גאַנץ גוט, וואָס פאַר אַ איד אַיין עניו אָט דער רב יוזיפעל איז. ער וועט אייך קיינמאָל נישט זיין קיין קופּץ בראש. ער האָט תמיד ליעב זיין בעסער דער לעצטער, וואָרום ער געהט מיט דעם גאַנג, אַז אַ בשר־ודם דאַרף זיך נישט האָפּען. ער האָט נישט וואָס אָנצוווערען און וועט קיינמאָל נישט פערשפּעטיגען. נאָר דאָ האָט ער געמוזט אַרויסטרעטען מיט איין פוס פריהער, ווייל יענע „פאַרנעמסטע בעלי־בתים״ האָבען זיך פשוט איבערגעשראָקען פאַר׳ן מיליאָנשטשיק, וואָס האָט זיך צעלאָזט אויף זיי מיט די הענד און צוגעטופּעט מיט די פיס. ווער ווייסט, וואָס ער איז? אפשר איז ער פּאָליאַקאָוו׳ס אַ „מענטש״, און אפשר איז דאָס פּאָליאַקאָוו אַליין? האָבען זיי שוין בעל־כרחם געמוזט אַביסעל אָפּרוקען זיך צוריק, זיין אַביסעל נעהענטער צו דער טהיר. אַ קשיא, וואָס סע מאַכט זיך... נאָר איין רב יוזיפעל האָט זיך עפּיס איצטיגס מאָל גראָד נישט דערשראָקען. ער איז געגאַנגען מיט אַ ממה־נפשך: איז דער מענש אַ גרויסער מענש, דאַרף איך פאַר איהם קיין מורא נישט האָבען. אלא וואָס דען? ער איז אַ קליין מענשעלע, — האָב איך אודאי פאַר איהם נישט וואָס מורא צו האָבען!... איז ער אַרויסגעטרעטען קעגען איהם מיט שטאַרקייט און רופט זיך אָן צו איהם אַזוי צו זאָגען:

— זייט זשע מוחל, איהר שרייט... אפשר זענט איהר גערעכט... האָט קיין פאַראיבעל נישט, וואָס מיר האָבען אייך אפשר געשטעהרט... מיר זענען זיך אָבער עוסק אין אַ מצוה, און שלוחי־מצוה, שטעהט ביי אונז געשריבען, אינן ניזוקין — דער וואָס איז

איין עוסק במצוה — דעם קאָן נישט שאַדטען... מיר זאַמלען נדבות, פאַרשטעהט איהר מיך, אויף אַ גרויסע זאַך, אויף אַ „מושב־זקנים"...

דער פּאַדראַטשיק פון מאָסקווע איז גאָר געבליבען אָהן ווער־טער. דאָס אַריינגרייסען זיך צו איהם „אָהן אַ דאָקלאַד" פון אָט די דריי אידען פּלוצים אין מיטען דרינגען און דאָס האַלטען זיך פון אָט דעם דאָזיגען אַלטען מיט'ן שטריימעל, וואָס האָט איהם אויס־געוויזען אַ נאַריש, אַ פּרעך, האָבען אונזער אורח אַזוי אויפגע־בראַכט, אַזוי צעקאָכט, אַז ער האָט דערפיהלט, ווי עס האָט איהם דערלאַנגט אַ קיצעל אין נאָז און אַ הויב־אויף דעם מח און דאָס גאַנצע בלוט איז איהם אַריין אין פּנים אַריין. ער איז פּשוט אַרויס פון די כלים און אַזוי שטאַרק פערלוירען זיך, אַז ער געדענקט אַליין נישט, וואָס מיט איהם איז געווען. עס האָט זיך עפּיס ווי קענען זיין איינגענעם ווילען אויפגעהויבען ביי איהם די האַנד, און ער האָט מיט'ן גאַנצען כח אַראָפּגעלאָזט דעם אַלטען אַ הילכיגען פּלאַמ־פּייעריגען פּאַטש.

— נאַט אייך! אָט האָט איהר אייך אַ „מושב־זקנים"!...

פון'ם דאָזיגען פּאַטש זענען ביי'ם אַלטען אַראָפּגעפלויגען פון קאָפּ דאָס שטריימעל מיט דער יאַרמעלקע אינאיינעם, און דער כתרילעווקער רב איז געבליבען שטעהן אַ ווײַלע בגלוי־ראש. — דאָס ערשטע מאָל אפשר אויף זיין לעבען... עס האָט אָבער גע־דויערט נישט מעהר ווי אַ רגע כמימרא, האָט דער רב רב יוזיפעל קודם זיך איינגעבויגען, אויף דער גיך אויפגעהויבען דאָס שטריימעל און צוגעדעקט דעם נאַקעטען קאָפּ. דערנאָך האָט ער פּאַוואָלינקע זיך אַ טאַפּ געגעבען ביי דער באַק און אַ קוק געטהאָן אויף דער האַנד, צי איז ער חלילה נישט צע'דם'ט? און טאַקי באותה שעה רופט ער זיך אָן צום אורח שטיל און בנעימות'דיג, מיט אַ מאָדנעם שמייכעלע, און דאָס פּנים איז איהם טוידט, ווי ביי אַלע טוידטע:

— נו, מילא, דאָס האָט איהר, הייסט עס, געגעבען מ י ר. וואָס זשע וועט איהר עפּיס געבען, רב איד, פאַר די אַלטע קראַנקע נעבאַך, איך מיין טאַקי אויפ׳ן „מושב־זקנים" מיין איך?

. . . .

. . . .

. . . .

וואָס ווייטער איז געווען — לאָזט זיך נישט דערצעהלען. קיינער ווייסט נישט, וואָרום די „פּאַרנעמסטע בעלי־בתים", אַז זיי האָבען דערהערט פונ׳ם פּאַדראַטשיק די מאָסקוווער שפּראַך, האָבען זיי שוין נישט געסטייעט... און דער רב רב יוזיפעל האָט גלאַט נישט געוואָלט רעדען דערפון... אַז ער איז אַרויסגעגאַנגען פון דאָר־טען, האָט איהם דאָס פּנים מאָדנע געשיינט. איין באַק (די לינקע) האָט געשיינט מעהר פון דער אַנדערער... און ער האָט מיט זיין בנעימות׳דיג שמייכעלע געזאָגט:

— מזל־טוב, אידען, איך קאָן אייך אָנזאָגען אַ בשורה: מיר האָבען מיט׳ן אויבערשטענס הילף אַ „מושב־זקנים", אָבער אַ „מושב־זקנים", הערט איהר, אַז גאָט און לייט וועלען זיך פרעהען...

די „קליינע מענשעלעך" וואָלטען אפשר דעם רב נישט אינ־גאַנצען געגלויבט, ווען זיי זאָלען נישט הערען פונ׳ם פּאַדראַטשיק אַליין מיט זייערע אויהערען, ווי ער זאָגט און קלאַפּט זיך מיט די קורצע פינגער אין דער ווייסער מאַנישקע:

— אידען, איך שטעל אייך אַוועק אַ „מושב־זקנים". איך, איך!... — און נישט נאָר געהערט מיט די אויהערען, נאָר מע האָט געזעהען מיט די אויגען אין גיכען, ווי דער פּאַדראַטשיק געהט־אום מיט׳ן רב אין שטאָדט, מעסט מיט׳ן שטעקען: „אָט דאָ וועט שטעהן דאָס הויז. אָט אַזוי פיעל וועט זיין די לענג, און אָט אַזוי פיעל די ברייט"... און אָט האָט מען שוין געבראַכט צו פיהרען ציגעל, געהילץ און אַנדערע מאַטעריאַלען — און עס געהט אַ גאַנג.

אמת, עס האָבען זיך געפונען בעלנים, וואָס האָבען גענומען אויספרעגען ביי׳ם רב, אויסטאַפּען, ציהען ווערטער: „רבי! ווי

אזוי איז געווען די מעשה? ווי אזוי האָט אייך דער דאָזיגער מפיים געווען פאַר די הארטע רעד?... וואָס האָט איהר איהם געזאָגט און וואָס האָט ער אייך געענטפערט?"... רב יוזיפעל האָט אָבער אַלסדינג דורכגעלאָזט פערביי און פעררעדט דעם עולם די צייהן, געשמייכעלט דערביי מיט זיין שטענדיג בנעימות'דיג שמייכעלע:

— אָבער א „מושב־זקנים" וועלען מיר, אם־ירצה־השם, האָבען, הערט איהר, אז גאָט און לייט וועלען זיך פרעהען!...

* * *

איין עבירה — דאָס „מושב־זקנים" שטעהט נאָך עד היום לעדיג: רב יוזיפעל איז שוין עליו השלום — נישטאָ מיט וואָס צו פיהרען. די כתרילעווקער קליינע מענשעלעך האָבען שוין אזא מזל: חלומ'ט זיך זיי איינגעמאַכטס — פעהלט זיי א לעפעל; אנגעגרייט א לעפעל — חלומ'ט זיך זיי נישט קיין איינגעמאַכטס.

א פסח׳יגע עקכפראָפּריאַציע

געשריבען אין יאָהר 1908

א פסח'יגע עקספּראָפּריאַציע

א.

כתרילעווקע האָט פון תמיד אָן נאָכגעטאַנצט אדעס; נאָר פון זינט עס האָבען זיך אָנגעהויבען די בהלות, טרעט כתרילעווקע נישט אָפּ פון אדעס אויף קיין האָר: אין אדעס א סטרייק — אין כתרילעווקע א סטרייק; אין אדעס קאָנסטיטוציע — אין כתרילעווקע קאָנסטיטוציע; אין אדעס א פּאָגראָם — אין כתרילעווקע א פּאָגראָם. איינער א ליץ האָט ארויסגעלאָזט א קלאַנג, אז אין אדעס האָט מען אָנגעהויבען זיך אָפּשנײדען די נעזער, האָט מען אין כתרילעווקע גענומען שאַרפען מעסערס; א גליק, וואָס אין כתרילעווקע גופא האָט מען ליעב קוקען אויף יענעם, דעריבער האָט יעדער געוואַרט, ביז דער ערשטער וועט זיך אָפּשנײדען די נאָז. און מע וואַרט נאָך עד היום...

נאָך אזא מין הקדמה וועט שוין קיינעם קיין וואונדער נישט זיין, וואָס עס געהט נישט אוועק כמעט א טאָג, מע זאָל נישט לייענען אויף די גאַזעטען אַלע מאָל איין אַנדער אומגליק פון כתרילעווקע: ווי אזוי „חברה" האָבען זיך אַריינגעחאַפּט צו א בעקער און האָבען עקספּראָפּריאירט דאָס גאַנצע געבעקס, אדער ווי אזוי א שוסטער האָט שוין געהאַט כמעט געענדיגט א פּאָר שטיוועל — ס'איז געבליבען נאָר ארויפצוזעצען א פּאָר פּאָדעש־וועס מיט די אָפּצאַסען, — איז מען איהם בעפאַלען אין מיטען העלען טאָג, אָפּגעזאָגט דעם געוויסען פּסוק „שאו ידיכם" — „רוקי

ווערך!" — און צוגענומען די שטיוועל. אָדער א איד איין אָרע־מאַן איז געגאַנגען איבער די הייזער — דאַנערשטאג איז געווען די מעשה — האָט מען איהם זאַסטעמפּעט ערגיץ אין א געסעל, צו־געשטעלט איהם א פּיסטויל גלייך אין פּנים אריין און אויסגעטריי־סעלט ביי איהם וואָס ער האָט געהאַט. אָדער הערט א מעשה, וואָס א אידינע דערצעהלט... נאָר וואָס א אידינע דערצעהלט וויל איך נישט איבער'חזר'ען; א פרוי האָט שוואַכע נערווען, די צייט איז איין אומרוהיגע, עס קאָן זיך איהר אויסווייזען א קוצע קוה פאַר א בארנבוים... איך וויל נישט נעמען אויף זיך „די פער־אַנטוואָרטליכקייט פאַר דער געזעלשאַפט"...

בקיצור, עס איז אַוועק אין כתרילעווקע א סדרה עקספּראָ־פּריאַציעס, איינע שרעקליכער פון דער אַנדערער. עס איז געוואָרען א מורא צו לעבען אויף דער וועלט, און מע האָט אָנגעהויבען בענקען נאָך די אַלטע גוטע יאָהרען, ווען איין פּריסטאַוו, וואָס פלעגט נעמען א קערבעל, האָט געקאָנט האַלטען א גאַנצע שטאָדט ביי זיך אין זשמעני, און מע האָט אָנגעהויבען בעטען גאָט און תפלה טהון:

— גוואַלד, רבונו־של־עולם, השיבנו נאַזאַד, הארצעדיגער פאָ־טער, חדש ימינו כקדם!...

דאָס איז אָבער נאָך אַלץ נישט מעהר ווי א הקדמה. די מעשה הויבט זיך ערשט אָן.

ב.

בנימין לאַסטעטשקע איז דער גרעסטער נגיד אין כתרילעווקע. אויסרעכענען זיין גרויסקייט האָט נישט קיין שיעור. ערשטענס, האָט ער מחותנים רייכע אויף דער גאַנצער וועלט. די מחותנים זענען שוין איצט נישט אזוי רייך, ווי זיי זענען געווען אמאָל, איבער היינטיגע צייטען מיט היינטיגע אַנזעצען — ס'איז גאָר קיין חידוש נישט; א חידוש איז נאָר, ווי אידען האַלטען זיך נאָך, און ווער שמועסט די כתרילעווקער אידען — זענען שטאַרקער־

ווי אייזען! ווי הערינג אין אַ פאַס האָבען זיי זיך צונויפגעפּאַקט אַלע אויף איין אָרט, און זיי פרעסען איינס דאָס אנדערע לעבע־דיגערהייד. אַ שטיקעל גליק אַט דאָס אמעריקע, וואָס נעמט־צו פון דאָרטען אַלע יאָהר כמעט צוויי מאָל אַזוי פיעל, וויפיעל עס שטאַרבען־אויס פון הונגער, פון פּאָגראָמען און פון אַנדערע שלעק... פון דעסטוועגען, זעהט איהר דאָך, אַז גאָט וויל, איז נאָך דאָ אין כתרילעווקע אַ איד אַ נגיד, וואָס הייסט בנימין לאַסטעטשקע, וואָס אַלע זענען איהם מקנא, וואָס ער דאַרף נישט אָנקומען צו קיינעם, אחוץ צו זיינע רייכע מחותנים. מאָהלט אייך, אָנקומען צו אַ רייכען מחותן איז עפּיס אויך נישט אַזאַ זיס שטיקעל ברויט, מחמת דאָס רוב רייכע מחותנים זענען בטבע, נישט אויסגערעדט זאָל זיין, גרויסע חזירים... פון דעסטוועגען איז בנימין לאַסטעטשקע פאָרט דער נגיד אין כתרילעווקע. אַז מע דאַרף אַ מאָל אַ טובה, וואוהין געהט מען? צו בנימין לאַסטעטשקע. און בנימין לאַסטעטשקע הערט אויס, העלפט אַ מאָל מיט איין עצה, אַ מאָל מיט אַ גוט וואָרט, אַ מאָל מיט אַ קרעכץ — גוט איז אויך דאָס, וואָרום אַהין דעם וואָלט דען געוועזן בעסער? אַלץ איין שוואַרץ יאָהר.

וואָס איז דער חילוק פון אַ כתרילעווקער נגיד ביז, למשל, אַ נגיד אין יעהופּעץ? די יעהופּעצער נגידים האָבען ווייכע הערצער, קאָנען נישט צוזעהן דעם צער פון די אָרעמע לייט, האַלטען זיי פערמאַכט די טהיר, שטעלען־אַוועק אַ שווייצאַר ביי דער שוועל, לאָזען נישט צו קיין בן־אָדם, וואָס געהט נישט אָנשטענדיג אָנ־געטהאָן. און אַז עס קומט דער ליעבער זומער, הויבען זיי זיך אויף ווי די שוואַלבען און פאָהרען־אַוועק קיין אויסלאַנד — געהט זוכט זיי! אנו, זאָל פּרובען אַ כתרילעווקער נגיד אַזוי טהון, וועט מען איהם די ביינער צעטראָגען! צי ער וויל, צי ער וויל נישט — בנימין לאַסטעטשקע איז ראש וראשון אין קהל. אין אַלע צדקה־זאַכען איז ער דער ערשטער, נישט נאָר אויף צו געבען די ערשטע נדבה, נאָר אויף צו נעמען דאָס שטעקעל, מחילה, און געהן פון שטוב צו שטוב צונויפנעמען נדבות פון אָרעמע לייט פאַר אָרעמע לייט...

היינט ווער שמועסט ערב פסח ביי׳ם צונויפנעמען „מעות חטים״ — אַ ! דעמאָלט מעגט איהר זיך פערגינען אַ קוק טהון אויף בנימין לאַסטעטשקע׳ס חאַטש פון דער ווייטען. איך וויים נישט, אויב דער גרעסטער כלל־טהוער פון דער גאַנצער וועלט האָט פאַר דעם ברענענדיגסטען וואהל־קאַמפּף אַמאָל אַזוי געשוויצט, ווי אונזער לאַסטעטשקע שוויצט גאַנצע פיער וואָכען פאַר פסח ! ער שווערט, אַז פון פורים ביז פסח שלאָפט ער אין אָנטהון ! לאָמיר איהם גלויבען אויף נאמנות, וואָרום וואָס קומט איהם אַרויס פון דעם ? קיין געלד פאַרדערט ער נישט פאַר זיין טרחה. אי, איהר וועט זאָגען, ער טהוט עס צוליעב כבוד ? זאָל זיין אַזוי. וואָס קאָן עס אייך אַהרען ? יעדער מענש וויל כבוד ; אפילו שררות האָבען עס נישט פיינט. מיר וועלען די נאַטור פונ׳ם מענשען נישט איבערמאַכען — פאַרפאַלען !

ג.

דער מנהג פון צונויפנעמען מעות־חטים פאַר אָרעמע לייט אויף פסח איז זעהר איין אַלטער מנהג, זעהר אַ קאָנסערוואַטיוו מיטעל פון „פילאַנטראָפּיע״ ; דאָך, מיין איך, איז ער נישט אַזוי ביטער, ווי די היינטיגע ווילען אונז איינרעדען. זיי זאָגען, אַז „פילאַנטראָפּיע איז אַ שחיטה פאַר דער געזעלשאַפט״. איך וויל מיך מיט זיי אין חקירות און אין פּאָלעמיק נישט אַריינלאָזען. איך וויל נאָר זאָגען, אַז נאָך מיין מיינונג, איז דאָ נאָך אַ פיעל ערגערער מנהג : וואָס די נגידים ווילען נישט געבען, און וואָס מע דאַרף ביי זיי רייסען פון די צייהן. און נאָך טויזענד מאָל ערגער איז דאָס, וואָס די שענע מענשען, וואָס ווילען נישט געבען, ווילען אייך איינרעדען אַ קינד אין בויך, אַז דערפאַר געבען זיי נישט, ווייל ס׳איז פאַרהאַן ביי זיי אַ „פּרינציפּ״... פאַר אַזעלכע מענשען זאָלט איהר אַנטלויפען ; אַזעלכע מענשען זענען טרוקען, ווי אַ טרוקען פישעל, און אומעטיג, ווי אַ קאַץ... דאַנקען גאָט, וואָס אין כתרילעווקע

קע איז דער „פרינציפ" נאך נישט אריין אין דער מאדע. די וואס געבען נישט, געבען נישט דערפאר, ווייל זיי האבען נישט... ערב פסח אבער, אז עס קומט צו מעות־חטים, איז דאס אויך קיין תירוץ נישט. אין כתרילעווקע געהט א שפריכווארט: „יעדער איד איז מחויב אדער ג ע ב ע ן מעות־חטים, אדער נ ע מ ע ן מעות־חטים...

מאדנע מענשען די כתרילעווקער אידען! טויזענדער יאהרען זענען אוועק, זינט זייערע עלטער־עלטער־זיידעס האבען זיך בעפרייט פון גלות־מצרים, קאנען זיי זיך נאך עד היום נישט אפגעוועהנען פון צו עסען מצות אכט טאג דורכאנאנד אלע יאהר, און איך האב זעהר מורא, אז דער דאזיגער טרוקענער מאכל וועט נאך לאנג־לאנג נישט ארויס פון דער מאדע... א גאנץ יאהר וועט אייך א כתרילעווער איד שוואלען פון הונגער, און קומט פסח, מעג זיך איבער־קעהרען די וועלט, מוז ער זיין פערזארגט מיט מצות! עס איז נאך נישט געווען דער פאל, אז א איד זאל דארט שטארבען פסח פון הונגער. און טאמער מאכט זיך א מאל אזא פאל, דארף מען איהם פערשרייבען אויפ'ן חשבון פונ'ם יאהר, דאס הייסט, ער איז גע־שטארבען נישט חלילה מחמת דעם, וואס ער האט נישט געהאט די אכט טאג פסח קיין מצה, נאר מחמת דעם, וואס ער האט נישט געהאט קיין ח מ ץ אין די 357 טעג פון א גאנץ יאהר. עס איז, פערשטעהט איהר מיך, א גרויסער אונטערשיעד!

ד.

נישטא איין זאך אויף דער וועלט, וואס זאל נישט האבען קיין אויסנאהם. דאס יאהר, וואס מיר בעשרייבען אונזער געשיכטע, איז געווען פאר כתרילעווקע אזא יאהר, וואס מע האט אזעלכעס קיינמאל נישט געהערט. עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז נ ע־מ ע ר ס אויף מעות־חטים זענען מעהר ווי ג ע ב ע ר ס. מע זאל זיך נישט שעמען פאר לייטען, וואלטען כמעט אלע אידען דארטען זיך נישט אפגעזאגט פון צו נעמען מעות־חטים... א צער־בעלי־חיים

געווען אַנצוקוקען אונזער נגיד בנימין לאַסטעטשקע, ווי ער זיצט אין „קאַמיטעט" דעם לעצטען טאָג וואָס פאַר פסח און האַלט אין איין אַפּזאָגען:

— נישטאָ קיין געלט!... אויסגעגאַנגען!... האָט קיין פאַראיבעל נישט!...

— דערלעבט איבער א יאָהר, — האָבען איהם געענטפערט די „אַפּגעזאָגטע" אָרעמע לייט און צוגעלעגט אונטער דער נאָז: — און איהר זאָלט קומען צו אונז נאָך מעות־חטים...

איינס נאָך דאָס אַנדערע זענען די אָרעמע לייט ארויס פון „קאַמיטעט" מיט לעדיגע הענד און מיט רויטע פּנים'ער, ווי פון א שוויץ־באָד, נעשאָלטען די נגידים אויף וואָס די וועלט שטעהט — ס'זאָל פאַלען אין ים אריין.

צווישען די לעצטע „אַפּגעזאָגטע" איז געווען א גאַנץ בינטעל בחורים, ארבייט־יונגען, וואָס דרעהען זיך אום א גאַנץ ווינטער אָהן א שטאָך ארבייט. מע האָט שוין פערקויפט פון זיך אַלץ, וואָס מע האָט געהאַט. איינער האָט פערזעצט א זילבערנעם זייגער און פאַר'ן געלד געקויפט פאַפּיראָסען, און אַלע בחורים האָבען גע־רויכערט, אום צו שטילען דעם הונגער אַלע בחברותא — מעשה קאַמונע... געקומען אין „קאַמיטעט", האָט דאָס בינטעל בחורים ארויסגעשטעלט פאַר'ן גענעראַל־רעדנער איינעם, א דאַמסקי שניי־דער, מיט'ן נאָמען שמואל־אבא פינגערהוט. און חאָטש שמואל־אבא פינגערהוט איז געווען דער גענעראַל־רעדנער, פון דעסטוועגען האָט איהם דאָס גאַנצע בינטעל מיטגעהאָלפען, און אַלע האָבען גע־רעדט, גע'טענה'ט, אז זיי געהען־אויס פון הונגער, ממש זיי פאַלען מיט'ן פּנים צו דער ערד. דער גבאי ראשון פון „קאַמיטעט", בנימין לאַסטעטשקע, האָט זיי געלאָזט רעדען, און אז זיי האָבען אויסגעלאָזט, האָט ער אָנגעהויבען בזו הלשון:

— האָט קיין פאַראיבעל נישט, אייערע רעד זענען ארויסגע־וואָרפען. ערשטענס, זענט איהר נישט קיין באַווייבטע, און מיר געבען מעות־חטים נאָר פאַר באַווייבטע; צווייטענס, זענט איהר

קיין עין־הרע, יונגע לייט, וואָס קאָנען געהן ארבייטען און פאַרדיענען אויף פסח. דריטענס, איז היינטיגס יאָהר ביי אונז א געדרעטעניש אויף אָרעמע לייט, פאַרהאַן מעהר געמערס, ווי געבערס; פיערטענס — ס'איז א בזיון צו זאָגען, מיר האָבען שוין נישט פון גאַנץ פריה אָן א צעבראָכענעם גראָשען אין דער קאַסע. טאָמער גלויבט איהר נישט, נאַט זעהט.

און דער גבאַי ראשון פון קאָמיטעט האָט זיי איבערגעקעהרט זיינע אַלע קעשענים אויף דער לינקער זייט, בעוויזען אויג־אויף־אויג, אַז ער איז נקי, ריין ווי גאָלד. דאָס בינטעל איז געבליבען אָהן לשון, נאָר דער לידער, שמואל־אַבא פינגערהוט, האָט א פה קדוש — מע דאַרף איהם די צונג נישט פּיקען. ער האָט זיך אָנגערופען צום גבאַי מיט א גאַנצער דרשה האַלב אידיש, האַלב רוסיש:

— זשאַל, וואָס איהר האָט נישט אָנגעהויבען פון'ם סוף, וואָלט איהר פאַרשפּאָרט טראַטיען אַזוי פיעל פאַראָך פּאָנאַפּראַסנאָ. נאָר איך וועל אייך געבען א וואָזראַזשעניע אויף אַלע אייערע דאָוואָדען. וואָפּערוויך, וואָס מיר זענען חאָלאָסטיאַקעם — איז דאָס פאַר אייך א מעלה: ווינציגער אָרעמע לייט אין שטעדטעל. וואָטאָריך, וואָס איהר זאָגט: ארבייטען — ~~פּריעלאַיטע אָראָלושעניע~~! גיט אונז ארבייט, וועלען מיר אייך איבערקעהרען די וועלט! וטרעטיך, וואָס איהר זאָגט: אָרעמע לייט, איז אין דעם שולדיג דער קאַפּיטאַליזם ס'אָדנאָי סטאָראָני און די עקספּלאָאַטאַציע פון'ם פּראָלעטאַריאַט ס'דרוגאָי סטאָראָני. א ~~חטשעטוויאָרטיך~~, וואָס איהר וויוואָראָטשעוועט די קעשענים אויף דער לינקער זייט, איז דאָס נישט קיין דאָקאַזאַטעלסטוואָ. מיר סאָמניעוואַיען זיך נישט, אַז ביי אייך אין דערהיים, נאַפּרימער, זענען די שאַפעס אָנגעפּאַקט מיט מצות, אייער, ציבעלעס און קאַרטאָפלים און גענזענשמאַלץ און טאָמו פּאָדאָבנאָיע, און וויין אויך אויף ארבע כוסות... איהר זענט אַלע בורזשוקעס און ~~בעזסאָוועסטנע~~ עקספּלאָאַטאַטאָרעם — און באַלשע ניטשעוואָ! טאָוואַרישטשי, קומט לאָמיר געהן!...

מיר מוזען נאָכגעבען, אַז כתרילעווקע, וואָס טאַנצט־נאָך אַדעס און אַלע אַנדערע גרויסע שטעדט, איז נאָך אַזוי ווייט נישט פאַרגעשריטען, אַז אַזאַ עקספּלאָאַטאַטאָר, ווי אונזער נגיד בנימין לאַסטעטשקע, זאָל עפענען די שאַפעס, צעטיילען פאַר די אָרעמע לייט די מצות מיט די אייער מיט די ציבעלעס מיט די קאַרטאָפליס מיט'ן געגזענשמאַלץ און מיט'ן וויין אויף ארבע כוסות, און אַליין זאָל ער בלייבען מיט ווייב און קינדער אָט אַזוי אַ... איך בין אָבער איבערצייגט, ווי צוויי מאָל צוויי איז פיער, אַז מיינע כתרילעווקער עקספּלאָאַטאַטאָרס וועלען דאָס זיכער טהון, זאָל נאָר פריהער בעוויזען אַדעס, אָדער יעהופּעץ, אָדער אַנדערע גרויסע שטעדט אַזאַ מין ביישפּיעל. כתרילעווקע, מיינע ליעבע פריינד, איז נישט מחויב צו זיין די ערשטע אויפ'ן יריד...

ה.

מיט אַ ריינעם געוויסען, איין אויסגעבאָדענער, אַ יום־טוב־דיגער, האָט זיך בנימין לאַסטעטשקע אוועקגעזעצט מיט ווייב און קינדער די ערשטע נאַכט פּסח צום סדר, רוהיג און אויפגעלעגט, טאַקי ווי איין אמת'ער מלך, וואָס פיהלט זיך גוט אין זיין מלוכה. אין דער רעכטער האַנד האָט ער די מלכה, שרה־לאה זיין ווייב, אויסגעפּוצט יום־טוב'דיג מיט אַ נייער זיידענער פאַטשיילע, פון וועלכער עס קוקען־אַרויס צוויי לאַנגע באָמבעלדיגע אויהרינגלעך פון עכט זילבער ~~84טע פּראָבע~~, און אַרום און אַרום טיש די קינדער, די פּרינצען מיט די פּרינצעסינס — אַ גאַנצער בוקעט פון אויסגעצוואָגענע קעפּלעך, רויטע בעקלעך, בלישטשענדיגע אויגלעך. אפילו זלאַטקע די דיענסטמויד, וואָס אַ גאַנץ יאָהר איז זי איינגעשפּאַנט אין יאָך און אַרבייט ווי איין עזעל, האָט זיך אויסגעצוואָגען און אָנגעזייפט מיט פּאַטשולי־זייף און אַריין אין אַ נייע סיצען קליידעל מיט נייע „באָטינקעס" און מיט אַ ברייטער רויטער סטענגע אויפ'ן שוואַרצען גלאַנצענדיגען שטערן. אַלע פיהלען זיך גוט, מחיה, פריי,

גלייך ווי זיי אליין זענען נאָר־וואָס ארויס פון מצרים. מיט א קנאַק האָט דער יונגסטער פון די פּרינצען אָפּגעקלאַפּט די פיער קשיות, און דער פאָטער דער מלך, בנימין לאַסטעטשקע, האָט גע־נומען לאַנגזאַם, מיט זעהר א שענעם ניגון, אויף א הויך קול, ענט־פערען איהם א תירוץ: דעם אַלטען תירוץ: עבדים היינו — קנעכט זענען מיר געוועזען, לפּרעה במצרים — ביי פּרעה'ן אין מצרים, האָט אונז גאָט ארויסגעצויגען פון דאָרטען מיט א שטאַרקער האַנד און מיט גרויסע וואונדער, בעצאָהלט פּרעה'ן מיט צעהן שענע מכות... און האָט גענומען אויסרעכענען אויף א קול און מיט א ניגון די שענע מכות. פּלוצים...

ו.

פּלוצים האָט זיך דערהערט א קלאַפּ אין טהיר, און נאָך א קלאַפּ, און נאָך צוויי קלעפּ. ווער זאָל דאָס זיין?... „עפענען, אָדער נישט עפענען?"... און עס איז געבליבען, אז יאָ עפענען, וואָרום דאָס קלאַפּען איז געוואָרען וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער, און דער מלך און די מלכה און די פּרינצען זענען אַלע געבליבען שטיל, און זלאַטקע די דיענסטמויד האָט געעפענט די טהיר, און אין שטוב זענען אריין דאָס גאַנצע בינטעל בחורים מיט זייער לידער, שמואל־אבא פינגערהוט, בראש, מיט א ברייטען „גוט יום־טוב!"... אונזער נגיד בנימין לאַסטעטשקע, חאָטש די נשמה איז איהם שוין געווען אין די פּיאַטעס, האָט זיך אָנגענומען מיט הארץ און האָט א זאָג געטהאָן צו דער חברה:

— א גוט יום טוב, א גוט יאָהר. סקאַצעל קומט. וואָס ?ועט איהר זאָגען גוטס?

איז ארויסגעטראָטען שמואל־אבא פינגערהוט, דער גענעראַל־רעדנער, מיט א דרשה, ווי זיין שטייגער איז, אויף דער געמישטער האַלב־רוסישער שפּראַך, און האָט אזוי געזאָגט:

— איהר זיצט דאָ אין דער ליכטיג ביי אַ גלאָז וויין און פּראַזדניוועט דעם הייליגען יום־טוב, און מיר, אָרעמע פּראָלעטאַריער, פּראָפּאַדאַיען פון הונגער. ~~איך געפין, אז ס'איז ניעספּראַוועדליווע.~~ איך פּריקאַזעווע אייך, איהר זאָלט הייסען אונז אָפּגעבען אייער יום־טוב'דיגע וועטשערע און איהר זאָלט נישט סמעיען ארויסלאָזען אַ פּיפּס, נישט עפּענען קיין פענסטער, נישט רופען קיין פּאָליציע און טאָמו פּאָדאָבנאָיע, וואָרום מיר וועלען מאכען פון אייך אש... חבר משה, וואו איז די באָמבע?...

. . . .

די לעצטע עטליכע ווערטער זענען שוין געווען געגוג, דאָס גאַנצע געזינדעל זאָל בלייבען ווי געלעהמט, ווי צוגעקאָוועט צו די ערטער. נאָר אז דער „חבר משה", אַ שווארצער שוסטער־בחור מיט אַ שווארצער פּאטלע און מיט שווארצע פינגער, איז צוגעגאַנגען צום טיש און האָט געגעבען אַ שטעל־אַוועק עפּיס אַ הויכע זאַך און אַ קיילעכיגע, איבערגעדעקט מיט אַ שמאַטע, — איז פונ'ם גאַנצען הויזגעזינד געוואָרען דאָס, וואָס ס'איז אמאָל געוואָרען פון לוט'ס ווייב, אַז זי האָט זיך אויסגעדרעהט, געוואָלט זעהן, וואָס איז געוואָרען פון די שטעדט סדום און עמורה...

און זלאַטקע די דיענסטמויד האָט מיט קלאָפּענדיגע ציינער אונטערגעטראָגען צום טיש פריהער די הייסע פּעפּעריגע פיש, נאכדעם די יויך מיט די פעטע קניידלעך, לאַטקעס און פּאלירטשיקעס מיט אַלע אַנדערע גוטע זאַכען, און חברה האָבען דאָס אויפגעקלאָפּט מיט אַזאַ אַפּעטיט, גלייך ווי זיי האָבען טאַקי באמת שוין לאַנג נישט געגעסען, און האָבען אַלע מאָל פערטרונקען מיט וויין, און האָבען זיך געגעבען דאָס וואָרט, נישט איבערלאָזען קיין טראָפּען, אפילו דאָס איי מיט דער זרוע מיט'ן כרפּס מיט'ן מרור מיט'ן חרוסת האָבען זיי צורעכט געמאַכט, נישט איבערגעלאָזט קיין זכר, קיין סימן פונ'ם סדר, אחוץ די הגדות. און בשעת מעשה האָט דער גענעראַל־רעדנער, שמואל־אבא פינגערהוט, נאָך געמאַכט

חוזק פונ׳ם כתרילעווקער גביר, דעם עקספּלאָטאַטאָר בנימין לאַס־טעטשקע. ער האָט צו איהם אַזוי געזאָגט:

— אַלע מאָל זאָגען מ י ר די הגדה און א י ה ר עסט די קניידלעך; נאָר ~~וו׳נאַסטאַיאַשטשעיע ווערעמיא~~ זאָגט א י ה ר די הגדה און מ י ר עסען די קניידלעך... לחיים, בורזשוי, זאָל גאָט געבען, איהר זאָלט ווערען אַ פּראָלעטאַרי אַזוי ווי מיר!... לשנה הבאה בקאָנסטיטוציע!...

דער עפּילאָג פון דער טראַגעדיע.

עס איז שוין געווען אַרום האַלבע נאַכט, און דער אָרעמער נגיד בנימין לאַסטעטשקע מיט זיין הויזגעזינד זענען נאָך אַלע געזעסען אַרום טיש, נאָך אַלץ אין איין שרעק! אויפ׳ן טיש איז נאָך אַלץ געשטאַנען דאָס „אומגליק" — דאָס הויכע, דאָס קיילע־כיגע, מיט דער שמאַטע איבערגעדעקט. די „חברה־לייט" האָבען אָנגעזאָגט פאַר׳ן אַוועקגעהן, זיי זאָלען בלייבען זיצען צוויי שעה אויף די ערטער, אַניט — וועט זיין שלעכט... יענע נאַכט איז אין דער שטוב קיינער נישט געשלאָפען; מע האָט געדאַנקט גאָט, וואָס מען איז אַרויס מיט׳ן לעבען...

— נו, און וואָס איז געוואָרען מיט יענעם הויכען קיילעכיגען „אומגליק", וואָס אויפ׳ן טיש, מיט דער שמאַטע איבערגעדעקט?... אַזוי פרעגט דער נייגיעריגער לעזער. און מיר בערוהיגען איהם: אַ בלעכענע פּושקע פון שוהוואַקס, אָנגעפּילט מיט מצה־מעהל, איז נישט געפעהרליך. זי מעג שטעהן טויזענד יאָהר, וועט זי נישט אויפרייסען, סיידען חלילה... אַ גוטען יום־טוב!

מילכיגס

(אַ מאָנאָלאָג פון אַ כתרילעווקער פרעסער)

געשריבען אין יאָהר 1903 .

מילכיגס

א חכם, הערט איהר, איז געווען דער, וואָס האָט איינגעפיהרט א מנהג, אז שבועות אין דער פריה זאָל מען עסען מילכיגס. וואָרום, לאָמיר זיך ניט נאַרען, וואָס קאָן זיין בעסער און פרישער און זיסער און געשמאַקער און ווערלוועלער פון מילכיגס? אמת, צו מילכיגס באַדאַרף מען אויך האָבען געלט, נאָר ווי קומט דאָס צו פלייש? ביי פלייש איז פאַרהאַן פלייש און פאַרהאַן ביינער; און מילכיגס האָט אין זיך מילך, און קעז, און פוטער, און סמעטענע, און פיד־סמעטענע און זויערמילך און סיראָוועטקע... הייגט נעמט די מאכלים, וואָס מע קאָן מאַכען פון מילכיגס. פון פלייש האָט איהר א יויך, א ראָסעלפלייש, און עסיגפלייש, א געבראָטענס — און שוין... פון מילך אָבער האָט איהר קאַשע מיט מילך, לאָקשען מיט מילך, רייז מיט מילך, און טייגלעך מיט מילך, און באָלאָבעשקעס מיט מילך, און פאַרפעל מיט מילך, און גלאַט מילך; הייגט די מאכלים פון קעז און פוטער האָבען דען א שיעור? באַרעכענט נאָר: קרעפּלעך, און וואַרעניקעס, און וואַרניטשקעס, און א קוגעל, און א מאַהינע, און א טייגעכץ, און קנישעס, און מנישקעס, און בלינצעס, און צרות־קניידלעך, און קאַשניקעס, און ווערטליקעס, און ווערטוטען. און וויפיעל איז פאַרהאַן מאכלים, וואָס מע קאָן זיך ניט אָנגעדענקען! למשל: קאַרוש מיט קעז, מאַסליטשקענע קאַשע, און פיש געפּרעגעלטע אויף פוטער, און א באָרשט א מילכיגער, און ראַזשענקע, און מאַסלינקע — אלץ אזעלכע מאַטראָוועס, וואָס קיינער זאָגט זיך פון דעם ניט אָפּ, סיידען שוין

נאר איין אפגעריסענער נאר, וואס מע באדארף איהם געבען קייען שטרוי...

וואָרום איך, מע זאָל מיך אויפוועקען אין מיטען נאכט און מיר דערלאנגען מילכיגס, איז אבי איך בין נאר ניט פליישיג, איז מיט'ן גרעסטען כבוד! למאי זאָל איך לייקענען? איך האלט פון מילכיגס. און ניט אזוי איך, ווי „זי". ביי אונז אין כתרי־לעווקע הייסען מיר „די פרעסערס", חאטש עסען עסען מיר גלייך מיט אלע אידען, דאס הייסט: קדחת אין א קליין טעפעלע. אי, די קשיא: פון וואנען נעמט זיך דער נאמען „פרעסערס"? לאז מיך אזוי ויסען בייז! עס קאן זיין, עס נעמט זיך דערפון, וואס מיר האבען ליעב רעדען פון עסען. למשל, איך אליין האב ליעב ארויסצוגעהן אין מארק און שטעהן ביי די פיש. פיש איז ביי מיר דאס חיות. פאר פיש וואלט איך אוועקגעגעבען מי יודע וואס! און אפשר נעמט זיך עס פון דעם, וואס מען עסט ביי אונז א סך ברויט. למשל, ביי מיר געהט אוועק, קיין עין-הרע, א סך מעהל אויף שבת, וואָרום ס'איז פארהאן ביי מיר, ניט צו פארזינדיגען, ווער ס'זאָל קייען. איך האב, זיי זאָלען לעבען און געזונט זיין, דריי פערטעל טוץ, און אלע, ברוך השם, האבען אפעטיט צום עסען, מע דארף מיט זיי חלילה צום רבי'ן ניט אנקומען. ביי'ם דאקטאר קיין עצות ניט פרעגען. הלואי וואלט נאר געווען וואס צו עסען, וואָרום איך בין, לא עליכם, נישט פון די גרויסע נגידים, דאס הייסט, חלילה נישט קיין אָרעמאן, נאר קיין נגיד אודאי ניט! איך בין אליין א קרעמער בין איך; מאהלט אייך, א קראם ביי מיר אויף אלע אידישע שונאים! ס'איז נאר איין אויסרעד, ניט קיין קראם; איך באדארף זי האלטען צוליעב דעם קרוב, די קראם הייסט עס. איך האב, פארשטעהט איהר מיך, מיין אייגענס א קרוב א רייכען, פון „איהר" צד: זיין פאטער און איהר מוטער'ס מוטער זענען געווען אייגענע געשוועסטער־קינדערלעך; אפילו א וויטליכער קרוב, נאר דאך א קרוב. ער איז א יאמפעלער איז ער, דאס הייסט, ער זיצט אין יאמפעלע

און רעכענט זיך דאָרט צווישען די גבירים, דאָס הייסט, אמאָל האָט ער זיך גערעכענט נאָר צווישען די ג ר ו י ס ע גבירים, היינט איז ער אביסעל דאָסיג, איך מיין פאַרדרעהט... נאָר פון דעסט־וועגען געהער זיך ניט אָן איינס מיט'ן אַנדערן, זיין שאָדען אויף מיר געזאָגט געוואָרען. וואָס ער צאָהלט איבער נאָך היינט א יאָהר פראָצענט — וואָלט געוועזן גענוג פאַר אונז ביידען.

קומען מיר, הייסט עס, א מאָל צו איהם אויף קבר־אָבות — א מאָל איך, א מאָל „זי". מע וויינט זיך אויס אביסעל, בייזערט ער זיך אפילו, וויל ניט ליידען, נאָר עס העלפט איהם, ווי דער פאַראיאָהריגער שניי. ער מוז, ער מוז געבען, נישט געלט — איז סחורה, נישט סחורה — איז א וועכסעל. ער האָט דען איין אַנדער ברירה? וואָרום „זי", אז זי צעוויינט זיך, איז מען גערן, אז זי הערט־אויף: „נאַ דיר, הייסט דאָס, אבי וויין ניט!"... אז זיי דערזעהען זי פון דערווייטען, ווערד זיי צעהן לעבער אין תארצען. זיי פרובען זיך מיט תירוצים: „מען איז ניטאָ אין דערהיים, אוועקגעפאָהרען פון יאַמפּעלע, שטאַרק פאַרנומען — בלאָטע! ווי א טוידטען באַנקעס! „אונזערס" מוז אָפּגעגעבען ווערען גאָר אָהן א שום תירוץ!... נאָר וואָס זאָלט איהר קלערען? ס'איז אַוודאי נישט גוט, אז מע דאַרף אָנקומען צו־נ־א מענטשען, נאָר וואָס זאָל מען טהון? ווי זאָגט מען דאָס: כל זמן שהנשמה בקרבי — איז רייב, מאָטי! א מענטש, כל זמן ער לעבט, דאַרף ער עסען!...

שייך זאָגען עסען? נישט צוליעב דאָס עסען לעבט א מענטש. א מענטש איז דאָך ניט קיין בהמה. א בהמה איז א בהמה, און א מענטש איז א מענטש; און א מענטש, אז ער וועט ניט עסען, פון וואַנען וועט ער לעבען? אָט דערפון אליין קאָנט איהר שוין פאַרשטעהן, אז מע האָט א ווייב מיט, קיין עין־הרע, נייען פּיקערס, באַדאַרף האָבען א שען פּנים א ברויט אָדער א בולקע, אז מע לעגט אוועק אויפ'ן טיש. און אפילו א שיסעל קאַרטאָפּעל, זי מעג

זיין מיט א בארג, איז געננג א י י ן פערטעל שעה, ס'זאל ניט בלייבען קיין שריד ופליט, גלייך ווי ס'איז גאר קיינמאל קיין קארטאפעל ניט געווען אויף דער וועלט אפילו! ס'איז א מחיה צו קוקען, זאג איך אייך, ווי מען עסט, קיין עין־הרע, ביי מיר. איך האב ליעב צו זעהן ווי זיי עסען, איך האב דערפון פארגעניגען. און ווער שמועסט פרייטאג, אז מע נעממט־ארוים די פרישע שמעקענדיגע חלה פונ'ם אויווען, רוף איך צונויף מיין חברה און זאג זיי: „קינדער, ראטעוועט!" — זאלט איהר זעהן, ווי מע ראטעוועט — מחיה נפשות! און אז גאט העלפט, ס'איז פארהאן צו דער פרישער חלה א ראסעלפלייש, א היים, מיט קנאבעל און מיט „סאוועסט", מיט יויך הייסט עס, געוויינטליך, מעהר יויך ווי פלייש, מע קאן זאגען כמעט סאמע יויך, דעמאלט קאן מען טונקען און טונקען — און, נישקשה, מען איז, ברוך השם, גאנץ צופריעדען. ווארום וואס טהוט מען חלילה, אז ס'איז דאס אויך נישטא? האט מען א ברירה דעמאלט עסען חלה מיט ברויט, דאס הייסט, איך האב געוואלט זאגען ברויט מיט חלה. א ביס ברויט, א ביס חלה, און גלויבט מיר — פאר א הונגעריגען מאגען איז דאס אויך א מאכל. והראיה, נעמט לימאנאד — איהר האט ווען געגעסען ברויט מיט לימאנאד? קיינמאל ניט? פארזוכט א מאל אויף א ציקאוועסט, נאר בתנאי, איהר זאלט זיך פריהער רעכט אויסהונגערען, אזוי, אז ס'זאל אייך חלש'ען דאס הארץ, ציטערען די הענט און ציהען די אדערען פון די פיס, וועט איהר דעמאלט בנאמנות פיהלען טעם גן־עדן. אזוי שטיפעלט דאס אפילו ביי דער צונג, ווי, געוויינטליך, לימאנאד, נאר אז מען איז הונגעריג, און מען עסט דאס מיט ברויט, איז דאס א מאכל־מלכים!

איך זעה, איהר חידוש'ט זיך, וואס איך בין אזוי קלאר אין „הלכות אכילה"? איך האב דאך אייך געזאגט, אז ביי אונז אין כתרילעווקע היים איך פון די „פרעסערס", דערפאר, פארשטעהט איהר מיך, וואס איך געה מיט דעם גאנג, אז א מענטש לעבט איין מאל, ניט קיין צוויי מאל, און אז מען עסט א גאנצע וואך־

מבות און שבת קרחת, דארף מען זעהן חאטש יום־טוב זיך אנטהון אביסעל וואוילטאג. וואס זאגט איהר, ניט אזוי? דעריבער אז עס קומט ביי מיר שבועות, מעג זיך איבערקעהרען די וועלט. פארהאן פאר וואס, צי ס'איז ניטא פאר וואס, — א מילכיגע סעודה דאס מוז זיין, גאר אהן א שום תירוץ! קודם כל — ציקאריע מיט מילך; דאס איז שוין א חוק ולא יעבור, ווארום „זי", אז עס קומט שבועות־צייט, הויבט איהר שוין אן צו ציהען, זאגט זי, דאס הארץ נאכ'ן גלעזעל ציקאריע! דאס גלעזעל ציקאריע איז ביי איהר, זאגט זי, טייערער פונ'ם גאנצען מילכיגס! מאהלט אייך, לאז זיך אייך דאכטען, אז ס'איז נאר גערעדט אזוי; ווארום נאכ'ן גלעזעל ציקאריע ווילט זיך נאך עפּיס — למשל, בארשט. איך מיין דעם שענעם גרינעם מילכיגען שבועות'דיגען בארשט, וואס מיט באטווינע, מיט ציבעלקעלעך און מיט יונגע בורעקלעך פארבראקט און מיט סמעטענע פארוויסט. א כפרה, הערט איהר, אלע עסענס פאר איין מילכיגען בארשט א גוטען! ביי אונז, אין געמיינעם גראד, ווען עס זאל חלילה נישט זיין קיין בארשט, וואלט מען געוויס נישט אויסגעהאלטען אידישקייט, ניט פסח, ניט שבועות! דער חילוק איז נאר אין דעם, וואס צום פסח'יגען בארשט מוז מען האבען א שטיקעל פלייש, אדער א ביינדעל, אדער א לעפעל שמאלץ, און צום שבועות'דיגען בארשט באדארף מען נישט האבען גארנישט ניט! איז פארהאן א קאפ מילך אויף צו פארווייסען דעם בארשט — איז גוט, אלא ניט — מוז מען זיך באגעהן דערמיט, וואס ער איז געקאכט אין א מילכיגען טאפ. ווארום מיין חאליאסטרע, קיין עין־הרע, מע זאל זיך צו זיי וועלען צולאזען און געבען חליעפּטשען ריינע מילך, איז ניט שייך צו זאגען א ציעג, — דריי ציעגען וואלט געוועזן ווינציג, און מיר בסך הכל פארמאגען אונזער אייגענס א האלבע ציעג, מיר חאבען, הייסט דאס, בשותפות מיט א שכן א ציעג האבען מיר. א ווילדע זאך, זי געהט ביי אונז אלע מאל אין שאדען, און מיר האבען פון איהר אפגעשניטענע יאהר! ניט לאנג האט זי זיך מיישב געוועזן, די

ציעג הייסט עס, און הערט זיך נאָר אויף צו מעלקען, דאָס הייסט, מעלקען מעלקט זי זיך, נאָר קיין מילך גיט זי ניט; הײַנט געת־ציה אַרויס פֿון אַזאַ חיה קרעפּלעך מיט וואַרעניקעס! „אוי, זאָג איך צו מײַן ווײַב, קרעפּלעך! איך וואָלט אַוועקגעגעבן, זאָג איך, פֿאַר מילכיגע קרעפּלעך אָדער וואַרעניקעס איך ווייס אַליין ניט וואָס! טאָמער וואָלסט דו טאַקי געזעהן, שרה־זיסעל, ס'זאָל זײַן, זאָג איך, קרעפּלעך, אם ירצה השם, אויף שבועות?"... מאַכט זי צו מיר: „פֿון וואָס, למשל?" זאָג איך: „דערויף ביזט דו דאָך עפּיס אַ בעל־הבית'טע בײַ מיר". זאָגט זי: „צו קרעפּלעך באַ־דאַרף זײַן אייער — דאָס ווייסט דו?" זאָג איך: „איך ווייס, פֿאַר וואָס זאָל איך ניט וויסען? אַ קונץ, זאָג איך, צו מאַכען קרעפּלעך מ י ט אייער? ווייז אַ בריה'שאַפֿט אָ ה ן אייער!" זאָגט זי: „חכם בלילה! וואָס זשע טהוט מען מיט קעז?" זאָג איך: „מיט קעז וואָלט שוין געוועזן נישקשה, שלעכט איז, וואָס אָהן קעז!" זאָגט זי: „הײַנט וואָס זשע ווילסט דו?" זאָג איך: „וויל איך, זאָלסט חאָטש מאַכען רעטשענע וואַרניטשקעס". זאָגט זי: „צו וואַרניטשקעס דאַרף מען פּוטער". זאָג איך: „וואו שטעהט דאָס געשריבען? אין ספר פּראַלניק?" זאָגט זי: „דו דאַרפֿסט בעסער וויסען וואו עס שטעהט געשריבען, דו האָסט געלערנט אין חדר". זאָג איך: „ווייסט דו וואָס, מײַן ווײַב, וואָס איך וועל דיר זאָגען? אַזוי ווי מיר האָבען נישט קיין אייער, און נישט קיין קעז, און נישט קיין פּוטער, טאָ לאָמיר חאָטש אַזוי אַביסעל רעדען פֿון מילכיגס. וואָס וואָלסט דו, כדומה למשל, געמאַכט אויף שבועות צו דער סעודה, ווען דו זאָלסט, אַשטייגער, האָבען מיט וואָס?" זאָגט זי: „צייט איך לעב האָב איך ניט געזעהן, אַ מענטש זאָל אַזוי זײַן אַרײַנגעטהאָן אין דער אכילה!" זאָג איך: „וואָס וועט דיך אַהרען, אַז מיר וועלען אַביסעל רעדען? עס קאָסט דיך געלט? לאָז זיך דיר דאַכטען, עלעהיי דו האָסט אַלסדינג, אי קעז, אי פּוטער, אי אייער — וואָס פֿאַר אַ מילכיגע סעודה וואָלסט דו מיר דעמאָלט מאַכען?"... זאָגט זי: „וואָס

וואָלסט דו וועלען, איך זאָל מאַכען?" זאָג איך: „אַ טייגעכץ"... זאָגט זי: „אַ זולל־וסובאַ'ניק דאָס איז! אַ טייגעכץ נעמט צו די גאַנצע פוטער"... זאָג איך: „לאָז זיין אַ מאַהינע"... זאָגט זי: „וואָס עפּיס אַ מאַהינע?"... זאָג איך: „ווילסט ניט קיין מאַהינע — לאָז זיין קנישעס"... זאָגט זי: „מיט וואָס? מיט קאַשע?"... זאָג איך: „ס'אַ משל! מיט קאַשע איז דאָך עס שוין קאַשניקעס!"... זאָגט זי: „וועדליג דיין מאַנסבילשער קאָפּ פאַרטראַגט, קומט אוים ביי דיר קאַשניקעס". זאָג איך: „מסתמא פאַרשטעהסט דו בעסער, איך וויל זיך מיט דיר ניט שפּאַרען. איך האָב פאַרגעסען, זאָג איך, רעכענען פיש געפּרעגעלטע אויף פוטער. ווי מיינסטו דו?"... זאָגט זי: „אַלסדינג ווילט זיך איהם! מיינסט אודאי קאַרעשלעך?"... זאָג איך: „עס מעג זיין קאַרפּ, און עס אַהרט מיך ניט קיין שלייען, און מיט העכטלעך, זאָג איך, וועט מען זיך אויך ניט סמ'ען, און אפילו טאָמער חלילה פּלאָטוויצעס, וועל איך דיר אויך קיין גט נישט געבען, אַבי ס'זאָל זיין, זאָג איך, גוט געפּרעגעלט"... זאָגט זי: „אַ טרפה'נער האַלז דאָס איז! איך האָב מורא, דו וועסט זיך ניט אָפּזאָגען פון געקאַכטע פּעפּעריגע רויג מיט קאַרטאָפּעל"... זאָג איך: „אָך! מיט'ן גרעסטען כבוד! אַבי ס'זאָל זיין, זאָג איך, נאָכדעם גוטע מנישקעס"... זאָגט זי: „אַ קישקע אָהן אַ דנאָ! בלינצעס קערסט דו מיינען?"... זאָג איך: „ניין, בפירוש מנישקעס! בלינצעס איז זיך בלינצעס, און מנישקעס איז מנישקעס! מנישקעס — דאָס איז אַזאַ מין מאכל, זאָג איך, וואָס האָט אַ טעם פון צרות־קניידלעך. וואָלסט מאַכען צרות־קניידלעך, זאָג איך, צי אפשר, גלאַט קניידלעך מיט מילך?"... זאָגט זי: „איהם איז קנאַפּ די וועלט! איך וואָלט דיר אפשר מאַכען אַ מילכיגען קאָליש?"... זאָג איך: „מיינסט אודאי, מיט האָלעשקעס אָדער מיט באַלאַבעשקעס?"... זאָגט זי: „באַלאַבעשקעס? פּע! אַ קבצנישער מאכל!" זאָג איך: „ביזט דו די גרויסע גביר'טע, אַפּנים?"... זאָגט זי: „קיין גביר'טע בין איך ניט, האָב איך חאָטש אַ משפּחה אַ רייכע"...

זאָג איך: „אַ סך האָסט דו פון דיין משפחה!"... זאָגט זי:
„מעהרער ווי דו פון דיין משפחה אודאי!"...

בקיצור, מיין משפחה, דיין משפחה — אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט, ווי געוויינטליך מאַן און ווייב, אַז זיי צעווערטלען זיך; מע צע־קריעגט זיך און מע בעט זיך גיך איבער, וואָרום עס איז דאָך יום־טוב, שבועות אויף דער וועלט! און שבועות איז דאָך דער בעס־טער ליעבסטער יום־טוב פון אַלע ימים־טובים, וואָרום וואו האָט איהר נאָך אַזאַ ליעבע, זיסע, געשמאַקע זאַך, ווי אַז מען איז פריהער אַ גאַנצע נאַכט אויף, מע זאָגט זיך אָן, ווי אַ פּויק, מיט תקון־שבועות, מע געהט־דורך פּאַוואָלינקע אַלע תרי"ג מצוות, די גאַנצע תורה הייסט דאָס, און מע שטעהט־אויף גאַנץ פריה פונ'ם תקון־שבועות און גלייך אין שוהל אריין, און דאָרטען, אויפ'ן ניכטערען האַרצען, הערט מען זיך דאָס אָן אַביסעל פונ'ם שענעם „אקדמות" יענע טייערסטע מאכלים, פונ'ם לויתן מיט'ן שור־הבר, וואָס הקדוש־ברוך־הוא האָט אַליין אָנגעגרייט פאַר זיינע אידעלעך אין גן־עדן, וואָס טייכען וועלען דאָרטען פליסען בוימעל, און דער אַלטער טייערסטער וויין שטעהט שוין דאָרטען פון וועןּאָן פאַרקאָרקעוועט אין די פלעשער און וואַרט, וואַרט אויף אונז... ס'איז דאָך ניט שייך צו זאָגען! וואו האָט איהר נאָך אַזאַ אומה ולשון, ווי אידען, מיט אַזוי פיעל גוטע זאַכען, ווי ביי אידען?... ס'איז נאָר אַ גרי־זאָטע, כלעבען, וואָס מיר האָבען מעהר ניט ווי איין מאָל אין יאָהר שבועות!... האָט איהר ניט ביי זיך אַ סיגאַרעטעל?...

אַ גרינגער תענית

אַ בילד לכבוד תשעה־באָב

געשריבען אין יאהר 1903

א גרינגער תענית

דאָס, וואָס ס'האָט נישט געקאָנט אויספיהרען דער בעריהמ־טער דאָקטער טאַנער, האָט דורכגעפיהרט חיים חייקין, א קליין אָרעם אידעל פונ'ם קליינעם אָרעמען כתרילעווקע.

דער דאָקטאָר טאַנער האָט געוואָלט ווייזען, אז א מענש קאָן פאסטען פערציג טעג, און האָט זיך אָפּגעמוטשעט בסך־הכל אויב נישט א טאָג אכט און צוואנציג, נישט מעהר, שיער נישט געשטאָר־בען. אי דאָס, האָט מען איהם אונטערגעגאָסען מיט לעפעלעך וואסער, נעגעבען שלינגען שטיקלעך אייז, צוגעהאַלטען דעם דופק — א גאַנצער טארעראם!

חיים חייקין האָט בעוויזען, אז מע קאָן פאסטען א סך מעהר ווי פערציג טעג, געוויינטליך נישט רצופים, נישט איין טאָג נאָכ'ן אנדערען, נאָר דורכ'ן יאָהר זאָל זיך אָנגעמען א מאה טעג — אויב נישט מעהר.

נאָר פאסטען!

וואָס מיר טראָפּענס וואסער? ווער מיר שטיקלעך אייז? פאסטען הייסט: נישט געגעסען, נישט געטרונקען א מעת־לעת, אמת'ע פיער און צוואנציג שעה.

און קיין דאָקטוירים זיצען נישט ביי דער זייט, און האַלטען נישט ביי'ם דופק. שאַ, שטיל!

וואָס איז די מעשה?

חיים חייקין איז נעבאך א גרויסער אביון און א מטופל מיט קינדער — און פון זיי, פון די קינדער, איז ער זיך מפרנס.

קינדער האָט ער, מיינסטענס, מיידלעך, און זיי זענען אויף דער „פאַבריקע״, זיי ארבייטען גילזען, און פערדיענען ווער א גילדען און ווער א האלבען גילדען א טאָג. אי דאָס — נישט אַלע טאָג: וואו איז שבתים? ימים־טובים? וואו זענען די טעג פון „שטרייק״? דאַנקען גאָט, אומעטום, אפילו דאָ אין כתרילעווקע, ווייסט מען שוין: שטרייק!

און דערפון דאַרף מען צאָהלען דירה־געלד — א נאַס ווינקעל ערגיץ אין א קעלער.

און דערפון דאַרף מען קליידען אַלעמען און שוכען, משטיינס געזאָגט! קליידלעך האָבען אַלע, נאָר שיך — א פּאָר אויף צווייען.

און דערפון דאַרף מען עסען, משטיינס געזאָגט! מכות עסט מען; ברויט א שטיקעל, אָנגעשמירט מיט קנאָבעל, אמאָל א קרופּ־ניק, אמאָל מאָראַן א שטיקעל, וואָס ברענט־ארויס דאָס הארץ, קאָן מען נאָכדעם טרינקען, טרינקען א גאַנצע נאַכט.

קומט צום עסען, דאַרף מען טיילען, אַלעמען ארויסטיילען דאָס שטיקעל ברויט, ווי לעקאַך.

— אוי דאָס עסען! אוי דאָס עסען זייערס!

אזוי זאָגט חייקע, חיים חייקין׳ס ווייב, א קראַנקע נעבאַך, הוסט, הוסט גאַנצע נעכט.

— קיין עין־הרע! — זאָגט דער פאָטער חיים חייקין, און ער קוקט, ווי די קינדער שלינגען גאַנצע שטיקער ברויט, און אַליין וואָלט ער אויך עפּיס א בעלן זיין נעמען אין מויל אריין, נאָר אז ער וועט נעמען — וועלען די צוויי קליינינקע, פריידקע אוןביילקע, בלייבען אָהן וועטשערע.

און ער צעשניידט זיין חלק ברויט אויף צווייען און גיט אוועק די צוויי קליינינקע, פריידקען און ביילקען.

— פריידקע! ביילקע! נאַט אייך נאָך צו שטיקלעך ברויט, וועט זיין אויף וועטשערע.

פריידקע און ביילקע ציהען־אויס די דאַרע שווארצע הענט־לעך, קוקען דעם פאָטער אין די אויגען אריין, גלויבען נישט:

אפשר טרייבט ער דאָס קאַטאַוועס?... קינדער זענען נאַשערס: שפּילען זיך מיט'ן טאַטענ'ס חלק ברויט אַזוי לאַנג, ביז זיי בייסען־אָפּ אַלע מאָל אַ שטיקעל. דערזעהט די מוטער און הויבט אָן שרייען און הוסטען בשעת מעשה:

— רק מען עסט, רק מען עסט!

דער פאַטער קאָן דאָס נישט האָרכען, ווייל איהר אָפּענטפערען, נאָר ער שווייגט; ער קאָן נישט רעדען, ער טאָר נישט רעדען. וואָס איז ער דאָ? אַ צעבראָכענער שאַרבען. ער איז דאָ דער לעצטער שבלעצטער, איבעריג ביי אַלעמען, איבעריג ביי זיי, אי־בעריג ביי זיך אַליין.

וואָס, משטיינס געזאָגט, אַז טהון טהוט ער גאָרנישט, לחלוטין גאָרנישט; נישט מחמת ער וויל נישט, אָדער מחמת עס שטעהט איהם נישט אָן, נאָר ווייל ס'איז נישטאָ וואָס צו טהון! נישטאָ און געגוג! דאָס גאַנצע שטעדטעל קלאָגט זיך, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו טהון! צונויפגעטריבען, קיין עין־הרע, אַביסעל אידען, אַ שמחה, גו־נו!

„גם זו לטובה!" — אַזוי טראַכט חיים חייקין. גוט, וואָס ער האָט חאָטש קינדער, אַנדערע האָבען דאָס אויך נישט. נאָר אַרויסקוקען אויף קינדער!?

הערט איהר? נישט גוט, אַז מע דאַרף אַרויסקוקען אויף קינדער. נישט מחמת זיי זשאַלעווען איהם — חלילה! נאָר ער אַליין קאָן נישט. ער קאָן נישט!

ער ווייסט, ווי אַזוי די קינדער האָרעווען זיך אָן דעם טאָג; ער ווייסט, אַז מע קוועטשט פון זיי אַרויס דעם שוויים ביז'ן לעצ־טען טראָפּען. ער ווייסט!

יעדער ביסען ברויט איז ביי איהם אַ טראָפּען בלוט; ער טרינקט די קינדער'ס בלוט. איהר הערט? ער, חיים חייקין, טרינקט זייער בלוט. ער קאָן נישט!

— טאַטע, פאַר וואָס עסט דו נישט? — פרעגען איהם די קינדער.

— ביי מיר איז היינט... א תענית. — ענטפערט זיי חיים חייקין.

— וויעדער א תענית? וויפיעל תעניתים האסט דו דאס?

— ווינציגער, וויפיעל טעג אין וואך.

און חיים חייקין זאגט נישט קיין ליגען. ביי איהם איז אפט א תענית. און דאך איז פארהאן טעג אזעלכע, וואס ער עסט.

און דער טאג, וואס חיים חייקין פאסט, איז ביי איהם דער בעסטער טאג.

ראשית, איז דאך דאס א מצוה פאר גאט. מעהר מיט א שטי־קעל עולם הבא, וואכסט פראצענט, ווערד גרעסער דאס קאפיטאל...

והשנית, געהט נישט אוועק אויף מיר קיין פרוטה, איך דארף פאר קיינעם נישט אפגעבען קיין דין וחשבון. אמת, קיינער פרעגט טאקי נישט ביי מיר; נאר צו וואס דארף איך דאס, אז איך קאן זיך בעגעהן אזוי?...

און וואס איז ווערטה אט דאס, וואס איך פיהל זיך עטוואס העכער פון א בהמה? א בהמה עסט אלע טאג, איך קאן מיך בע־געהן א טאג איבער א טאג. א מענטש דארף שטעהן העכער פון, להבדיל, א בהמה.

— אך, ווען א מענטש זאל קאנען דערגעהן צו דער מדרגה, אז מע זאל זיך באגעהן גאר אהן עסען!... איז אבער די קישקע, צו אלדי שווארצע יאהר! — אזוי זאגט חיים חייקין צו זיך אליין, און מחמת הונגער הויבט ער אן צו חקירה׳ן, זיך ארייגלאזען אין פילאזאפיע.

— איבער דער קישקע, איבער דער תאוה פון עסען, נעמען זיך אלע צרות אויף דער וועלט. איבער דער קישקע, איבער דער תאוה פון עסען, בין איך א קבצן און מיינע קינדער באדארפען הארעווען מיט׳ן בלוטיגען שווייס, ריזיקירען מיט׳ן לעבען פאר׳ן שטיקעלע ברויט.

„וואָס וואָלט זיין, למשל, ווען אַ מענטש זאָל נישט באַדאַרפֿן עסען? אַי־אַי־אַי! מיינע קינדער וואָלטען דעמאָלט זיין אַלע אין דערהיים! אוים האַרעווען! אוים שוויצען! אוים סטרייקע־ווען! אוים ריזיקע! אוים פֿאַבריקען! אוים פֿאַבריקאַנט! אוים נגיד! אוים קבצן! אוים קנאה! אוים שנאה! אוים, אוים, אוים! — אַ גן־עדן! אַ גן־עדן!“...

אַזוי טראַכט זיך חיים חייקין און פֿערטיעפֿט זיך ווייט אין חקירות און בעדויערט די וויסטע וועלט, און עס טהוט איהם באַנג, זעהר באַנג, פֿאַר וואָס גאָט האָט בעשאַפֿען אַזוי דעם מענשען, אַז ער איז גאָר נישט ווייט פֿון, להבדיל, אַ בהמה...

דער טאָג, וואָס חיים חייקין פֿאַסט, זאָג איך אייך, איז דער בעסטער טאָג פֿאַר איהם, און דער טאָג פֿון איין אמת'ען תענית, פֿון תשעה־באָב, למשל, — איז פֿאַר איהם (ער שעמט זיך מודה זיין) אַ יום־טוב!

איהר פֿערשטעהט? אי נישט גענעסען, אי נישט קיין בהמה, אי נישט נהנה געווען די קינדער'ס בלוט, אי פֿערדיענט אַ מצוה, אי רעכט אויסגעוויינט זיך אויף חורבן בית־המקדש.

וואָרום ווי קאָן מען וויינען, אַז מען איז זאַט? ווי קאָן אַ זאַטער פֿיהלען צרות? אום צו פֿיהלען צרות בעדאַרף חלש'ען דאָס האַרץ!

— דער גוטער יאָהר ווייסט זיי! געבען נאָך דער קישקע, האָבען מורא פֿאַסטען, שענקען זיי חאַבאַר דעם רבונו של עולם — אַ גראָשען!

אַזוי פֿלעגט זאָגען חיים חייקין און האָט געפֿייערט אויף די, וואָס קויפֿען זיך אוים פֿון תענית און וואַרפֿען־אַריין אין צדקה־פּושקע אַ האַרטען דרייער.

דער שווערסטער פֿון אַלע תעניתים איז תשעה־באָב. אַזוי זאָגט די וועלט.

חיים חייקין פערשטעהט נישט, פאר וואס? דער טאג איז גרוים? איז די נאכט קלענער. ס'איז חיים אין דרויסען? ווער הייסט אייך ארומדרעהען זיך אויף דער זון? זיצט אין שוהל און זאגט. פארהאן, דאנקען גאט, וואס צו זאגען.

— און איך זאג אייך, — אזוי דרינגט חיים חייקין — אז תשעה-באב איז דער גרינגסטער פון אלע תעניתים, ווייל ער איז דער בעסטער. דער בעסטער תענית!

למשל: יום-כפור א תענית. „ועניתם את נפשותיכם" שטעהט געשריבען: „און איהר זאלט פייניגען אייערע לייבער". בכדי וואס? בכדי איהר זאלט אייך אויסבעטען א גוט קוויטעל, א גוט יאהר.

תשעה-באב שטעהט נישט, איהר זאלט פאסטען, נאר איהר פאסט אליין, ווארום ווי קאנט איהר עסען דעם טאג, ווען ס'איז חרוב געווארען דאס בית-המקדש און אידען האט מען גע'הרג'עט, ווייבער צעשניטען, קינדער געקוילעט?...

תשעה-באב שטעהט נישט, מע זאל וויינען, נאר עס וויינט זיך אליין, ווארום ווי קאן מען זיך איינהאלטען פון טרערען, אז מע דערמאנט זיך, וואס מיר האבען יענעם טאג פערלוירען?...

— איין עבירה, וואס נאר א י י ן תשעה-באב! — זאגט חיים חייקין. — איין עבירה, וואס נאר א י י ן יום-כפור...

— נו, און שבעה-עשר-בתמוז? — רופט זיך אפ איינער פון דער זייט.

— מעהר נישט איין שבעה-עשר-בתמוז! — ענטפערט איהם חיים חייקין מיט א זיפץ.

— נו, און צום-גדליה? און אסתר-תענית? — פרעגט איהם יענער ווייטער.

— מעהר נישט, אז איין צום-גדליה! איין תענית-אסתר! — ענטפערט חיים חייקין ווידער מיט א זיפץ.

— ע, רב חיים! איהר זענט דאך עפים גאר א זולל-וסובא'ניק אויף תעניתים!

— קארג תעניתים, קארג תעניתים! — זאָגט חיים חייקין, און ער נעמט אויף זיך פון איצט אָן און ווייטער פאַסטען ערב תשעה־באָב אויך, צוויי טאָג רצופים, איינס נאָכ'ן אַנדערע.

א וואוילע זאך צוויי טאָג כסדר פאַסטען. הערט איהר? מחיה נפשות!

שווער איז נאָר דאָס טרינקען! דאָס הייסט: שווער איז דאָס, וואָס מע קאָן נישט טרינקען! חיים חייקין נעמט זיך אונ־טער: מיט איין גלאָז וואסער אַלע טאָג פאַסט ער אייך א גאַנצע וואָך ביז שבת.

איהר מיינט, ס'איז נאָר געזאָגט? בלאָטע! חיים חייקין איז א מענש, וואָס ביי איהם איז אומר ועושה — געזאָגט און געטהאָן.

די גאַנצע וואָך, וואָס פאַר תשעה־באָב, האָט ער שוין אויפ־געהערט עסען, געלעבט מיט א ביסעל וואסער.

ווער האָט זיך אויף איהם אַרומגעקוקט? אז חייקע זיין ווייב איז געבאָך קראַנק, די עלטערע קינדער זענען ביי די גילזעס, די קלענערע פערשטעהען נאָך נישט. פריידקע און ביילקע ווייסען נאָר, אַז זיי זענען הונגעריג (און הונגעריג זענען זיי תמיד), ציהט זיי נעבאָך דאָס הארץ און זיי ווילען עסען.

— היינט האָט איהר נאָך א חלק ברויט. — זאָגט זיי דער פאָטער און צעשניידט זיי אויף צווייען זיין חלק ברויט, און פראַדקע און ביילקע ציהען אוים די דארע שוואַרצע הענטלעך און קוועלען.

— טאַטע, דו עסט נישט? — זאָגען איהם די עלטערע אויפ־רערנאַכט בשעת וועטשערע. — היינט איז דאָך נישט קיין תענית!

— אָסור אויב איך פאַסט! — זאָגט זיי דער פאָטער און טראַכט זיך: „אי אָפגענאַרט, אי קיין ליגען נישט געזאָגט. וואָרום וואָס איז א טרונק וואסער? וואסער איז נישט געגעסען און נישט געפאַסט“.

און אז ס'איז געקומען ערב תשעה־באב, פיהלט זיך חיים אזוי גוט און אזוי גרינג, ווי נאך קיינמאל נישט. ער פיהלט, אז נישט נאר ער דארף פארפאסטען זיך, אז נישט נאר ער וויל עפּיס נעמען אין מויל אריין, פערקעהרט — ער פיהלט, אז ווען ער נעמט עפּיס א הארטע זאך, קריכט דאס נישט אין האלז. עס קריכט נישט — נו!

דאס הייסט: עס חלש'ט טאקי דאס הארץ זעהר גוט, און הענד און פיס ציטערען טאקי; עס ציהט, עס ציהט צו דער ערד, די כחות געהען אויס, און עס מלאסנעט, און עס נודעט אויף צו חלש'ען. נאר פע! וואס הייסט? א גאנצע וואך געפאסט און געקומען ערב תשעה באב — נישט אויסגעהאלטען!?

און חיים חייקין נעמט זיין חלק ברויט מיט בולבעס, רופט צו די קליינע פריידקע מיט דער קליינערביילקע און זאגט זיי שטי־לערהייד:

— קינדער, נאט אייך, עסט, און די מאמע לאז נישט זעהען.

און פריידקע און ביילקע נעמען דעם טאטענ'ס חלק ברויט מיט בולבעס, קוקען אויפ'ן פאטער'ס פּנים, ווי ס'איז טוידט, און אויף די הענד, ווי זיי ציטערען און טרייסלען זיך.

און חיים קוקט, ווי די קינדער האפּען, עסען, שלינגען, און ער שלינגט די שליים, מאכט־צו די אויגען, הויבט זיך אויף פון ארט, קאן זיך נישט דערווארטען אויף די קינדער, וואס זענען ביי די גילזעס, נעמט מיט זיך די קינות, טהוט אויס די שיך, געהט־אוועק אין שוהל, קוים וואס ער שלעפּט די פיס.

אין שוהל איז ער כמעט דער ערשטער. פערחאפּט ער איין ארט נעבען חזן, אויף דער איבערגעקעהרטער באנק, וואס ליגט מיט די פיסלעך ארויף, בעוואהרענט זיך מיט א שטיקעל שנויץ, וואס ער שמעלצט דאס צו צום פיסעל פון דער באנק, און אליין שפּארט ער זיך אן צום ווענטעל פון דער בימה, עפענט אויף די קינות:

„אלי ציון ועריה — קלאָג, ציון, מיט אַלע אַלע שטעדט"... און ער פערמאַכט די אויגען און זעהט: „ציון", א פאַרשוין, א בילד פון א נקבה, שטעהט אָנגעטהאָן אין שווארצען, מיט א שווארצען שלייער אויפ'ן פנים, קלאָגט און וויינט און ברעכט די הענד, בעדויערט איהרע קינדער, וואָס פאַלען אַלע טאָג, אויף פרעמדע ערדען, פאַר פרעמדע זינד.

. . . .

צי ווילסט דו, ציון, דען ביי מיר נישט פרעגען
אויף דיינע עלענדע, וואָס זיפצען אזוי שווער?
אָט טראָג איך זייערע גרוסען דיר אַקעגען —
דיין רעשטעל, וועה! דו האָסט דאָך שוין נישט מעהר!...

און ער עפענט־אויף די אויגען און זעהט שוין נישט מעהר ציון, די בילד־שענע נקבה. ער דערזעהט:

פונ'ם פערפאַראָשעטען שטויביגען פענסטער מיט די פערברו־דיגטע שויבען קוקט־אריין א שאַרפער שטראַהל פון דער זון, וואָס האַלט ביי אונטערגעהן אויף יענער זייט שטעדטעל. און חאַטש ער מאַכט די אויגען צו, דאָך זעהט ער דעם שטראַהל, און נישט נאָר דעם שטראַהל אַליין — די גאַנצע זון, די שענע ליכטיגע זון, וואָס קיינער קאָן זי נישט זעהען, קיינער, נאָר ער אַליין! חיים חייקין קוקט אויף איהר און זעהט זי — און גאָרנישט! פאַר וואָס? דערפאַר, אַפנים, וואָס ער איז אויסגעטהאָן פון דער וועלט מיט אַלע איהרע תאוות... איהם איז גוט... איהם איז גרינג... ער קאָן שוין אַלץ איבערטראָגען... ער וועט האָבען א גרינגען תענית... איהר ווייסט, ער וועט היינט האָבען א גרינגען, גרינגען תענית!

און חיים חייקין האַלט די אויגען צו און זעהט פאַר זיך א מאָדנע וועלט, א נייע וועלט, אזעלכע, וואָס ער האָט נאָך קיינמאָל, קיינמאָל נישט געזעהען. מלאכים עפּיס שוועבען איהם פאַר די אויגען, און ער קוקט אויף זיי און דערקענט אין זיי זיינע קינדער,

אלע, די גרויסע און די קליינע, און ער וויל זיי עפּיס זאָגען, און ער קאָן נישט רעדען... ער וויל זיך פערענטפערען פאַר זיי, אַז ער איז נישט שולדיג... נישט ער איז שולדיג!... וואָס איז ער, חיים, שולדיג, אַז, קיין עין־הרע, אַזוי פיעל אידען האָבען זיך צונויפגעקאָמפּאַניעט אַלע אויף איין שטיקעל אָרט, קוועטשען, דריקען, עסען איינס דאָס אַנדערע? וואָס איז ער שולדיג, אַז מענשען דאַרפען יענעמ'ס שוויים, אַז מענשען דאַרפען מענשען־בלוט? וואָס איז ער שולדיג, אַז מענשען זענען נישט דערגאַנגען צו דער מדרגה, אַז אַ מענש אַ מענשען זאָל נישט טרייבען, ווי מע טרייבט אַ פערד צו דער אַרבייט? אַז אויף אַ פערד איז אויך אַ רחמנות — גאָט'ס בעשעפעניש, צער בעלי־חיים?...

און חיים חייקין האַלט־צו די אויגען און זעהט, זעהט אַלס־דינג, די גאַנצע וועלט, אַלע וועלטען, און אַלץ איז העל און גרינג, און עס קויקעלט זיך ווי אַ רויך, און ער פיהלט, אַז עס געהט עפּיס פון לייב ביי איהם, פון אינוועניג, פון האַרצען, און ציהט זיך, ציהט זיך גלייך אַרויף, און טיילט זיך אָפּ פון גוף, און ער פיהלט זיך גרינג, זעהר־זעהר גרינג, און לאָזט אַרוים אַ טיעפען זיפץ, אַ לאַנגען, לאַנגען קרעכץ. און עס ווערד איהם גרינג. און נאָכדעם פיהלט ער — גאָרנישט, גאָלע גאָרנישט...

אַז בערע דער שמש, אַ רויטקאַלטענוואַטע אידעל מיט אַ בולבעוואַטער ליפּ, איז געקומען צו געהן אין שוהל אַריין אין די זאַקען מיט די אויסגעטרעטענע פּיאַטעס און דערזעהען, ווי חיים חייקין זיצט אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אַרויף, די אויגען אָפען, האָט דאָס איהם פערדראָסען. גערעכענט, אַז ער דרימעלט, און האָט אָנגעהויבען וואָרטשען, בייזערען און וואַרפען זיך:

— איין עזות פון אַ אידען... זיך צעלעגט אָביסעל... דער גראַף פּשאַנגוצקי דאַרף אַזוי נישט זיצען... אַפּנים, רעכט פּאַר־

ביסען... אהער געקומען שלאפען... רב חיים, זייט זשע מוחל, עי, רב חיים!... רב ח־יי־ם!...

די לעצטע שטראהלען פון דער זון האבען ארייננעשאסען דורכ'ן שוהל־פענסטער און געפאלען גלייך אויף חיים חייקינ'ס רוהיג פנים מיט די שווארצע גלאנצענדיגע גרייזעלדיגע האר, מיט די שווארצע געדיכטע ברעמען, מיט די האלב־אפענע גוטע, שווארצע, הונגעריגע אויגען, און האבען דורכגעלייכט דאס טוידטע, בלאסע, שטענדיג הונגעריגע פנים דורך און דורך.

*　*

*

יא, חיים חייקין האט געהאט א גרינגען־גרינגען תענית.

צוויי טוירטע

(לכבוד פורים).

געשריבען אין יאָהר 1909

צוויי טוידטע

(לכבוד פורים)

פארערדע.

„טוידטע“? „לכבוד פורים“? אין אזא יום־טוב, וואס איז א מצוה, אז א איד זאל זיך מאכען שכור און א מחבר זאל זיך מאכען נאריש, פערשטעלען זיך פאר א מארשעלאק?! איך ווייס, לעזער, אז ס'איז היינט פורים און אז דו דארפסט זיך מאכען שכור און אז איך דארף זיך מאכען נאריש — און איך געב דיר פארט א מעשה פון צוויי טוידטע — פערפאלען! דאס איינציגע, וואס איך קאן דיר העלפען, איז נאר מיט איין עצה: אויב דו האסט שוואכע נערוועז, זאלסט דו אקעגען נאכט די מעשה ניט לייענען.

קאפיטעל איינס.

חלאוונע, א שווארץ, א נידעריג־געוואכסען און גוט־געפאקט אידעל, איז געווען א מענש, וואס האט ליעב געהאט דעם טרונק. א גליק, וואס ער איז געבוירען פון א אידען מיט א אידינע, אניט וואלט ער זיכער געווען א שכור. איך וועל אייך ניט ערב זיין, אז וויל ער איז געווען א איד, האט איהם די אידישקייט ניט געלאזט טרינקען א סך. עס קאן זעהר שען געמאהלט זיין, אז טרינקען וואלט ער אפשר געקאנט פאר דריי גויים, האט ער אבער ניט גע־האט פאר וואס. זיין ווייב גיטעל האט געפיהרט זיינע פינאנסען,

ניט געלאָזט, ס'זאָל אַריינפאַלען צו איהם אין די הענד אַריין אַ מזומנ'ער גראָשען. אומעטום, וואו ס'איז נאָר געווען שייך צו געלד, האָט זיך אַרויסגעשטעלט גיטעל. אַרבייטען האָט טאַקי גע־רבייט ער, חלאָוונע, הייסט עס (ער איז געווען, ער זאָל מיר מוחל זיין, אַ שוסטער), נאָר אָפּטראָגען די אַרבייט און אָפּנעמען דאָס געלד — דאָס פלעגט שוין זי אַליין, גיטעל, הייסט עס. פערשטעהט זיך, אַז חלאָוונען איז אַזאַ מעשה ניט אָנגעשטאַנען.

— וואָס בין איך עפּיס ביי דיר, אַ גנב, צי וואָס?

אַזוי האָט געזאָגט חלאָוונע צו זיין ווייב גיטעל און בעקומען פון איהר אַ קלאָרע תשובה אויפ'ן אָרט:

— חלילה! ווער זאָגט דען אַ גנב? ביזט נאָר אַ שכור. זאָג אפשר, אַז ניין?

איינגעצעצען אָפּלייקענען און זאָגען ניין — איז חלאָוונען איבער דער טבע. און ווידער צוריק, נעמען און מודה זיין זיך, אַז ער האָט ליעב דעם ביטערען טראָפּען, איז איהם אָבער אויך ניט זעהר איינגענעמען. פאַלט ער אויף אַ שכל און וויל אָפּקומען מיט אַ ווערטעל, ווי זיין שטייגער איז, מחמת חלאָוונע דער שוסטער האָט ליעב ניט נאָר אַ ביסעל בראָנפען — ער האָט ליעב אויך אַ ווער־טעל, ווי אַלע כתרילעווקעס אין כתרילעווקע. ער קראַצט זיך אין באָרד, קוקט אויף דער סטעלי און זאָגט צו זיין ווייב גיטעל:

— בראָש ווערד אַלסדינג אָנגערופען ביי איהר מיט'ן נאָמען שכור! האָסט מיך געזעהען, איך זאָל עמיצען שיקען? איך, אַז איך וויל אַ ביסעל בראָנפען, געה איך און קויף.

— מעגסט שוין געהן טאַקי אין דער ערד אַריין.

— אָך! אַבי מיט דיר — אין פייער און אין וואַסער!

— נאַ דיר און ווער אָנשטומט!

דאָס זאָגט גיטעל צו איהר מאַן דעם שוסטער און איז איהם מכבד פון יענער זייט וואַרסטאַק מיט אַ פליהענדיגען שטיוועל, וואָס איז שוין כמעט איינגאַנצען פאַרטיג, נאָר עס פעהלט איהם אַ קאָ־רעק מיט צוויי ציילען פלעקלעך אין דער פּאָדעשווע. חלאָוונע

נעמט־צו די מתנה מיט אַ געלעכטער און מיט אַ גלייכוועדטעל, ווי אַלע מאָל. און ווער שמועסט, אַז גיטעל קומט מיט געלד פאַר זיין אַרבייט און איז איהם אויך מנדר אַ פּאָר מזומנ'ע גראָשענס, אויף פּאַדעם און אויף וואַכס און אויף חזיר־האָר, דעמאָלט איז ער גאָר ווייך ווי פּוטער און זיס ווי האָניג, און האָט פון זיין ווייב גיטעל און פון אַלע ווייבער פון דער גאַנצער וועלט בעת־מעשה איין אונגעהייער הויכע מיינונג. ער גלעט זיך דעם הויכען ווייסען שטערן (אַלע שוסטערס האָבען הויכע ווייסע שטערנס) און רעדט פערטראַכט, מעשה פילאָזאָף:

— איך ווייס נישט, וואָס האָט דער שלמה המלך, זאָל מיר מוחל זיין, געהאַט צו די ווייבער, וואָס ער פלעגט זיי אַזוי לעגען אין דער ערד אריין? דו ווייסט דאָך, וואָס שלמה המלך האָט געזאָגט אויף אייך, צי ניין?

— וואָס דיין „שלמה־מלך" האָט דאָרטען געזאָגט — וויל איך גאָר ניט וויסען. דו בעסער געה אין מאַרק אריין נאָך פּאַדעם און נאָך וואַכס און נאָך חזיר־האָר, און זעה גאָר, פאַרבלאָנזע ניט אין שענק אריין.

חלאַוונע האָט זיך אַזש צעלאַכט פון אַזאַ ווילדען געדאַנק.

— אַ משל! עס האָט אַזאַ פּנים, אַשטייגער כדומה, ווי מע זאָל זאָגען פרייטאָג צונאַכטס יקום־פורקן, אָדער שבת אינדערפריה לכה־דודי... וואו איז דער מאַרק און וואו איז דער שענק! און וואָס איז דאָס גלאַט פאַר איין עובדה אין מיטען מיטוואָך שבת־צונאַכטס אין אַ שענק אריין?...

בעת מעשה צעהלט חלאַוונע די גראָשענס און לעגט איבער די מטבעות פון איין האַנד אין דער אַנדערער, קוקט פילאָזאָפיש אויף דער סטעלי מיט איין אויג, רעכענט אויס פּינקטליך, וויפיעל געלד ער בעדאַרף האָבען אויף פּאַדעם, וויפיעל אויף וואַכס און וויפיעל אויף חזיר־האָר, און מיט אַ טיעפען־טיעפען זיפץ און מיט שטילע טריט לאָזט ער זיך אַוועק גלייך אין שענק אריין.

קאפיטעל צוויי.

ווי אזוי האָט געהייסען יענער חכם, וואָס האָט דערקלערט מיט זיין שכל, אז פורים זענען אַלע שכורים ניכטער? איך וואָלט איהם געזאָגט, אז ער איז מחילה א בהמה. פאַר וואָס זאָל א שכור דורכ־לאָזען אזא טאָג ווי פורים, ווען ס'איז א מצוה, אז א איד זאָל זיך אָנטרינקען ווי א גוי אוז זאָ. זיין שכור ווי לוט? דער ערשטער וואָלט פראָטעסטירט קעגען דעם חלאָוונע דער שוסטער. איידער ער האָט דערלעבט דעם הייליגען פורים, זענען איהם שיער די אויגען ארוים. און אז ס'איז געקומען פורים, איז ער קודם אוועק אין שוהל צו דער מגילה, זיך אָפגערעכענט מיט המנ'ען, איהם אויפ־געהאָנגען אויף א בוים פופציג איילען די הויך אינאיינעם מיט זיינע צעהן בנים, און אָנשטאָט דעם, ער זאָל געהן אהיים פער־זוכען דעם יום־טוב'דיגען המן־טאַש, האָט ער זיך ארייַנגעחאַפּט אויף א ווײַלע צו א פּאָר בעקאַנטע שוסטערס, גוטע ברידער, און האָט מיט זיי געגעבען א לעק און געטרונקען לחיים: „גאָט זאָל געבען, אז המן מיט זיינע צעהן בנים זאָלען דערלעבען איבער־אַ־יאָהר, און מיר זאָלען זיי ווייטער אויפהענגען אין שוהל אַלע אויף איין תליה פופציג איילען די הויך, בכדי מיר זאָלען ווידער א מאָל קאָנען נעמען צו ביסלעך בראָנפען, ונאמר אָמן“... פון אָט די לחיימס איז אונזער העלד געוואָרען אזוי בגילופין, אז וויפיעל ער איז ניט געגאַנגען און געגאַנגען, האָט ער בשום אופן ניט געקאָנט טרעפען צו זיך אהיים. עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אז דאָס געסעל, וואו ער וואָהנט, שפּיעלט זיך מיט איהם אין „בעהעלטער־לעך“: אָט שטעהט דאָס, דאכט זיך, אקעגען איהם און ווינקט צו איהם מיט א סך פייערלעך פון די קליינע פענסטערלעך, אָט טהוט ער זיך א לאָז און אָט טרעפט ער מיט'ן שטערן אין וואַנד אריין. פון וואַנען האָט זיך גענומען אהער א וואַנד? פון זינד חלאָוונע איז צו זיין שכל געקומען, גערענקט ער ניט, אז דאָ זאָל זיין א וואַנד; ניט אַנדערש, אז דאָס האָט עמיצער אוועקגעשטעלט א

סוכה. א פּאַטעפאַלנאַסט פון א אידען נעמען אוועקשטעלען אין מיטען שטאָדט א סוכה! דאָס דאַרף זיין רב יאָסי דעם נגיד'ס ארבייט. וואָס א נגיד קאָן איינפאַלען — איז דיר גאָר קיין קאָטאָוועס ניט! עס וועט אָבער א רוח אין זיין שוויגער'ס טאַטען אריין!...

— זאָל מיין נאָמען ניט הייסען אחשורוש!...

און חלאַוונע דער שוסטער נעמט זיך אָן מיט ביידע הענד אָן וואַנד, טהוט א ציה צו זיך, וויל אומוואַלגערען רב יאָסי דעם נגיד'ס „סוכה" און טהוט א פראַל אין דער ערד אריין און ציהט זיך אויס ווי א גראַף איבער דער בעריהמטער כתרילעווקער בלאָטע. און דאָרט לאָזען מיר איהם ליגען א ווײלע, ביז מיר וועלען אראָפּברענגען דעם צווייטען העלד פון אונזער געשיכטע, וואָס ער הייסט מיט א גלענצענדיגען גבירישען נאָמען — רויטשילד.

קאַפּיטעל דריי.

מיט דעם נאָמען רויטשילד האָט איהם כתרילעווקע געקרוינט דערפאַר, ווייל ער איז געוועזן אין שטאָדט דער גרעסטער קבצן. דאָס הייסט, אזעלכע קבצנים, ווי ער, זענען אין כתרילעווקע פאַרהאַן אזוי פיעל, וויפיעל שטערען אין הימעל, נאָר אזא איין אומגליקליכער קבצן, אזא קבצן א שלים־מזל, — איז שוין אפילו אין כתרילעווקע ניט געווען צו איהם דער צווייטער. עס געהט ארום אויף דער וועלט א ווערטעל (שטאַמט געווים פון כתרילעווקע), אז „צום שלים־מזל דאַרף מען אויך האָבען מזל". זאָלט איהר טאַקי ווייסען: א גלייכווערטעל איז, להבדיל, א תורה.

ווער איז געוועזן אָט דער רויטשילד און פון וואַנען האָט ער זיך גענומען, — קאָן איך אייך ניט זאָגען. ער איז געוועזן איין אָרעמאַן — דאָס ווייסט איהר שוין, און זיין עובדה איז געוועזן — געהן. איהר מיינט, איבער די הייזער? בעטען נדבות? האָט איהר א טעות. זיין גאַנג איז געוועזן גלאַט אזוי א מין שפּאַציער

איבער דער בלאָטע, נאָר מיט דריבנע טריט, און גיך־גיך, ווי אַ מענש, וואָס טהוט עסק און האָט קיין צייט ניט. אַפּשטעלען פלעגט ער זיך נאָר דעמאָלט, ווען מע האָט איהם אָפּגעשטעלט.

— שלום עליכם, וואוהין גערהט עס אַ איד רויטשילד?

רויטשילד בלייבט שטעהן, ווישט זיך אָפּ מיט דער פּאָלע דעם שוויים, קוקט מיט מאָדנע איבערגעשראָקענע אויגען, און דאָס געל־אויסגעהונגערטע פּנים פערקנייטשט זיך ביי איהם אין אַ מין שמייכעלע, און ער טהוט אַ זאָג שטיל, קוים וואָס מע הערט:

— גלאַט אַזוי זיך, מע געהט, טאָמער וועט דער אויבערשטער עפּים צושיקען...

אָפּגעזאָגט, לאָזט זיך רויטשילד געהן ווייטער מיט זיינע דריבנע טריט, און דער, וואָס האָט איהם אָפּגעשטעלט, בלייבט שטעהן, קוקט איהם נאָך אַ ווייל‏ע, פערציהט מיט די פּלייצעס, צעלאַכט זיך און טהוט אַ שפּיי:

— טפו! נאָט אייך אַזאַ שלים־מזל!

זינט אָט דער שלים־מזל הייסט רויטשילד, געדענקט קיינער ניט אין כתרילעווקע, אַז ער זאָל עמיצען אָנמוטען מיט אַ בקשה וועגען עסען, בעטען אַ טרונק, אָדער איין אָרט אויף איבערצוגעכטיגען, האָטש וויסען וויסען אַלע, אַז רויטשילד איז געווים הונגעריג און אַז ער האָט געווים ניט וואו דעם קאָפּ אָנצושפּארען. אויף אַ הונגעריגען איז מען אין כתרילעווקע גרויסע מבינים, מע קאָן זאָגען, ספּעציאַליסטען. זיי וועלען אייך דערקענען אין דער פינסטער נאָכ׳ן קול אַליין, ווער ס׳איז גלאַט אַזוי הונגעריגליך און וואָלט אַ בעלן געווען, מהכתיתי, עפּים איבערבייסען, און ווער ס׳איז טאַקי שטאַרק הונגעריג, אַזוי אַז ממש עס געהט איהם אוים דאָס חיות! מסתמא האָבען זיי שוין דערויף אַזעלכע סימנים, ווי, להבדיל, די דאָקטוירים, וואָס וועלען אייך טרעפען נאָכ׳ן דופק, וועלכער חולה איז גלאַט אַזוי ניט־געזונד און וועלכער איז מסוכן חלילה אויף צו שטאַרבען.

אויב מיר זאָלען קאָנען איינטיילען די מענשלעך, וואָס הונ־גערען, אויף אַזעלכע, וואָס זענען גלאַט הונגעריג, און אויף אַזעלכע, וואָס זענען טוידט־הונגעריג, וואָלטען מיר מיט רעכט געקאָנט זאָ־גען, אַז אונזער העלד רויטשילד געהערט צו די טוידט־הונגעריגע, מחמת ביי איהם איז אָפטמאָל אַוועקגעגאַנגען גאַנצע טעג מיט גאַנצע נעכט, וואָס ער האָט אין זיין מויל ניט געהאַט. און ער וואָלט געוויס אַזוי אויסגעגאַנגען אין מיטען גאַס, ווען אַ גוטע נשמה זאָל זיך ניט אַרומקוקען, אַז אָן געהט דער שלים־מזל רויט־שילד. אַז מע גיט איהם עפּיס, זאָגט ער זיך ניט אָפּ, און אַז מע פרעגט איהם, צי ער איז הונגעריג, שווייגט ער, און אַז מע פרעגט איהם, צי איז ער שטאַרק הונגעריג, ענטפערט ער אויך ניט, נאָר דאָס געל־אויסגעהונגערטע פּנים זיינס קנייטשט זיך צונויף אין אַ מין שמייכעלע, און די איבערגעשראָקענע אויגען קוקען אַראָפּ, אַפּנים, פאַר בזיון, וואָס אַ מענש קאָן זיין אַזוי הונגעריג, און אַ שטילער זיפץ רייסט זיך אַרויס ביי איהם ניט־ווילענדיג — ווער ווייסט, וואָס דער זיפץ קאָן בעדייטען!...

די כתרילעווקער לייט, וואָס האָבען ליעב אַ שפּאַס, געבען איהם פריהער עפּיס עסען און נאָכדעם טרייבען זיי מיט איהם אַ ביסעל קאַטאָוועס:

— פאַני רויטשילד, זאָגט דעם אמת, וויפיעל געלט פאַרמאָגט איהר און וואו ליגען פאַרבאָרגען אייערע אוצרות?

רויטשילד לאָזט־אַראָפּ די איבערגעשראָקענע אויגען, קנייטשט צונויף דאָס נעל־אויסגעהונגערטע פּנים אין אַ מין שמייכעלע און שווייגט... יונגע לייט, עזות־פּנימ'ער, שטעהען־צו צו איהם נעהענ־טער, טהוען איהם אַ ציה ביי'ם אַרבעל:

— שלום עליכם, וואָס מאַכט אַ איד רב רויטשילד? וואָס הערט זיך עפּיס ביי אייך דאָרט אין פּאַריזש?

רויטשילד לאָזט־אַראָפּ די איבערגעשראָקענע אויגען, קנייטשט צונויף דאָס געל־אויסגעהונגערטע פּנים אין אַ מין שמייכעלע און שווייגט. חדר־יונגלעך, יונגע צוצעקלעך, קליינוואַרג — די לאָזען

איהם די גאָס נישט דורכגעהן. זיי האָבען געמאַכט אויף איהם אַ ליעדעל:

רויטשילד איז איין עושר,
איז אַ גביר אַ גרויסער,
אָנגעשטאָפּט מיט געלט
און מיט שאַלעמויזען.
ווייסט איהר, וואָס איהם פעהלט?
מעהר ניט אַ פּאָר הויזען.

פאַר קליינוואַרג האָט רויטשילד מורא, נעמט ער די פיס אויף די פּלייצעס און מיט זיינע דריבנע טריט לאָזט ער זיך לויפען אין דער וועלט אריין. קליינוואַרג לויפט איהם נאָך און זיי הערען ניט אויף צו זינגען... דערזעהען די עלטערע און שרייען אָן אויף זיי:

— אַ, ניט גערדאַכט זאָלט איהר ווערען, שקצים, הולטייעס, ימח־שמו'ניקעס! אין חדר אריין, ממזרים, אין חדר אריין!

פאַר דעם שלים־מזל רויטשילד וואָלט אפשר געווען אין כתריי־לעווקע אַלע מאָל ווער ס'זאָל זיך אָננעמען זיין קריוודע, און הונ־גערען וואָלט מען איהם אפשר אויך ניט געלאָזט אַזוי שטאַרק. נאָר ווער איז זיי שולדיג, אַט די שלים־מזל'ען, וואָס ווילען אייך גיכער שטאַרבען, איידער אויסציהען אַ האַנד?... און אויסערדעם, לאָמיר שמועסען על־פּי יושר: איז דען די שטאָדט כתרילעווקע טאַקי מחויב צו טראָגען אויפ'ן קאָפּ יעדען שלים־מזל? קאַרג האָט מען אייגענע צרות מיט אייגענע וועהטיגען מיט דאגות פּרנסה? מע דאַנקט גאָט, אַז מע קומט אליין דורך דעם טאָג און מע לעבט איבער ווי עס איז די וואָך מיט ווייב און קינדער.

דערפאַר אָבער — וואָס אמת איז אמת — אַז עס קומט דער הייליגער שבת, איז רויטשילד אַ בעוואָהרענטער מענש. אַלע אידען זענען דאָך דעמאָלט אין שוהל, און רויטשילד איז פאַר די אויגען.

וועט דען א שטאָדט דערלאָזען, אז א איד זאָל שבת הונגערען? מילא, וואָס גאָט גיט, אבי אינאייגעם, און איין איבעריגער מענש צום טיש איז דאָך, אייגענטליך, נישט מעהר, ווי איין איבעריגע לעפעל... האָט קיין יסורים ניט, ער וועט הונגעריג ניט אוועק־געהן, און טאָמער אפילו איז די סעודה ניט אזוי פויגעלדיג, איז אויך אָהן איין אומגליק, די קישקע וועט מוחל זיין, אבי מע זיצט מיט אידען ביי'ם טיש, אויפ'ן טיש זענען פארהאַן סימנים פון שבת'דיגער חלה,ביינדלעך פון פיש און א פּאָר מעשענע לייכטער פון די נעכטיגע בענש־ליכט... דאָס אַלסדינג, אינאייגעם גענומען, ווען עס ווערד בעזונגען מיט די שענע זיסע שבת'דיגע זמירות, האָט דאָך דאָס טאַקי דעם זיעבעטען חן, און א כפּרה אַלע מאכלים מיט אַלע פּאַטראַוועס און נאַשערייען, וואָס דעם מענשענ'ס יצר־הרע האָט אויסגעטראַכט, בכדי אריינצונארען אונז וואָס טיעפער אין גיהנם...

גרויס איז דער כח פון דעם הייליגען אידישען שבת! איהר וועט ניט דערקענען דעמאָלט ניט דעם כתרילעווקער בעל־הבית, ניט דעם אורח זיינעם, דעם שלים־מזל רויטשילד.

קאַפּיטעל פּיער.

אָפּגעפּאַסט אזא טאָג, ווי אסתר־תענית, קוים דערלעבט פאַר־נאַכט געהן אין שוהל הערען די מגילה, רעכט נוקם געווען זיך אין המנ'ען און אָפּגעהאַפּט אויף איין פוס דעם „הרב את ריבנו" מיט די איבעריגע זאָגעכצען, — האָבען זיך די אויסגעהונגערטע כתרי־לעווצעס אין איין אימפּעט געלאָזט לויפען אהיים וואָס גיכער אָפּ־צופּאַסטען זיך, איטליכער „אונטער זיין וויינשטאָק און אונטער זיין פייגענבוים", מיט א פרישען, א הייסען, א פורימ'דיגען המן־טאַש מיט מאָהן. און מחמת גרויס אימפּעט, הונגער און איילעניש, האָט מען גאָר פערגעסען אָן רויטשילדען, גלייך ווי עס וואָלט קיין רויטשילד גאָר אויף דער וועלט ניט געוועזען. און רויטשילד,

דערזעהען, אז דער עולם לויפט, האט זיך אויך געלאזט לויפען מיט זיינע דריבנע טריט, גלאט אזוי אין דער וועלט אריין, איבער די בלאטיגע גאסען און געסלעך פון דעם געבענשטען כתרילעווקע.

געלאפען פארביי די האלב־איינגעפאלענע און האלב־בעלויכ־טענע הייזער און הייזלעך, האט אונזער הונגעריגער העלד פון צייט צו צייט געחאפט א קוק אריין אהין, דורך די פענסטער, און געזעהן קייענדיגע מיילער און שלינגענדיגע העלזער. וואס האבען די דא־זיגע מיילער געקייעט אזוי געשמיידיג, וואס האבען די העלזער אזוי געשמאק געשלונגען — איז איהם שווער געווען צו זעהן, נאר פערשטאנען האט ער על־פי סברא, אז דאס בעדארפען זיין פרישע, זיסע דרייעקעכיגע המן־טאשען, אנגעפילט מיט זיסען, צוקערדיגען מאהן. וואס צעגעהט זיך אין מויל — טעם גן־עדן. און עמיצער האט זיך אויפגעחאפט ביי רויטשילדען אינוועניג אין מאגען או'ן האט איהם געגעבען א ציה ביי'ם הארצען און א זאג אין אויהער אריין: „נאר איינער, וואס דרעהסט דו זיך ארום אין עולם־התוהו? עפען־אויף א טיר, געה־אריין און זאג: „א גוט יום־טוב, אידען! אפשר איז פארהאן ביי אייך מיט וואס אפצופאסטען זיך? שוין דעם דריטען טאג אין מיין מויל ניט געהאט"... און רויטשילד דערשרעקט זיך פאר זיך אליין. עס איז איהם נאך קיינמאל אזא געדאנק ניט געקומען — אריינרייסען זיך צו יענעם אין שטוב אריין מעשה גזלן! און בכדי דער יצר־הרע זאל איהם ניט ארויפ־פיהרען דער שווארץ יאהר ווייסט אויף וועלכע זאכען, לאזט ער זיך געהן אין מיטען גאס, סאמע אין דער רעכטער בלאטע, און שלאגט זיך אן אין דער פינסטער אויף עפיס א ווייכס, א גראבס און א לעבעדיגס, און גיט א פאל־אנידער אין בלאטע אריין, גלייך אויף אונזער העלד נומער איינס — אויף חלאוונע דעם שוסטער.

לאמיר לאזען ליגען א ווילע רויטשילדען און געוואהרע ווע־רען, וואס מאכט עפיס חלאוונע דער שוסטער.

קאפּיטעל פינף.

חלאָוונע דער שוסטער (מיר בעטען ביי איהם הונדערט מאָל מחילה, וואָס מיר האָבען איהם געלאָזט ליגען אַזוי לאַנג אין דער בלאָטע) האָט זיך געפּיהלט גאָר ניט אַזוי שלעכט אין זיין נייער לאַגע, ווי דער לעזער שטעלט זיך פאָר. עס ליגט שוין אַזוי אין דער טבע פון'ם מענשען, ער זאָל זיך צופּאַסען צו יעדער לאַגע, ווי ביטער און פינסטער זי זאָל ניט זיין. קוים איז איהם בע־שערט געווען, אַז די בלאָטע, די בעריהמטע כתרילעווקער בלאָטע, זאָל זיין זיין געלעגער, האָט ער געזעהען אָנווענדען כל המעגליכ־קייטען, אַז ער זאָל ליגען ווי אַ מענש, און נישט גלאַט אַזוי לעדיג, אָהן אַ שום אַרבייט. ער האָט געפּייערט אויף די נגידים און האָט אויסגעלאָזט כל חמתו אויף רב יאָסי דעם נגיד, ער זאָל נישט מיינען, אַז ער, חלאָוונע דער שוסטער, איז חלילה שכור. ער האָט איהם געשוואוירען, ער זאָל אַזוי דערלעבען פיהרען ויזתא'ן צו דער חופּה, ווי ער הויבט ניט אָן צו זיין שכור. ווער האָט דאָס אויסגעטראַכט אויף איהם, אויף חלאָוונען, אַז ער איז אַ שכור? דאָס וואַכסט אודאי פון איהר, פון זיין ווייב ושתי, איינ־געזונקען זאָל זי ווערען!...

ארויסגעלאָזט דעם נאָמען ושתי, בלייבט חלאָוונע דער שוס־טער שטיל און פערטראַכט זיך. דער נאָמען ושתי איז אריין צו איהם אין מוח, ווי אַ פלעקעל, וואָס מע זעצט דאָס אריין אין אַ שטיוועל אריין. ער גערענקט, דאַכט זיך, גאַנץ גוט, אַז אמאָל האָט זיין ווייב געהייסען גיטעל, פלוצים נאַ דיר גאָר „ושתי"!... ווי אַזוי איז דאָס געוואָרען פון גיטעל — ושתי? און ניט נאָר דער נאָמען — זי אַליין האָט זיך איבערגעביטען, גאָר נישט דאָס ווייב, וואָס פריהער. אַנגעטהאָן געהט זי, ווי אַ קייסערינע, מיט אַ גילדענעם ספּאָדעק, און איז אינגאַנצען איינגעטונקען פון קאָפּ ביז פיס אין גינגאָלד. ער בעטראַכט זיך, אַז ס'איז גאָר קיין פלאַן ניט פאַר איהם אצינד מיט איהר זיך צו קריגען. אדרבה, מיט

אזא יפהפיה דארף מען שלאָגען בלאָט. און ער רוקט זיך צו צו איהר נעהענטער און נעהענטער, נאָר זי רוקט זיך אָפּ... זי וויל איהם ניט. אפּנים, דערפאר, וואָס ער האָט ליעב אָט דאָס, וואָס מע מאַכט דערויף שהכל נהיה בדברו... א מכה דער מאַמען, עס שטעהט ניט אָן דעם טאַטען איהרען, טאָמער וועט מען זאָגען אין שטאָדט, אַז ושתי האָט א מאַן א שכור!

— זאָל איך ניט דערלעבען אויפשטעהן פון דעם אָרט, אויב ס'וועט קומען אמאָל א טראָפּען בראָנפען אויף מיינע ליפּען! ושתי, דו הערסט, צי ניין? טאָמער גלויבסט דו מיר ניט, נאַ דיר א האַנט תקיעת־כף...

און חלאוונע ציהט אויס זיין פּעטקע גראָבע האַנד מיט די קורצע שווארצע פינגער אין דער בלאָטע אריין, און ס'איז איהם א חידוש, וואָס ושתי האָט אזא קאַלטע נאַסע האַנד מיט אזעלכע קאַלטע גליטשיגע פינגער. ס'איז אוממעגליך זי אָנצונעמען פאַר דער טאַליע אזוי, אַז די נשמה זאָל איהר ארויס! און ער צע־נעמט די הענד און חאַפּט ארום... דעם שלים־מזל רויטשילד!

קאַפּיטעל זעכס.

די מחקרים זאָגען, אַז פון א דערשרעק קומט אַלסדינג. פון א דערשרעק איז חלילה א מעוברת'ע מפּיל, פון א גוטען איבער־שרעק קאָן א מענש אראָפּ פונ'ם זינען, און אמאָל, די שעה זאָל ניט זיין, בעקומען אפּאָפּלעקסיע און שטארבען. זיי זאָגען דער־נאָנגען מיט'ן שכל, אַז פון איין איבערשרעק קאָן א שכור זיך אויסניכטערען אין איין מינוט. אזוי זאָגען די מחקרים. און דעריבער וועט אונז קיין חידוש ניט זיין, וואָס אונזער העלד, חלאוונע דער שוסטער, וויבאַלד ער האָט ארומגעחאַפּט דעם שלים־מזל רויטשילד, אזוי האָט ער פאַר שרעק זיך שוין אויסגעניכ־טערט, דאָס הייסט, ניט אויף אזוי פיעל, ער זאָל קאָנען אויפ־שטעהן פון דער בלאָטע און ווערען א מענש, ווי מע ווילט עס, א

זעלבסטשטענדיגער; נאָר אויף אזוי פיעל האָט ער אָנגעהויבען קומען צו זיך, אז איינציגוויין האָבען זיך אומגעקעהרט צו איהם כמעט אלע זיינע חושים. קודם כל איז ער דערגאנגען דורך זיין חוש המשוש, אז ושתי איז א איד מיט א באָרד. נאָכדעם האָט ביי איהם אויפגעוואכט דער חוש השמיעה, און ער האָט דער־הערט ריינע, קלאָרע דבורים: „שמע ישראל, גוואלד, אידען, ראַ־טעוועט!" דער חוש הריח האָט איהם געזאָגט, אז זיי ביידע ליגען אין דער בלאָטע, אין דער בעריהמטער כתרילעווקער עיפּוש־דיגער בלאָטע. נאָר וויפיעל ער האָט ניט אָנגעווענדעט זיין חוש הראיה אויף צו דערזעהען, ווער איז אָט דער דאָזיגער נפש, האָט זיך עס איהם בשום אופן ניט איינגעגעבען, מחמת די לבנה האָט זיך בעהאלטען אין די געדיכטע וואָלקענס, און די פינסטערע נאכט האָט פערשפּרייט איהרע שווארצע פליגלען איבער גאנץ כתרי־לעווקע.

אויך רויטשילד האָט אָנגעהויבען ביסלעכווייז קומען צו זיינע געדאנקען, און דער שרעק, פון וועלכען ס'איז איהם געוועזען א מינוט צום טוידט, איז שטילערהייד אוועק פון איהם, און ביידע אונזערע העלדען האָבען בעקומען לשון. אָט וואָס פאר א מין געשפּרעך צווישען זיי איז פאָרגעקומען. מיר געבען איהם איבער פּינקטליך, וואָרט אין וואָרט:

חלאוונע: ווער ביזט דו?
רויטשילד: ס'איז איך.
חלאוונע: וואָס טהוסט דו דאָ אין דער בלאָטע?
רויטשילד: גאָרניט.
חלאוונע: וועלכער רוח האָט דיך אהער געבראכט?
רויטשילד: כ'ווייס ניט.
חלאוונע: טפו זאָלסט דו ווערען! וואָס ביזט דו? א בעל־מלאכה, א שוסטער?

רויטשילד: ניין.

חלאוונע: וואס־זשע, א בעל־הבית?

רויטשילד: ניין, ניין.

חלאוונע: וואס זשע דען ביזט דו, צו אלדי שווארצע יאהר?

רויטשילד: איך בין... איך בין... טוידט־הונגעריג.

חלאוונע: אזא מעשה! דו ביזט טוידט־הונגעריג? המ... און איך בין טוידט־שכור... שא! אויב איך האב קיין טעות ניט, ביזט דו נישט אפשמאל רויטשילד? יא, ווי איך בין א איד! איך האב דיך באלד דערקענט, אז דאס ביזט דו... וויבאלד אזוי, טאמער וואלט געווען א סברא, ברודער רויטשילד, אז דו זאלסט מיר העלפען ארויסקריכען פון דער דאזיגער בלאטע, און אויב דו פיהלסט, אז דו האסט פיס, וואלטען מיר ביידע זיך דורכגעגאנגען צו מיר אהיים עפים נעמען אין מויל אריין, ווארום עס באמבעלט מיר אין קאפ, אז מיר האבען היינט יום־טוב אויף דער גאנצער וועלט. שמחת־תורה? פורים? — איך קאן דיר ניט זאגען אקור־ראט, נאר יום־טוב האבען מיר געוויס. לאזען קומען כל מלכי מזרח ומערב און זאגען מיר, אז ניין, וועל איך זיי אנשפייען אין פנים!

עס האט גענומען א קליינע ווילע, ביז די צוויי האבען זיך ארויסגעקראטשקעט פון דער בלאטע און האבען זיך מיט גרוים מיה געלאזט אין וועג אריין, איינער אנגעלעהנט אויפ׳ן אנדערען, דאס הייסט, רויטשילד האט אונטערגעהאלטען חלאוונען, ער זאל ניט פאלען. מחמת אויסגעניכטערט האט זיך ביי׳ם שוסטער נאר דער קאפ — די פיס אבער האבען זיך איהם נאך אלץ געפלאנטעט. און אז זיי זענען געקומען צו...

דא דאבען מיר ברעה איבערלאזען אונזערע ביידע העלדען אויפ׳ן שפאציער און אריינקוקען אויף א מינוט צו חלאוונע דעם שוסטער אין שטוב אריין, זעהן, וואס מאכט זיין ווייב גיטעל.

קאפיטעל זיעבען.

וויפיעל די קריטיקער זאָלען ניט קריטיקירען, וויפיעל די אָפּשפּעטער זאָלען ניט לאַכען און חוזק מאַכען — אַ ווייב בלייבט אַ ווייב. עס האָט נאָר אָנגעהויבען נאַכט ווערען, האָט גיטעל שוין גענומען רעכטען זיך אויף איהר מאַן, אַז אַט קומט ער פון דער מגילה אָפּפּאַסטען זיך. צוליעב דעם האָט זי איבערגעדעקט דעם טיש יום־טוב׳דיג און אוועקגעשטעלט קודם דאָס, וואָס איהר חלאַוונע האָט ליעב — אַ פלעשעל מיט אַ גלעזעל. עס קאָן זיין, אַז אין פלעשעל איז מעהר ניט געווען ווי איין גלעזעל, נאָר אפשר איז דאָרט צוליעב יום־טוב געווען צוויי גלעזלעך. דערפאַר איז געזעסען אויפ׳ן טיש אַ דרייעקעכיגער המן־טאַש מיט מאָהן, אַ מורא׳דיגער, אַ גרויסער, אַ ברייטער, איין אמת׳ער, אַ שוסטערשער המן־טאַש. עס האָט זיך אויסגעדראַכט, ווי דער המן־טאַש וואָלט גערעדט ווערטער: „חלאַוונע, וואו ביזט דו? קום עס מיך!״ נאָר חלאַוונע האָט ניט געהערט; ער איז גאָר געווען בשעת־מעשה ביי זיינע חברים די שוסטערס און געמאַכט מיט זיי דעם גרויסען טרונק לכבוד דעם הייליגען פורים.

אומזיסט האָט די שוסטערקע נעבאַך געקוקט דורכ׳ן פענ־סטערעל, זיך צוגעהערט צו דער טיר. יעדער שאָרך האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז דאָס געהט חלאַוונע. נאָר חלאַוונע איז ניט גע־גאַנגען; ער איז גאָר געלעגען בעת־מעשה איינער אַליין אין דער בלאָטע און האָט זיך אויסגעשמועסט מיט ושתי׳ן. גיטעל האָט איבערגעטראַכט אויף איהר מאַן אַלסדינג, וואָס אַ ווייב קאָן איבערטראַכטען, און אַז ס׳איז געוואָרען רעכט שפּעט, האָט זי געחאַפּט די יופּע אויף די פּלייצעס און איז אוועק זוכען איהר מאַן חלאַוונע. זי האָט איהם ניט געפונען. די שוסטערס, מיט וועלכע חלאַוונע האָט אויסגעטרונקען לכבוד יום־טוב, האָבען איהר געשוואָרען, זיי זאָלען אַזוי דערלעבען איבער־אַ־יאָהר פורים, אַז חלאַוונע איז גלייך פון שוהל אוועק צו זיך אהיים און קיין טראָפּען

אַנְ צו זיי קיינעם אין מויל נישט געקומען. סיידען אפשר — אזוי האָבען געזאָגט די שוסטערס — ער האָט זיך ערגיץ בעגע־גענט מיט שמעון־וואָלפען.

ביי דעם נאָמען שמעון־וואָלף האָט גיטעל אַזש אַ ציטער גע־טהאָן. אָט דער שמעון־וואָלף קאָסט איהר נעבאָך גענוג געזונד.

שמעון־וואָלף איז אויך אַ שוסטער, אַזוי ווי איהר מאַן חלאוור־נע, און האָט אויך ליעב דאָס, וואָס איהר מאַן חלאוונע האָט ליעב. נאָר ווי קומט חלאוונע צו איהם! יענער האָט אַ שם אויף דער גאַנצער וועלט — מע רופט איהם גאָר אַנדערש ניט, ווי שמעון־וואָלף דער שכור. ס'איז אַ סברא, אַז זיין טאַטע איז דערפון געשטאָרבען: איינמאָל שמחת־תורה האָט ער זיך אָנגעטרונקען, און עס האָט זיך אָנגעצונדען אין איהם דער בראָנפען און ער איז פערברענט געוואָרען, אזוי ווי אַ ליכט. מיט שמעון־וואָלפען האָט זיך שוין אויך איינמאָל געטראָפען די אייגענע מעשה, האָט מען איהם אָפּגעלאָשען. גיטעל האָט אָבער ניט געגלויבט, אַז איהר מאַן זאָל זיך ווידער אַ מאָל צונויפגעהן מיט דעם שכור'ניק, נאָכדעם ווי ער האָט איהר געגעבען אַ האַנד תקיעת־כף און גע־שוואוירען ביי אַ פּאָר תפילין, אַז צייט ער וועט לעבען, וועט ער זיך מיט איהם קיינמאָל ניט בעגעגענען. איבער דעם איז אַרויס אין יענער צייט אַ גרויס מחלוקת צווישען חלאוונע'ס ווייב גיטעל און שמעון־וואָלפּ'ס ווייב חנה־זיסעל. דאָס מחלוקת האָט זיך אָנגעהויבען מיט ווערטער און מיט ווערטלעך, און אויסגעלאָזט האָט זיך עס זעהר מיאוס: ביידע ווייבער האָבען זיך אַריינגע־פּלאָנטעט איינע דער אַנדערער אין די שלייערס, און מע האָט זיי קוים צענומען. פון דעמאָלט אָן רעדען ניט צווישען זיך אָט די צוויי ווייבער, און אַז זיי בעגעגענען זיך, מרעטען זיך אָפּ איינע דער אַנדערער דעם וועג און שפּייען־אויס דריי מאָל.

גיטעל האָט זיך לאַנג געשלאָגען מיט דער דעה, וואָס זאָל זי טהון: צי זאָל זי געהן צו אָט דער הולטייקע חנה־זיסעל גע־וואָהרע ווערען וועגען איהר מאַן, צי ניין? זי האָט מורא געהאַט,

ס'זאָל ניט ארויס דערפון קיין נייער סקאנדאַל — און עפּיס טאַקי נאָר ווי גאָט אַליין האָט זיך ארייַנגעמישט און איז איהר געקומען צו הילף. נאָך איידער זי האָט זיך א ריהר געטהאָן, דערזעהט זי, עפּיס א נפש, אייַנגעהילט אין שוואַרצען, געהט איהר אַקעגען. זי קוקט זיך איין אין דער פינסטערניש און זי דער־קענט חנה־זיסלען. ביידע ווייבער זענען גרייט געווען אָפּשפּרינ־גען איינע פון דער אנדערער און אויסשפּייען דריי מאָל, ווי תמיד. נאָר עפּיס א פערבאָרגענער כח האָט זיי ביידע אָפּגעהאַלטען, און זיי האָבען ביידע מיט א מאָל אָנגעהויבען רעדען. זייער געשפּרעך איז געווען א קורצער, נאָר זעהר א פערשטענדליכער:

— וואוהין איז אזוי שפּעט?

— און איהר וואוהין?

— איך זוך מיין מאַנסביל.

— דאָס אייגענע, וואָס איך.

— וואו קאָנען זיי זיין?

— איך זאָל אזוי וויסען פון איהם.

— מייַנער איז געווען אין שוהל צו דער מגילה.

— מייַנער אויך דאָרטען.

— זענען זיי, אפּנים, פון דאָרטען אוועק ביידע?

— אזוי ווייזט דאָס אויס.

און ביידע ווייבער לאָזען־ארויס א טיעפען זיפץ און צע־געהען זיך די אהער, די אהין.

קאַפּיטעל אכט.

פערוויסט און פערפינסטערט איז נעבאך גיטעל געקומען אהיים, געכאַפּט א קוק פאַרבייַגעהענדיג אויפ'ן המן־טאַש, און עס האָט זיך איהר אויסגעדאַכט, אז ער קוקט אויף איהר און זאָגט צו איהר: „וואָס איז די מעשה מיט חלאוונען?“ פאַר צרות גיט זי זיך א וואָרף אין בעט אריין און ליגט אזוי לאַנג, ביז זי ווערד

אנשלאָפּען. זי וועט אַנשלאָפֿען און עס חלום׳ט זיך איהר, אז מע קלאַפּט אין פענסטער און מע רופט זי אָן ביי׳ם נאָמען. זי וויל אויפהויבען דעם קאָפּ און קאָן ניט. פרעגט זי ליגענדיג פון בעט ארויס: „ווער איז דאָרטען?“ און בעקומט תשובה, אז דאָס איז חנה־זיסעל די שוסטערקע מיט׳ן שמש פון חברה־קדישא גע־קומען צו איהר נאָך תכריכים. גיטעל פערשטעהט ניט, פון וואַנען עס נעמט זיך צו איהר אַזוי פיעל כח צו רעדען וועגען אַזאַ זאַך, און זי פרעגט ביי חנה־זיסלען גאַנץ קאַלטבלוטיג, גלייך ווי עס רעדט זיך וועגען א דייזשע ברויט אָדער וועגען א פערטעל עופֿ אויף שבת: „זיי זענען פארברענט געוואָרען?“ — „פאַרברענט געוואָרען“. „ביידע אינאיינעם?“ — „ביידע אינאיינעם“. פאַר פחד פאַלט גיטעל שיער ניט אַראָפּ פונ׳ם בעט, זעצט זיך אויף און דערהערט, ווי עטליכע הענד מיט א מאָל שאַרען אין דער טיר, און עס שטעלען זיך איהר די האָר קאַפּויר. קוים־קוים וואָס זי רעדט ארויס:

— ווער איז?

— ס׳איז מיר.

— ווער איז דער מיר?

— עפען אויף די טיר, וועסט דו וויסען, ווער איז דער מיר.

— די טיר איז אָפען.

— מיר קאָנען ניט געפינען די קליאמקע.

נאָכ׳ן קול האָט גיטעל באַלד דערקענט, אז דאָס איז איהר מאַן, און זי חאַפּט זיך אויף געשווינד און זי עפענט אויף די טיר און דערזעהט צוויי נפשות, אויסגעשמירטע, ווי די שדים, און טהוט א שפּרונג־אָפּ צוריק.

— א גוט יום־טוב דיר, גיטעל! — אָט אַזוי רופט זיך אָן צו איהר חלאוונע און קאַטשעט זיך אריין אין שטוב אריין אינ־איינעם מיט רויטשילדען. — זאָל מיין נאָמען ניט הייסען חלאוונע, אויב דו ווייסט, ווער צו דיר איז געקומען! צו דיר זענען געקומען צו־גאַסט לכבוד פּורים צוויי טוידטע... גאָט איז מיט דיר, וואָס

האָסט דו זיך אזוי דערשראָקען? צוויי טוידטע זענען מיר טאַקי, גאָר ניט פון יענער וועלט... איינער איז טוידט־שכור, דער אַנדערער איז טוידט־הונגעריג... ווער איז דאָ טוידט־שכור און ווער איז טוידט־הונגעריג — דאָס דאַרפסט דו שוין אליין פאַרשטעהן, אויב דו ביזט אַ קלוגע... וואָס קוקסט דו אזוי? האָסט איהם ניט דערקענט? ס'איז דאָך רויטשילד. איינגעזונקען זאָל ווערען רב יאָסי דער נגיד מיט דער כתרילעווקער בלאָטע אינאיינעם! רויטשילד האָט זיך נעבאַך אזוי אויסגעשמירט, אז ס'איז איהם ניט צו דערקענען. מע וואָלט געקאָנט מיינען, אז ער האָט זיך דאָרט געקאַטשעט מיט אַלע חזירים... הערסט דו, גיטעל, ביזט טאַקי אַ אידינע אַ חכמה! ושתי מעג זיין פאַר דיר די כפּרה! איך זעה ביי דיר דאָס שבת'דיגע פלעשעל אויפ'ן טיש. דאָס האַרץ האָט דיר, אפנים, געזאָגט, אז מיר האָבען היינט יום־טוב אויף דער גאַנצער וועלט און מע דאַרף מאַכען קידוש און פאַרבייסען מיט אָט דעם דרייעקעכיגען ממזר, ס'זאָל אויף איהם קומען אַ מיתה משונה, אזוי ווי אויף זיין טאַטען המנ'ען!... לחיים, רויטשילד! לאָז גאָט געבען, המן זאָל דערלעבען איבער־אַ־יאָהר, און מיר זאָלען איהם ווידער אַ מאָל אויפהענגען אין שוהל מיט זיינע צעהן בנים אַלע אויף איין תליה, פּופּציג איילען די הויך! וואָס שווייגסט דו, גיטעל? זאָג אָמן!

חרוסת

געשריבען אין יאָהר 1909

חרוסת

א.

— מויד! מע וועט אמאָל דערלעבען זעהען דיך אָנגעטהאָן, צי ניין? נעם דאָס גלעזערנע טעלערעל און געה זיך דורך צום פעטער יאָסי'ן, וועסט דו ברענגען חרוסת. אז דו וועסט אַריינקומען צום פעטער יאָסי'ן, זאָלסט דו זאָגען: „דער בעל־הבית מיט דער בעל־הבית'טע האָבען אייך געשיקט זאָגען, איהר זאָלט דערלעבען איבער־א־יאָהר, און געבעטען, איהר זאָלט זיי געבען חרוסת. וועסט שוין געדענקען, וואָס מע זאָגט דיר אָן? צי מע דאַרף מיט דיר איבער'חזר'ען נאָך א מאָל צוואַנציג?

— ס'איז ניט אזוי שווער, מע זאָל דאָס ניט געדענקען אויף אויסווענינ.

און לאה די מויד (אזוי האָט מען זי גערופען אין דער דיענסט, חאָטש ביי זיך און ביי איהרע בעקאַנטע האָט זי געהייסען „ליזא") האָט זיך געאיילט אָנטהון יום־טוב'דיג, און חאָטש דער גאַנצער אָנטהון איהרער איז בעשמאַנען ניט מעהר ווי אין א ציצען קליידעל מיט א קאָפּטעל, נייע שיך און א סטענגע אויף די האָר, פון דעסטוועגען באַברעט זי זיך שוין ווייס איך וויפיעל צייט און איז נאָך אַלץ ניט פאַרטיג. ס'איז תמיד אזוי: אז מע וויל גיך, נעדרויערט עס, און אז מע שלאָגט האַלז־און־נאַקען, פאַלט פון די הענד. ליזא (לאָמיר איהר טהון צוליעב און רופען זי אזוי, ווי איהר געפעלט) האָט זיך אָנגעטהאָן יום־טוב'דיג און איז צוגעגאַנגען צו דער בעל־הבית'טע ווייזען, אז זי איז פאַרטיג. די בעל־הבית'טע (א ביסעלע שפּעטער וועלען מיר זיך מיט איהר בעקענען נעהענטער) האָט געגעבען א פליעסק מיט די הענד:

— זעה־נאָר, ווי זי האָט זיך אויסגעסטראָצעלט! א ריינע פּרינצעסין! פסנו! קיין עין־הרע! קיין בייז אויג! פּאַרניץ געזונט און געב חאָטש אכטונג אויף די שיך, זאָלסט נישט אריין מיט זיי אין א קאַליזשע! און דאָס קליידעל, נישקשה, מעגסט דו אויך אונטערהויבען אין דער בלאָטע. ס'איז פאַר מיין געלט, וואָס דו האָסט ביי מיר פאַרדיענט, מעג איך דיר, דאַכט זיך, זאָגען א דעה, צי ניין?

ליזא האָט גענומען דאָס גלעזערנע טעלערעל און איז אוועקגעגאַנגען נאָך חרוסת אָהן ווערטער. וואָס וועט זי איהר ענטפערען, אזא „פערעוואַריכע", אז זי פערשטעהט אפילו ניט, אז דאָס געלד, וואָס די דיענסט האָט ביי איהר פערדיענט, געהער צו דער דיענסט, ניט צו איהר? איהר מאַקס זאָל דאָ זיין — ער וואָלט שוין וויסען וואָס צו ענטפערען אזא בורזשויקע!... א רעכטער יאַט, אָט דער מאַקס! ערשט היינטיגען פאַר־פסח האָט זי זיך מיט איהם בעקענט, געהענדיג פון פּאָדריאַד איינמאָל פאַרנאַכט אהיים. דעם גאַנצען וועג האָט ער מיט איהר גערעדט פון אזעלכע זאַכען, וואָס זי האָט זיי קיינמאָל ניט געהערט, נאָר באַלד געכאַפּט מיט'ן שכל. פון בעלי־בתים האָט ער מיט איהר גערעדט און פון ארבייטער. ביז אהער האָבען געוועלטיגט זיי, די בעלי־בתים; אָט באַלד וועלען אָנהויבען געוועלטיגען מיר, ארבייטער.

שוין אז זיי זענען געוועזען ביי דער טיר, האָט ער זי א פרעג געטהאָן, צי זי קאָן לייענען א ביכעל?

— א וואָסערס? א אידיש?

— פארשטעהט זיך, א אידיש.

— פאַר וואָס ניט? איך נעם אַלע פרייטאָג ביי רב אַלטערען א מעשה־ביכעל אויף איבערלייענען. אז איך לייען איבער דאָס ביכעל, גיט ער מיר איבעראכטאָג פרייטאָג איין אנדערס, דאָס הייסט, טאַקי די אייגענע מעשה, נאָר אין איין אנדער ביכעל. מחמת די מעשה איז א לאַנגע מעשה, זי ציהט זיך פון סוכות אָן...

מאַקס הערט זי אויס מיט א האַלבען שמייכעל:

— ניט די ביכלעך דארף מען לייענען. אָט וועל איך אייך געבען א ביכעל, וועט איהר וויסען „פּאָקראַנימיר"...

און ער קוקט זיך ארום אויף אַלע זייטען, ציהט־ארויס פון דער חאַליווע פון די שטיוועל א קליין פערשמאָלצעוועט ביכעלע און גיט דאָס איבער איהר, ווי עפּיס א הייליגע זאַך, בעט, זי זאָל דאָס ניט האַלטען אויבען־אויף...

— וואָס איז דען?

— אז מע זאָגט אייך, זאָלט איהר ניט פרעגען פאַר וואָס...

ליזא האָט דאָס ביכעל ביי איהם צוגענומען מיט דעם אייגע־נעם רעספּעקט, ווי ער האָט דאָס איהר געגעבען, און אז זי איז געקומען מיט דעם אהיים, האָט זי געחאַפּט א מיאוסען פּסק פון דער בעל־הבית'טע, דערפאַר, וואָס זי, אז זי געהט אוועק, פערגעסט זי דעם זייי־געזונד. און אז אַלע האָבען זיך געלעגט שלאָפען, האָט זי ארויסגעדרעהט דאָס לעמפּעל און האָט זיך אוועקגעזעצט לייענען דאָס ביכעל, וואָס מאַקס האָט איהר געגעבען. אויפ'ן ערשטען בלעטעל, גאַנץ אויבענאָן, איז געשטאַנען מיט גרויסע אותיות: ארבייטער פון אלע לענדער, פעראייניגט אייך!...

ב.

פון דעמאָלט אָן זעהט זיך ליזא מיט מאַקסען אַלע פאַרנאַכט, און זי קאָן זיך ניט דערמאַנען, פון וואָסער א מאָמענט זיי זענען אריבערגעגאַנגען פון „איהר" אויף „דו". זי ווייסט נאָר, אז ווען זי זעהט איהם ניט, ציהט דאָס זי צו איהם, ווי מיט אייזערנע צוואַנגען, און אז זיי בעגעגענען זיך, ווייסט זי ניט, וואוהין די צייט געהט אוועק. זיי האָבען אזוי פיעל צו רעדען, אז עס וועט, דאַכט זיך, ביי זיי קיינמאָל נישט אויסשעפּען זיך, און אַלץ, וואָס ער רעדט, איז צוקער־זיס. א נייע וועלט האָט ער פאַר איהר אויפגעעפענט מיט זיינע רעד. ביז אהער האָט זי געוואוסט, אז ווייל זי, ליזא, איז א דיענסט, און „פערעוואריכע" איז א נגידית,

דאַרף זי, ליזאַ, זיין ביי „פּערעוואַריכען" אין גלות, דאַרף קאָכען און באַקען און וואַשען און רייניגען אויף דער גאַנצער שטוב. איצט לאָזט זיך אויס אַ מעשה גאָר פערקעהרט: אַז וויל די גאַנצע שטוב שטעהט אויף איהר, אויף ליזאַ'ן, דאַרף „פּערעוואַריכע" די נגידית וויסען דרך־ארץ. וואו איז געווען איהר שכל ביז אהער? ניט געווען מאַקס, איז ניט געווען קיין שכל; געקומען מאַקס, איז געוואָרען גאָר אַנדערש. דאָס הייסט, דערווייַלע איז נאָך אַלץ אַזוי ווי פריהער: ליזאַ איז אַ דיענסט, און „פּערעוואַריכע" — אַ נגידית. ליזאַ קאָכט און באַקט און וואַשט און רייניגט אויף דער גאַנצער שטוב, און פּערעוואַריכע שעלט און קאָרעניעט, דאָס מויל מאַכט זיך איהר ניט צו. ס'איז אָבער אַלסדינג נאָר דערווייל, ביז אַ צייט. עס געהט אַ צייט, אַ גאָלדענע צייט!...

אַזוי טראַכט זיך ליזאַ, געהענדיג מיט'ן גלעזערנעם טעלערעל צום פעטער יאָסי נאָך חרוסת, און קוקט זיך אַרום אויף אַלע זייטען, טאָמער וועט זי בעגעגענען מאַקסען. זי זעהט גאָר ניט, ווי די רויטע זון האַלט ביי אונטערגעהן אויף יענער זייט שטאָדט און בעפאַרבט מיט גינגאָלד אַ גאַנצען שטיק הימעל. זי זעהט גאָר ניט, ווי אידען לויפען מיט פולע פלעשלעך ווייַן אויף ארבע־כוסות, געקויפט ביי מאָטי ווימאַראַזיג. דער וויין פינקעלט זיך אָפּ אויף דער פערגעהענדיגער זון און שפּיעלט און צעגיסט זיך אין אַלערליי קאָלירען. ליזאַ בעמערקט דאָס אָבער ניט. וואָס איז איהר די זון? וואָס איז איהר כתרילעווקע מיט איהרע אידען און מיט זייער ווייַן אויף ארבע־כוסות, אַז ס'איז ניטאָ דער, וועמען זי זוכט? נאָר אָט דערהערט זי אַ קול פון הינטען:

— ליזאַ!

— מאַקס!

און זיי שטעלען זיך אַוועק אַ ביסעל שמועסען, היטען זיך, מע זאָל חלילה ניט בעמערקען, וואָרום כתרילעווקע קאָן נאָך אַלץ ניט ליידען, אַז אַ בחור מיט אַ מיידעל זאָלען שטעהן פראַנק און

פריי אין מיטען גאַס און רעדען... און אַזוי פליהען די מינוטען, ביז ליזאַ טהוט זיך אַ חאַפּ:

— אוי! אַ מכה דער פערעוואָריכע מיינער! איך דאַרף דאָך גאָר געהן צו איהר פעטער יאָסי נאָך חרוסת!

— געה, געה, איך וועל דאָ צוואַרטען אַ ווײַלע, ביז דו וועסט זיך אומקעהרען, וועל איך דיך שוין באַגלייטען ביז אַהיים.

און ליזאַ לאָזט זיך לויפען צום פעטער יאָסי נאָך חרוסת.

ג.

„דער פעטער יאָסי" — אַזוי האָט מען איהם גערופען אין כתרילעווקע דערפאַר, וואָס ער איז געווען אַ שענער איד און איין אַלטער און אַ בכבוד'ער און אַ נגיד און האָט קיין קינדער ניט געהאַט, אַחוץ פּלימעניקעס און פּלימעניצעס אָהן אַ שיעור. כמעט אַ האַלבע שטאָדט זענען געווען זיינע פּלימעניקעס און פּלימעניצעס, און אַלע האָבען זיי אַרויסגעקוקט אויף איבער הונדערט און צוואַנ־ציג יאָהר...

וויפיעל פערמאָגט דער פעטער יאָסי — דאָס האָט קיינער ניט געוואוסט, און דער פעטער יאָסי אַליין אויך ניט. אַזוי האָט מען געשמועסט אין שטאָדט. געזאָגט האָט מען, אַז דער פעטער יאָסי איז אָנגעשטאָפּט ממון־קרח; מע ווייסט אפילו, אַז ער האָט אַ צוואה און דאָרט איז ביי איהם אויסגערעכענט ביז דער לעצטער פּרוטה. אַלע יאָהר, אַז ס'איז געקומען ערב ראש־השנה, פלעגט ער איבערשרייבען די דאָזיגע צוואה, צונויפרופען אַלע פּלימעניקעס און פּלימעניצעס, און נעמען ביי זיי „תקיעת־כף", אַז טאָמער חלילה שטאַרבט ער, זאָל מען זאָגען נאָך זיין נשמה אַ גאַנץ קיילעכיג יאָהר קדיש און לערנען אַלע טאָג אַ פּרק משניות. נאָכ'ן תקיעת־כף האָט ער זיי אָנגעגאָסען צו גלעזלעך בראָנפען און געגעבען צו שטיקלעך לעקאָך. די פּלימעניקעס האָבען געטרונקען לחיים, די פּלימעניצעס האָבען איהם געווינשעוועט, ער זאָל דערלעבען משיח'ן,

און דער פעטער יאָסי האָט געשמייכעלט מיט זיינע שטענדיג נאַסע אויגען, געשאָמקעט מיט די ליפּען און געענטפערט: אָמן, אָמן.

אָט אזוי האָט זיך עס געצויגען פון יאָהר צו יאָהר. די פּלי־מעניקעס מיט די פּלימעניצעס האָבען אַרויסגעקוקט מיט סכנת־נפשות, נאָר דער פעטער יאָסי האָט זיך עפּיס ניט אזוי געהאַפּט. געהוסט האָט ער דוקא גאַנץ געשמאַק, א זאַדישקע, א מין אַסטמע האָט ער געהאַט, וואָס אַז ער פלעגט זיך פערהוסטען, האָט מען געמיינט, ס'איז איין עק, אַז מע דאַרף שוין געהן נאָכ'ן שמש פון חברה־קדישא. צום סוף — גאָרניט, א נעכטיגער טאָג... אַלע פּלימעניקעס און פּלימעניצעס פלעגען אין אַזאַ צייט ניט אָפּטרעטען פון זיין בעט:

— ווי פיהלט איהר זיך, פעטער, אַצינד?

— אַ דאַנק גאָט, פיעל בעסער, פיעל בעסער, איהר זאָלט נאָר קיין יסורים ניט האָבען, קינדערלעך; מיין טאַטע, זכר לברכה, האָט אויך געהאַט דעם אייגענעם הוסט, וואָס איך, מיר צו לעני־גערע יאָהר, און האָט געלעבט פון דעסטוועגען הונדערט מיט דריי יאָהר, נאָך מיט אַ האַלבען. און מיין מאַמע, עליה השלום, — די האָט געלעבט נאָך מעהר מיט אַנדערהאַלבען יאָהר... אונזער שטי־קעל גליק איז, וואָס מיר היטען זיך; מיר עפענען קיינמאָל קיין טיר און קיין פענסטער, און אפילו קיין קוואַטירעל פון אַ פענסטער אויך ניט, מחמת ס'איז אַ פּשוטע זאַך: לופט איז פאַר אַ הוסט אַ שחיטה, און פאַר אַ זאַדישקע — סם־המות...

אָט אזוי האָט זיי אויסגערעדט דאָס האַרץ דער פעטער יאָסי און אָפּגעשיקט זיי אַהיים, פאַר'ן אַוועקגאַנג געדאַנקט, וואָס זיי פערגעסען איהם ניט...

איהם פערגעסען? ווי קאָן מען פערגעסען אַן אַזאַ געטרייען פעטער, וואָס טראָגט אויפ'ן קאָפּ, קיין עין־הרע, אזוי פיעל פּלימע־ניקעס מיט פּלימעניצעס? איין אייגענער טאַטע דאַרף ניט מעהר טהון, ווי דער פעטער יאָסי טהוט פון זייערטוועגען אַלע יום־טוב. למשל, סוכות בענשען זיי אַלע אויף זיין אתרוג. חנוכה גרייט

ער אַז פון זייערע קינדער'ס וועגען דריידלעך, איטליכען בעזונדער א דריידעל. פורים מוזען די פלימעניקעס מיט די פלימעניצעס קומען צו איהם אַלע מיט קינד און קייט האָרכען די מגילה. טאָמער חלילה פערפעהלט אַ קינד צו דער מגילה — איז חיות ניט זיכער! דער פעטער יאָסי גיט אכטונג. איהם וועט איהר נים נאַרען. נישקשה, ער ווייסט, ווער ס'איז געווען צו דער מגילה און ווער ניט. און אַז ער האָט דערטאַפּט דעם, וואָס איז ניט געווען, האָט ער איהם אָנגעהאַפּט פאַר איין אויהער: „פוסטע־קראָט מיינער! וואו ביזט דו געווען צו דער מגילה?״ און יענער האָט געמוזט זיך פערענטפערען, אויסזוכען עפּיס אַ רעכטען תירוץ, וואָרום דעם פעטער יאָסי'ן טאָר מען ניט דער'רגז'ענען...

נאָר מעהר ווי אַלע יום־טובים האָט ער זיך מפקיר געווען צוליעב זיי, אַז ס'איז געקומען פּסח. דעם גאַנצען טאָג ערב־פּסח האָט איהר געקאָנט זעהען דעם פעטער יאָסי זיצען אין שטוב און שטויסען צימערינג, רייבען עפּעל מיט וויין און מיט וועלישע נים. דער פעטער יאָסי האָט אַליין געמאַכט חרוסת פאַר אַלע זיינע פּלימעניקעס און פּלימעניצעס. אַזוי איז שוין געווען ביי איהם דער מנהג אַלע ערב־פּסח — אָנמאַכען אַ פולע שיסעל מיט חרוסת און אויסטיילען זיי איינציגווייז אויף טעלערלעך. און אויף מאָר־גען נאָכ'ן טיש, אַז די פּלימעניקעס מיט די פּלימעניצעס זענען געקומען צום פעטער גוט יום־טוב בעטען, פלעגט מען ניט רעדען פון קיין זאַך, נאָר פונ'ם חרוסת. זיי פלעגען זיך גאָר ניט קאָנען זאַט אָפּלויבען פונ'ם חרוסת:

— דער חרוסת איז אייך הייגטיגס יאָהר אָפּגערעטען, פעטער, מעהר ווי אַלע יאָהר.

— פון אייער חרוסת איז מיר ניט איבערגעבליבען צום אַנ־דערען סדר, איהר זאָלט זאָגען, פעטער, אויף אַ רפואה.

— מיט אייער חרוסת האָבען מיר זיך, פעטער, געטיילט, ווי מיט קרעפּעל־פליישׁ.

— וואָס טהוט איהר אריין, פעטער, אזעלכעס אינ׳ם חרוסת, וואָס ער קומט ארויס ביי אייך אזוי בא׳טעמ׳ט?

דער פעטער יאָסי האָט אויסגעהערט די דאָזיגע אַלע זיסע רעד און ניט געענטפערט גאָרניט, נאָר געשמאַקעט מיט די ליפּען. ער האָט געוואוסט גאַנץ גוט זייער ווערטה, און דאָך פלעגט ער אַנקוועלען פון זיי, ווערען ברייטער ווי לענגער.

געהט, טענה׳ט, ווערד הייזעריג רעדענדיג — ס׳איז אַ פער־פאַלענע זאַך: חניפה איז אַ זיסער ביסען, מענשען האָבען עס ליעב, ווי צוקערלעקאַך.

ד.

צוויי אינטערעסאַנטע פּאַרשוינען, מיט וועלכע מיר וועלען אייך באַלד בעקענען, זענען ליזא׳ס בעלי-בתים: „פּערערווע“ און „פּערעוואַריכע“.

„פּערערווע“ — איז אַ צונעמעניש, וואָס לאָזט זיך ניט איבער־זעצען אויף קיין אַנדער לשון, סיידען אויף אונזער אידיש, זאָל לעבען. אויף אונזער אידיש וועט דאָס הייסען אַזוי גרויס, ווי „אַ קישקע אָהן אַ דנאָ“. מיט איינעם וואָרט, „פּערערווע“ איז אַ מענש, וואָס ס׳איז איהם קאַרג די וועלט — און אַט אַזעלכער איז ער טאַקי. די גרעסטע קראַם אין כתרילעווקע איז זיינע, און דער גרעסטער פּדיון איז ביי איהם. וואָס ער קאָן אַמאָל אַפּלייזען אין איין שעה, וועלען דאָס דריי קרעמער ניט לייזען אין אַ וואָך — און ס׳איז איהם נאָך קאַרג. ער שלעפּט קונים, שלעפּט זיי ביי די פּאָלעס, שעמט זיך ניט ארויסשלעפּען זיי פון יענעמ׳ס קלייט, חאַפּט אָפּטמאָל פון די קרעמער אַ מיאוסען פּסק — מיט אַ נאַסען בעזים איבער׳ן פּנים, אָדער מיט אַ קאָנאָווקע קאַלט וואַסער איבער׳ן קאָפּ: „אַ איד אַ פּערערווע זאָל ניט האָבען קיין טבע שטעקען די נאָז, וואו מע דאַרף ניט!“... אַזעלכע סקאַנדאַלען פּלעגען זיך אויסלאָזען אַמאָל נאָך מיט אַ גרעסערען סקאַנדאַל ביי׳ם מיראָוואָי. דער מיראָוואָי, אונזער אַלטער בעקאַנטער פּאַן מיליניעווסקי, פּלעגט

אויסהערעןביידע צדדים מיט די עדות, אויס׳מוסר׳ען דעם בעל־דבר אליין:

— נאָווישטשע מי טאַקי פערערוואָ? (וואָס ביזט דו אַזוי זשעדנע?) חיבאַזש בעזדיטנעי יאָסיקאָ טובי גיע דיאַדיקאָ? (איז דען דער אָהנקינדערדיגער יאָסי דיר קיין פעטער?)

און כדומה אַזעלכע רעד פלעגט אַריינזעצען אין איהם דער מיראָוואָי, און די גאַנצע שטאָדט האָט געמאַכט פון איהם חוכא וטלולא. און פערערווע זאָל זיך עס אפילו פערקרימען. גאָרניט, גלייך ווי ניט איהם מיינט מען. אָט אַזאַ נפש איז פערערווע. אַצינד וועלען מיר אייך פאָרשטעלען זיין ווייב הצנועה מרת „פערעוואריכע" שתחיה.

יעדער מאַן פערמאָגט פונקט אַזאַ ווייב ווי ער איז ווערטה. פערערווע האָט אַ ווייב, דאַרף זי הייסען פערעוואריכע. דאָס הייסט, הייסען הייסט זי ראַצעל, נאָר אַ נאָמען האָט מען איהר גענעבען פערעוואריכע, איבער איהר כאַראַקטער. זי איז אַ ביסעל איין אייגנעגעסענע. איטליכען בעזונדער קאָכט זי אויס דאָס וואַסער. מע קען זי אומעטום, ווי אַ בייזען שילינגער: „אָט איז זי שוין דאָ, די פערעוואריכע!" — אַזוי זאָגט מען אויף איהר אין מארק, אַז מע דערזעהט זי פון דער ווייטען. פערעוואריכע, אַז זי וויל עפּיס קויפען, דינגט זי זיך אַזוי לאַנג, ביז מע זאָגט איהר אין די אויגען, אַז זי איז אַ פערעוואריכע. און דאָס האָט זי דוקא פיינט:

— מיט וואָס בין איך אַ פערעוואריכע? דערמיט, וואָס איך וויל ניט איבערצאָהלען? פאַר מיין געלט מעג איך מיך, דאַכט מיר, אַ ביסעל דינגען, צי ניין? זאָגט אפשר, אַז ניין? אָדער אפשר איז ביי מיר גנב׳יש געלט? אָדער אפשר מיינט איהר, אַז מיר האַנדלען מיט פאַלשע סיגנאַציעס? אָדער אפשר איז גלאַט אַ מצוה ביי מיר נעמען טייערער?...

פערעוואריכע איז אַ אידינע, וואָס לעגט ניט קיין כבוד אויף קיינעם. אפילו איהר אייגענער פעטער יאָסי (ער איז א י ח ר

פעטער, ניט איהר מאנ'ס), וואס אלע האבען פאר איהם דרך־ארץ, האט מורא מיט איהר אנצוהויבען. און אז עס מאכט זיך אמאל, ער פערטשעפעט זי מיט א ווארט, קאן ער זיך פון איהר ניט אויס־באדען אין צעהן וואסערען. דער פעטער יאסי האפט זיך דעמאלט מיט ביידע הענד ביי די אויהערען, לויפט־ארויס אין דרויסען מיט א גוואלד:

— רבונו של עולם! שטראף מיך מיט כף־הקלע, מיט גיהנם, מיט וואס דו ווילסט, אבי לייז מיך אויס פון פערעוואריכע'ס מויל!

דער פעטער יאסי האט שוין געפרובט א פאר מאל סטראשען זי מיט דער צוואה — האט דאס אויך ניט געהאלפען. אדרבה, ס'איז נאך געווען פיעל ערגער. זי האט זיך אין איהם אזוי איינ־געגעסען אין די ביינער, אז ער האט געשווארען פאר א גאנצען מנין אידען, אז זיי זאלען וויסען, אז טאמער חלילה געהט ער פון דער וועלט, איז דאס נאר איבער איהר, איבער אט דער פערע־וואריכע!

אצינד וועלען מיר לערנען א קל־וחומר: מה־דאך דער פעטער יאסי, וואס אלע קוקען־ארויס אויף זיין ירושה, האט פון איהר אפגעשניטענע יאהרען, הײנט לא־כל־שכן א מאן, און נאך אזא מאן, ווי פערערווע, על אחת כמה וכמה — מעג מען דאך אודאי בעגראבען נייען איילען אין דער ערד, ער זאל קיין תחית־המתים ניט אויפשטעהן! איך בין נישט פערעוואריכע'ס מליץ־יושר, נאר איך געב איהר אפ דעם גערעכט: א מצוה אויף פערערווען. ער האט געוואוסט נאך פאר דער חתונה, אז זי איז א שלאק פון זיין ליעבען נאמען, און האט געהאט ביד נאך דער חתונה דרייסיג מאל זי אפ'גט'ען; נאר ער האט דאס ניט געטהאן צוליעב'ן פעטער יאסי'ס ירושה. כן יאבדו — אזא סוף מעגען האבען אלע זשעדנע נשמות, וואס פערקויפען זיך פאר געלד!

מיר לאזען איבער פערערווען מיט פערעוואריכען און קעהרען זיך אום צוריק צו אונזער ליזא'ן מיט איהר גליעבטען מאקס.

ליזא איז ארויסגעגאנגען פונ׳ם פעטער יאָסין מיט׳ן חרוסת און האָט נאָך נישט געמאַכט קיין פינף טריט, איז שוין אויסגע־וואַקסען מאַקס, און דאָס פּאָרעל האָבען זיך געלאָזט ביידע שפּאַ־צירען איבער דער בעריהמטער כתרילעווקער בלאָטע, וואָס בע־וויזט זיך ארויס מיט איהר גאַנצען חן, אַז עס קומט פּסח. אַלטע לייט דערצעהלען, אַז זיי געדענקען ניט, ווען ס׳זאָל זיין אַמאָל אין כתרילעווקע א טרוקענער פּסח. אידען, זאָגען זיי, האָבען שוין אַזא גליק, אַז עס קומט פּסח, ווערד א דערטרינקעניש איבער דער גאַנ־צער שטאָדט. נאָר ערגער ווי אומעטום איז דער גרויסער פּלאַץ, אָדער דער שוהל־הויף, דאָרט, וואו עס שטעהען אַלע שוהלען, בתי־מדרשים און קלייזלעך. די כתרילעווקער בעלי־עגלות, וואָס זענען שאַרף אויף צונעמענישען, האָבען דאָס א נאָמען געגעבען „דאָס טינטורעל“. אהין, זאָגען זיי, אַז מע פאָהרט אריין מיט א וואָגען ערב־פּסח, דאַרף מען זיך אָפּגעזעגענען מיט ווייב און קינדער ביז העט נאָך שבועות.

פון דעסטוועגען — לעבען זאָלען די כתרילעווקער אידען! איהר זאָלט זעהען, ווי מע געהט אין שוהל אריין, אַז סע קומט די ערשטע נאַכט פון פּסח, און דוקא אָנגעטהאָן יום־טוב׳דיג, און דוקא מיט לאַנגע קאַפּאָטעס, און דוקא אַטלעסענע. א סך האָבען זיך פערשפּעטיגט, לויפען זיי אין איין אָטהעם, חאַטש פערחאַפּען א ברכו. נאָר איין מאַקס האַפּט זיך עפּיס ניט אַזוי אין שוהל אריין. מאַקס איז פערנומען מיט ליזא׳ן. ער האַלט מיט איהר אין מיטען א שמועס נאָך פון פריהער. זיי געהען האַרט ביי די ווענד, זוכען א סטעזשקע, און האָבען זיך אַזוי פערטיעפט אין זייער געשפּרעך, אַז זיי האָבען גאָר ניט בעמערקט, וואו די צייט איז אהינגעקומען. פּלוצים האָבען זיך א שאָט געטהאָן אידען פון די שוהלען, און ליזא האָט זיך א חאַפּ געטהאָן מיט אימפּעט:

— אוי, א מכה אויף פערעוואָריכען! מע געהט שוין פון שוהל, און דער חרוסת, משטיינס געזאָגט...

ליזא האָט נישט געענדיגט די פראַזע. עס האָט זיך געטראָ־פען מיט איהר דאָס, וואָס עס טרעפט זיך גאַנץ אָפט מיט א מיידעל אין כתרילעווקע: זי האָט זיך אויסגעגליטשט און האָט ארויס־געלאָזט דאָס טעצעל מיט'ן חרוסת גלייך אין בלאָטע אריין. אזא־אַב־אומגליק! ליזא איז געווען אוים מענש! סע פערשטעהט זיך, אז וויפיעל ס'איז דאָ קללות אויף דער וועלט — זענען זיי גע־פלויגען אויף פערעוואריכע'ס קאָפּ. מאקס האָט זי אָבער גיך בע־רוהיגט:

— חאַפּט זיי בעני, דיינע בורזשוקעס! לעג זיי אָן א פול טעלערעל מיט בלאָטע און לאָז דאָס זיין זיי פאר חרוסת! נישקשה, זיי האָבען גוטע מאָגענס. זיי וועלען דאָס פארדייען...

פאר אזא מין עצה האָט זיך ליזא פריהער ווי דערשראָקען: וואָס הייסט, זי וועט אָנהאָדעווען איהרע בעלי־בתים מיט בלאָטע? נאָכדעם איז דער געדאנק איהר אזוי געפעלען, אז זי האָט זיך אזש צעלאַכט פון דער דאָזיגער המצאה און האָט געטהאָן אזוי, ווי מאקס האָט איהר געהייסען, און האָט זיך געלאָזט לויפען אהיים וואָס ניכער, זיך דריי מאָל געזעגענט מיט מאקסען, שטארק געקוועטשט ביי די הענד.

ה.

עס ליגט שוין עפּיס אזעלכעס אין דער טבע פון א מענשען, אז גאָט שיקט אונז צו עפּיס א גוטע זאך, טיילען מיר זיך דערמיט געהרן מיט'ן צווייטען. ובפרט אזא זאך, וואָס איז א מצוה און סע קאָסט קיין געלד ניט. אונזער העלד פערערווע, ווי דער לעזער ווייסט שוין, איז עפּיס ניט אזא מילדער נדבן, וואָס זאָל זיך מפקיר זיין לטובת הכלל; נאָר אז עס קומט די ערשטע נאכט פון פּסח, דערוועקט זיך אין איהם א געפיהל פון צדקה, עס דערוואָרעמט זיך ביי איהם דאָס הארץ, די האנד ווערד ביי איהם אויפגעבונדען און ער פערזאָרגט אלע זיינע נאָהענטע שכנים מיט'ן פעטער יאָסי'ס

חרוסת, איטליכען צו ביסלעך. בעת מעשה שיינט ביי איהם דאָס פנים, ווי ביי א מלאך, און אז מע ווינשט איהם, ער זאָל דערלעבען איבער־א־יאָהר און זיין רייך (דאָס האָט ער דוקא ליעב!), ענט־פערט ער מיט א זים שמייכעלע, וואָס איז זעלטען אויף זיינע ליפען: „גם אתם! גם אתם!“...

איצטיגס מאָל האָט זיך פערערווע א ביסעל פערשפעטיגט מיט׳ן חרוסת אויסטיילען. און איבער ועמען? איבער דער דיענסט. זי איז שפעט געקומען. איין עזות פון א דיענסט! א תירוץ האָט זי צוגעטראַכט אפילו זעהר א קלוגען: דער פעטער יאָסי האָט זיך פערהוסט, זאָגט זי, מיט סכנת־נפשות. אלע האָ־בען, זאָגט זי, געמיינט, אז ס׳איז שוין איין עק, אוים פעטער יאָסי!

— נו?

— וואָס נו?

— וואָס־זשע איז געווען?

— וואָס זאָל זיין? געזונט און שטאַרק, אויף אלע אידישע קינדער...

דער מלך מיט דער מלכה, דאָס הייסט, פערערווע און פערע־וואריכע, קוקען זיך איבער אָהן ווערטער, לאָזען ארוים א טיפען זיפץ און מע זעצט זיך אוועק צום סדר.

דער „סדר“ איז שוין אזוי פיעל מאָל בעשריבען געוואָרען פון מיר און פון מיינע קאָלעגען, אז אלץ, וואָס איך וועל אייך איצטער זאָגען, וועט זיין ניט מעהר, ווי איבערגעקייט פון פאַר־א־יאָהרען. דאָס, וואָס איך וואָלט יאָ וועלען זאָגען איצט, איז נאָר איין זאך: וואָס פאַר א כח ליגט אין דעם ליעבען הייליגען יום־טוב פסח, אז אפילו אזא קאַלטע זאך, אזא טרוקענע בריאה, ווי פערערווע — אָסור, אויב איהר וועט איהם דערקענען! און פערעוואריכע? וואו איז אהינגעקומען איהר מויל, וואָס קאָן זיך קיינמאָל ניט בערו־היגען? פון וואַנען האָט זיך גענומען צו זיי ביידע אזא מילדע ווייכקייט, אזוי פיעל פריינדליכקייט און יום־טוב׳דיגער חן אויף זייערע פנים׳ער? עס איז, כלעבען, כדאי צו שטעהן פון דער־

ווייטען און צוזעהן, ווי אזוי עס גענהט צו ביי זיי דער סדר. ווי אלץ איז ניי, אלץ איז ריין, אלץ גלאנצט, ווי גינגאָלד, און אלץ זיצט ביי'ם טיש מיט רעשפעקט, און אלע אויגען קוקען אהין, אויף איין מענשען, אויפ'ן גוטען ליעבען קעניג פון דער דאָזיגער נאכט, אויף פערערוועו, ווי ער טיילט־אויס פון זיין פולער האנד איט־ליכען בעזונדער אויף א שטיקעל מצה זיין חלק מרור און חרוסת. פריהער פון אלע בעקומט איהר חלק, ווי דער עטיקעט פאָדערט עס, די קעניגין (פערעוואָריכע). נאָך דער קעניגין בעקומען צו ביסלעך מרור און חרוסת די פּרינצען (די קינדער זייערע), וואָס קוקען ארויס אויף דעם, ווי אויף עפּים רעכטס. נאָך די קינדער בעקומט אויך די דיענסט א היבשען חלק (דאָס איז שוין מחמת גוטסקייט), און ערשט אז די גאנצע קעניגליכע פאמיליע איז שוין ארומגעטיילט מיט מרור און חרוסת, נעמט דער קעניג (פערערוועו) און לעגט זיך אָן אליין אויך א היבשע פּאָרציע, זאָגט דעם „הנני מוכן ומזומן" מיט א שענעם ניגון, מאכט די ברכה און עסט אָנ־געלעהענט, מיט ברייטקייט, ווי עס פּאסט פּאר א מלך. אויף איהם קוקענדיג, נעמט זיך די מלכה אויך צום עסען, ווי דער עטיקעט פאָדערט עס, און אויף זיי קוקענדיג, טראָגען אויך די קינדער צו צום מויל דעם חרוסת און פערקרימען זיך:

— אוי! וואָס איז דאָס פאר א מין חרוסת?... קריצט אונ־טער די צייהן און שמעקט מיט... פע!

איין אנדערס מאָל וואָלטען חברה קליינוואַרג זיך ניט גענאַרט פאר אזא איין עזות: זאָגען אויף חרוסת „פע"!... איצטיגס מאָל אָבער איז זיי אָפּגעלאָפּען גלאַט, ווייל דער מלך מיט דער מלכה זענען אליין אויך געבליבען זיצען מיט פולע מיילער, ניט אהין, ניט אהער: איינשלינגען — קאָן מען ניט, אויסשפּייען — טאָר מען ניט... נאָר איין ליזא איז געזעסען און געקייעט, ווי א קאלב, איהר חלק מצה (דעם חרוסת האָט זי בעצייטענס אראָפּגעלאָזט אונטער'ן טיש...). מיט א שענעם חרוסת האָט זיי היינטיגען פּסח דער פעטער יאָסי מכבד געווען! וואָלט חאָטש דער פעטער יאָסי

געווען ז י י ן פעטער, ניט א י ה ר ע ר, וואָלט שוין פערעוואָריכע אַפּגעשפּיעלט פערערוועון אַ סדר, אַז עס וואָלט איהם פינסטער גע־וואָרען די וועלט און נמאס דאָס קעניגען... היינט די בזיונות פון די שכנים — וואָס וועלען די שכנים זאָגען? און כך הוה — אַזוי ווי דאָס הארץ האָט איהר געזאָגט: זיי זענען נאָך ניט פארטיג געוואָרען מיט'ן ערשטען האַלבען סדר, האָט זיך געעפענט די טיר און עס האָבען אָנגעהויבען געהן שלוחים פון די שכנים איינס נאָך דאָס אַנדערע:

— נאָט אייך אָפּ צוריק אייער חרוסת...

— דער טאַטע האָט אייך געשיקט זאָגען אַ דאַנק פאַר'ן חרוסת...

— אַזאַ חרוסת עסט שוין בעסער איהר אַליין געזונטערהייד...

אויף מאָרגען פסח נאָכ'ן טיש זענען אַלע פלימעניקעס און פלימעניצעס מיט זייערע קינדער געקומען, ווי דער מנהג איז, צום פעטער יאָסי גוט יום־טוב בעטען. דער פעטער יאָסי האָט זיי אָנגעגרייט אַ טיש פון כל־טוב: דעם בעסטען ראָזינקעס־וויין (צע־מישט מיט פסח'יגען וואַסער), אַ סך וועלישע ניס (צום מיינסטען, פּוסטע) און זילבערנע כוסות מיט פסח'יגע גלעזלעך אָהן אַ שיעור. דער פעטער יאָסי, אין זיין יום־טוב'דיגען צעריסענעם, נאָר זיידע־נעם אויסגענייהטען חאַלאַט, מיט דער געשטיקטער יארמעלקע אויפ'ן קאָפּ, האָט אויסגעזעהען ווי אַ טערקישער פּאַשאַ, וואָס האָט אַזוי ליעב געסט, אַז ער וואָלט זיי אוועקגעגעבען די נשמה. ער האָט נישט גערוהט, נישט געקאָנט זעהען, טאָמער זיצט איינער אָהן אַרבייט, און האָט אַלץ געבעטען:

— קנאַקט, קינדערלעך, קנאַקט ניס און פאַרטרינקט מיט וויין, נאָר ווערד ניט שכור... פאַרגעסט ניט, אַז מיר האָבען היינט ביי־נאַכט נאָך אַ סדר מיט נאָך אַ מאָל ארבע־כוסות, מיט נאָך אַ מאָל מרור און חרוסת...

— דער חרוסת איז אייך היינטיגס יאָהר אָפּגעראָטען, פעטער, מעהר ווי אַלע יאָהר.

— פון אייער חרוסת איז מיר ניט איבערגעבליבען צום אנ־דערען סדר, איהר זאָלט זאָגען, פעטער, אויף אַ רפואה.

— מיט אייער חרוסת האָבען מיר זיך, פעטער, געטיילט, ווי מיט קרעפּעל־פליייש.

— וואָס טהוט איהר אריין, פעטער, אזעלכעס אינ'ם חרוסת, וואָס ער קומט ארויס ביי אייך אזוי באַ'טעמ'ט?

אַט אזעלכע קאָמפּלימענטען זענען געפלויגען פון אַלע זייטען, פונקט ווי אַלע יאָהר. נאָר איין פערערווע מיט פערעוואריכען האָבען געשוויגען, געקוקט איינס אויף דאָס אנדערע און געקאָכט זיך שטילערהייד אינווענינ, אזוי לאַנג, ביז פערעוואריכע האָט דער־פיהלט, אז עס פּלאַצט אין איהר די גאַל, אז טאָמער וועט זי שווייגען נאָך איין מינוט, איז איין עק פון איהר לעבען! — און זי האָט אויפגעעפענט איהר מויל און האָט אוועקגעלעגט אַ מענה־לשון, אזוי ווי זי קאָן, און האָט זיי אַלעמען אָנגערופען מיט'ן אמת'ען נאָמען, וואָס זיי האָבען פערדיענט:

— פערשטאָכענע אויגען! פאַלשע מענטשען! פערקויפטע נשמות! חאליפּאָסניקעס! טעלערלעקער!... מע גיט אייך אַ ביסעל ווייס איך וואָס, אַ ביסעל גאָט זאָל מיך ניט שטראָפען פאַר די רעד, און מע זאָגט אייך, ס'איז חרוסת, — לעקט איהר די פינגער!?...

אַ באָמבע זאָל געוועזען אראָפּפאַלען פון סטעלי און פּלאַצען ביי'ם פעטער יאָסי'ן אין שטוב, וואָלט זי ניט בעדאַרפט אָנמאַכען אזא רעש, ווי עס האָבען געמאַכט פערעוואריכע'ס ווערטער־סטייטש! זאָגען אויף דעם פעטער יאָסי'ס חרוסת, אז ס'איז „אַ ביסעל ווייס איך וואָס", „אַ ביסעל גאָט זאָל מיך ניט שטראָפען פאַר די רעד", און נאָך וואו? ביי'ם פעטער יאָסי'ן אין שטוב, פאַר'ן פעטער יאָסי'ן אין די אויגען! ניט אנדערש, אז פערעוואַ־ריכע איז געריהרט, ניט ביי אַלע געדאַנקען.

— ראַצעל! וואָס רעדט איהר דאָס? גאָט איז מיט אייך! איהר זענט משוגע? צי חסר־דעה?

אזוי זענען אנגעפאלען אויף איהר אלע איבעריגע פלימעניקעס און פלימעניצעס, און פערעוואריכע איז געווארען נאך מעהר אויפגעבראכט און האט זיי אוועקגעגעבען בכפל־כפלים:

— משוגע מעגט איהר שוין אלע ווערען פאר מיר און פאר מיין מאן און פאר מיינע קינדער! איך בין א מענטש, וואס קאטארי כ'האב ליעב זאגען דעם אמת — איך וועל ניט געהן לעקען די פינגער פון אזא, איך בעט איבער אייער כבוד, א ביסעל...

— א ביסעל וואס?

— א ביסעל דאס!...

— פעטער! איהר הערט, וואס זי זאגט? זי זאגט אויף אייער חרוסת, אז ס'איז, איך בעט איבער אייער כבוד, א ביסעל דאס!...

ווער איז דא אים שטאנד אפמאהלען דעם פעטער יאסי'ס געקנייטשטע פארמעט־פנים, מיט'ן פעטער יאסי'ס נאסע אויגען, מיט'ן פעטער יאסי'ס אומגעלומפערט שמייכעלע, וואס האט זיך אויסגעלעגט אויף זיינע האלב־טוידטע ליפען? ער האט זיך עפיס מאדנע איינגעבויגען, געווארען מיט א מאל קלענער, און א זאג געטהאן צו אלעמען און צו קיינעם ניט, נאר אין דער לופט אריין:

— אלה תולדות פערעוואריכע!...

מעהר האט מען ניט בעדארפט. פערעוואריכע, אז זי האט דערהערט איהר אמת'ען נאמען, האט דאס זי אזוי אויפגעטראגען, אז זי האט אנגעהויבען שיטען פעך און שוועבעל, ניט נאר אויף די קרובים, נאר אפילו אויפ'ן פעטער יאסי'ן אליין. וואס ס'איז איהר געקומען אויפ'ן מויל — דאס האט זי איהם געזאגט. עס האט ניט געהאלפען פערערווע'ס אריינמישען זיך און פערערווע'ס צוהאלטען זי פאר די הענד:

— לאז מיך! איך בין א מענטש, וואס קאטארי איך האב ליעב זאגען דעם אמת! — האט זי געשריגען און געריסען זיך־

צום פעטער יאָסי'ן און האָט איהם אָנגערופען מיט אַ סך מאָדנע נעמען: „אָפּגאָט!" „גאָלדענער זאַק!" „קול שטרוי!" „ציגענע ביבקע!" „אַלטער תרח!" „אויסגעניייהטע יאַמפּערקע!" „חרוסת־פּאַבריקאַנט!"...

איך ווייס ניט, וועלכער פון די דאָזיגע שונד־נעמען האָט אויף איהם אַממעהרסטען געווירקט, נאָר דעם פעטער יאָסי'ן איז מיט אַ מאָל געוואָרען שטאַרק שלעכט און ער האָט זיך פערהוסט אויף אַ גאַנצער שעה — די „זאַדישקע" האָט זיך אין איהם צע־שפּיעלט מיט סכנת־נפשות. מען איז געלאָפען און מע האָט גע־בראַכט דעם דאָקטאָר און מע האָט געטהאָן וואָס מע האָט געקאָנט. נאָר ס'איז געווען אַרויסגעוואָרפען: דעם זעלבען אויפדערנאַכט, פּונקט צום אַנדערען סדר, האָט דער פעטער יאָסי אָפּגעגעבען גאָט די נשמה.

עפּילאָג.

תכף נאָך פּסח האָבען זיך צונויפגעקליבען ביי'ם פעטער יאָסי אין שטוב אַלע זיינע פּלימעניקעס און פּלימעניצעס, און מע האָט איבערגעלייענט די צוואה, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז דער פעטער יאָסי (זאָל ער מיר מוחל זיין אויף יענער וועלט!) האָט זיי אַלע געפּיהרט אין באָד אריין. זיין גאַנץ עשירות, אַז מע האָט דאָס איינגעטיילט צווישען אַלע קרובים, האָט זיך אָנגענומען אַרום און בסך־הכל עטוואָס מעהר, ווי אַ הונדערטער אויף אַ פּאַרשוין. ווער עס האָט נישט אָנגעקוקט יענע צייט אונזער העלד פערעלוועזן, דער האָט קיינמאָל אויף זיין לעבען קיין אמת'ען צער ניט געזעהען. אַ שענערען לעגט מען אין דער ערד אריין. און פּערעווואַריכע? — פּערעוואַריכע האָט אויסגעלאָזט איהר גאַנץ ביטער הארץ מיט אַלע צרות אויף פּערערווען. עד היום נאָך פּיילט זי איהם און פיעדעלט איהם אויף וואָס די וועלט שטעהט, און פּע־רעווע נעבאָך מוז דאָס שטילערהייד אַראָפּשלינגען. אַ ברירה האָט ער? ס'איז, זאָג איך אייך, אַ גאָטס רחמנות אויף דעם אידען!...

ליזא האָט ניט חתונה געהאט פאר מאקסען, ווייל ער איז געפאלען, ווי א סנאָפּ, אינ'ם ערשטען גרויסען שטרייק נאָכ'ן ער־שטען גרויסען שאָס... איז זי אין אמעריקא. זי ארבייט דאָרטען מיט איהרע צוויי יונגערע שוועסטערלעך אין א „שאָפּ" און געהט מיט זיי אויף אַלע „מיטינגען". און חאָטש זי איז נאָך א „גרינע" און ווערד פערשווארצט, ווי די אידען אין מצרים, פון דעסטוועגען, אז איהר פרעגט זי, וואָס זי מאכט, ענטפערט זי אייך, אז זי איז „אָללרייט" און האָפט נאָך אַלץ אויף דער גאָלדענער צייט... מיר וועלען זיך נאָך מיט איהר אמאָל בעגעגענען. זי האָט אונז וואָס צו דערצעהלען... דערווייל ווינשען מיר אייך א גוטען, א פרייליכען, א כשר'ען פסח.